

58824

MERIDIONALE

BELVEDERE

SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA XVIII. évfolyam 3-4. szám

2009 JÚL 15

„Nem küszködünk a britekkel: legyőzzük őket!”

AZ ELSŐ ANGOL-IZLANDI TŐKEHALHÁBORÚ (1958–1961)

ILLÉS ANDRÁS CIKKE LAPUNK 35-56. OLDALÁN OLVASHATÓ

ÁPRILIS – MÁJUS MMVI

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC

A szerkesztőbizottság elnöke: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ
Szerkesztőbizottság: DOBÓR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. RÁCZ LAJOS, DR. ZAKAR PÉTER
Szerkesztők: ALÁCS ATTILA, FAZEKAS ANETT, KERTÉSZ PÉTER, MIKLÓS PÉTER, PÉTER ÁGNES, SALLAI ILDIKÓ, TERJÉK MIKLÓS
Munkatárs: HORVÁTH VIKTOR, KOMÁROMI CSABA

GYERMEK-, IFJÚSÁGI ÉS
SPORTMINISZTERIUM

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Számunk az EMKE Kft., Oktatási Minisztérium, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szegedi Tudomány-egyetem, SZTE JGYTFK Hallgatói Önkormányzat, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja és a Nemzeti Civil Alapprogram, támogatásával készült.

SZEDEDI TUDOMÁNYEGYETEM
EGYETEMI HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT

Magyar Egyetemi és Főiskolai Szövetség

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből. Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ
A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu
Honlap: www.belvedere.meridionale.hu
Telefon: 06 62/544-759
Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT.
Megjelenik 1000 példányban
Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

XVIII. ÉVFOLYAM 3-4. SZÁM

TARTALOMJEGYZÉK

Referátumok

Nótári Tamás: *Infidelitas és harisiz* 3

Hajdani vármegyénk

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az államalapítástól
a XX. század elejéig (Terjék Miklós) 12

Hadak útján

Babos László: *Az eritreai függetlenségi háború*
(1961–1991) 23

Illés András: „Nem küszködünk a britekkel.
Legyőzzük őket!” 35

Molnár Gábor: *Gerillák nyomában. A kolumbiai
gerillaháborúkról* 57

Bagi László: *A 75. Rangerezred műveletei
Grenada 1983-as megszállásakor* 60

Parthiscum

Komáromi Csaba: *A kiskundorozsmai római
katolikus templom története* 80

Téka

Tiszti kaszinó (Bús János–Maruzs Roland–Rác
Balázs): *Tiszti kaszinó, avagy szilárd bástyánk rései.*
Közzéteszi: Illés András 90

Plhenő

A szoknya vázlatos története (Bobkó Anna) 92

Háztáji

A Belvedere Meridionale nyári tábora Lakiteleken
(képriport: Nagy Tamás) 96

SZÁMUNK SZERZŐI

Babos László tanár (Szeged), Bagi László hallgató (SZTE JGYTFK), Bobkó Anna hallgató (SZTE JGYTFK), Illés András hallgató (SZTE BTK), Komáromi Csaba hallgató (SZTE JGYTFK), Molnár Gábor PhD-hallgató (PTE Földtani Doktori Iskola), dr. Nótári Tamás egyetemi adjunktus (KRE ÁJK), Terjék Miklós hallgató (SZTE JGYTFK).

NÓTÁRI TAMÁS

Infidelitas és harisliz

A Nagy Károly által létrehozott egységes birodalom megteremtése számos áldozatot követelt, ezek egyike volt III. Tasziló, a Bajorországban a két évszázadon át uralkodó Agilolfing dinasztia utolsó hercege. Bukásának története többek között azért keltheti fel a jogtörténész érdeklődését, mert trónjától a frank uralkodó nem valamiféle véres katonai vereség következményeként fosztja meg, hanem egy 788-ban megrendezett – mai szóhasználatnál élve: koncepció – perben. A pert megelőzően Károly jól kiszámított diplomáciai lépésekkel mind kül-, mind pedig belpolitikailag elszigetelte Taszilót, s végül – *iurisdiction* alá vonandó – 787-ben vazallusává tette. Fő vádként a Károlyhoz hű bajorok az *infidelitast*, vagyis a hűbérúr iránti hűtlenséget, valamint a *harislizt*, azaz a királyi sereg engedély nélküli elhagyását hozták fel Tasziló ellen – igaz az utóbbi cselekményre negyed századdal a per előtt került sor. Írásunkban a történeti kontextust felvázolva kívánjuk e meglehetősen homályos ügy jogi hátterére fényt deríteni.¹

Az utolsó bajor herceg trónfosztása s az önálló Bajor Hercegség megszűnése történetének jogtörténetileg nehezen rekonstruálható volta a forrásanyag jellegéből adódik: a korabeli eseményekről csak frank, elbeszélő forrásokból értesülhetünk, s e textusok a történeteket a 788-as trónfosztás tükrében, s azt legitimáló szemszögből adják elő.² Az eseményláncolat rekonstrukcióját alapvetően két forrás, az *Annales regni Francorum* és az *Annales qui dicuntur Einhardi* alapján kaphatjuk meg, az egyéb források inkább e két textus kiegészítéséhez, pontosításához, esetlegesen a velük való ütköztetéshez hívhatjuk segítségül. Sem az *Annales regni Francorum*, sem az *Annales qui dicuntur Einhardi* bejegyzései nem az adott történetesztendejében, hanem jóval később keletkeztek.³ Az *Annales regni Francorum* két fázisban keletkezett: az első fázis 787-től 795-ig tartott, ekkor pótolták az események feljegyzését 741-től, a második fázisban, 795 után pedig évről évre tették meg a bejegyzéseket;⁴ az első, 795-ig tartó részhez a szerző korábbi, mára részint már elveszett évkönyveket használt fel.⁵ Az Einhardnak tulajdonított *Annales* valamikor 814 és 817 között született mintegy az *Annales regni Francorum* átdolgozásaként, s e munkafolyamat során egyfelől stílusfinomításokat, másfelől az események értékelésében és hangsúlyjaiban tartalmi módosításokat hajtott végre a szerző – mivel e forrás két évtizeddel később keletkezett, a Frank Birodalmi Évkönyvekhez képest tehát csak másodlagosan használható fel.⁶ Azonban az *Annales regni Francorum* elbeszélését is *cum grano salis* kell értékelnünk, tekintettel arra, hogy a 788 előtti bajor viszonyokat illető passzusokat a 788-as év eseményei határozták meg, vagyis a tényanyagot akképpen stilizálták és manipulálták, hogy azok utóbb a III. Tasziló elleni per ítéletét igazolják.⁷ Nagy valószínűséggel elfogadhatjuk azon nézetet, miszerint a Bajorországra és Taszilóra vonatkozó, meglehetősen kimerítő elbeszélés egy, a per során keletkezett, a vádat, az ítéletnek és egyáltalában a per jogosságának indoklását tartalmazó, frank udvari irat kronológiai szempontok alapján felosztott, a hivatalos nyelvhasználathoz közel álló átdolgozása,⁸ tehát a forrás szánt szándékkal a frank uralkodó – vagyis a győztes – igencsak szubjektív szemszögből láttatja velük a történeteket.⁹

Írásunkban a két vádpont, az infidelitas és a harisliz (jog)történeti hátterét kívánjuk vizsgálni.

A Taszilo által a frank uralkodóknak, Pippinnek és Károlynak tett esküket a következőképpen összegezhetjük: 757-ben nagy valószínűséggel,¹⁰ 781-ben pedig bizonyosan hűség-
esküt tett,¹¹ majd 787-ben vazallusként vetette magát alá Nagy Károlynak.¹² A 757-es hűségesküt a források szerzői a 878-as vazallusi esküből következtették vissza, s az alapján értelmezték, vagyis pontosabban értelmezték tudatosan félre.¹³ Tekintsük át, hogy miben állhatott a hűségeskü(k) lényege! A hűségeskü lényegét kétség kívül a *fidelitas* képezte, ám e fogalom tartalma meglehetősen nehezen rekonstruálható. Érthetjük alatta két személy olyan viszonyát, amely alapján ezek egymásnak kötelesek tanáccsal és tettel segítségére lenni, egymás javát előmozdítani, és kárát megakadályozni.¹⁴ Semmiképpen nem határozhatunk meg azonban egy statikus definíciót, tekintve hogy a (hűség)eskük tartalma az érintettek személyétől és helyzetétől függött.¹⁵ A 8. században több fajta hűségesküvel találkozhatni a forrásokban: 786 vagy 792 után – a datálás vitatott – az alattvalói eskük újra szokásba jöttek,¹⁶ ekkortájt ugyanis egy összeesküvés résztvevői azzal próbálták kimenteni magukat, hogy nem tettek Károlynak hűségesküt;¹⁷ ez szolgáltatta az okot, hogy minden tizenkét év feletti alattvaló eskütételre köteleztek.¹⁸ Az eskü szövegét nem ismerjük, a 789-ből származó *Legationis Edictum*ban ránk maradt, a királynak és fiainak teendő sacramentum *fidelitatis*ban az eskütévő életének hátralevő részére ígéri meg hűségét (*fidelis sum*)¹⁹ – ám e hűség bővebb tartalma nincsen kifejtve. Egy 802-ben keletkezett *capitulare* tartalmaz ugyan egyfajta felsorolást, amely a *sacramentum fidelitatis* tevők számára kötelező erővel bírt,²⁰ ám az alattvalói eskü és a (vazallusi) hűségeskü közötti kapcsolat nem határozható meg pontosabban.²¹ A források számos esküről adnak hírt, amelyeket hűségesküként értelmezhetünk, így például az *Annales Mettenses priores* a 755-ös esztendő eseményei között említi, hogy a langobárd király, Aistulf a Pippinnek ígért fidest szegte meg, amikor a joggal és esküjével ellentétesen seregével betört Rómába, s engesztelésül kincseinek egy részét át kellett engednie a frank uralkodónak, s túszoikat adva meg kellett ismételnie esküjét, hogy mindig hűséges lesz (*semper esse fidelem*) a frankokhoz, s nekik évenként adót fog fizetni.²² Szintén a langobárdok hűségesküjének megszegéséről tudósít 775 kapcsán az *Annales regni Francorum*,²³ 777-ből pedig hasonló eseményekről kapunk hírt a szászokat illetően.²⁴ Az Annalesek szóhasználatát igen hasonló, s ebből megállapítható, hogy az adott törzzsel vagy állammal történt fegyveres konfliktus elcsitulával a frank uralkodónak magukat alávetők olykor adókat, gyakorta túszoikat, ám minden esetben *fidelitast* ígértek.²⁵

Az eskü szövegét nem ismerjük, tartalmukra legkönnyebben megszegésük eseteiből következtethetünk: ezek közé tartozott az adófizetés megtagadása és a *contumacia*, a frank hatalom alóli megszabadulás kísérlete (*dictione abstrahere*) akár lázongás, akár harci cselekmények révén, ugyanakkor az önhatalmú katonai akciók tilalmának megsértése is a *promissiones*, a *sacramenta* és a *fidelitas* megsértésének minősült, tekintve hogy a frank király engedélye nélkül senki ellen sem volt szabad támadást indítani.²⁶ Ezek alapján nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy a hűségesküt tevő általában a frank főhatalmat volt köteles elismerni, s ennek keretében mindentől tartózkodnia kellett, ami ennek megsértését vonhatta maga után, azonban nem állapítható meg, hogy főszabály szerűen ezen kívül hadsereg kiállításának követelése hárult volna rá, illetve a belpolitika autonómiáját szintén nem érintette.²⁷ A frank uralom elleni lázadás, vagyis a hűségeskü megszegése különféle szankciókat, végül pedig az adott államnak – királyságnak, hercegségnek – a Frank Birodalomba való annexióját vonta

maga után; tehát a *fidelitas sacramentum* általi kikényszerítése többek között az államközi kapcsolatok fontos eszközének bizonyult, azonban alkalmazásának ez csupán egyik tere, nem kevésbé volt jelentős országon belül az alattvalók hűségének biztosítására, valamint a vazalusi viszonyok létrehozására, mindezek közös momentumuma a *semper fidelis esse* ígérete.²⁸

A Taszilóval szembeni koncepció perre 788-ban, Ingelheimban került sor: a frankok és az uralmuk alatt álló *nationes* találkozásánál²⁹ – az *Annales regni Francorum* szerint a többi vazallushoz hasonlóan,³⁰ az *Annales Mettenses priores* szerint a többi bajor *principesszel* együtt³¹ – Taszilónak is meg kellett jelennie.³² Miután Tasziló megjelent Ingelheimban, Károly elvitette Bajorországból a hercegnét, Liutpirget, a hercegi gyermekeket s a kincseket, s hogy a herceg megaláztatása teljes legyen, fegyvertelenül kellett a király elé járulnia.³³ A frank *optimates* jelenlétében megtartott tárgyaláson a Károlyhoz „hű” bajorok súlyos vádakkal illették Taszilót,³⁴ miszerint az még akkor sem volt hajlandó hűségesküjét betartani, miután tűzokat – s ezek között saját fiát is – bocsátott Károly rendelkezésére; mindezen tetteit felesége, Liutpirg sugallatára tette, hasonlóképpen a hercegné – apja trónfosztását megbosszulandó – bujtotta fel férjét, hogy lépjen szövetségre az avarokkal.³⁵ (Az avarokkal kötött szövetség kiváltképp nagy súllyal esett latba, lévén hogy ezek a keresztény világ, s ezzel a korabeli *ius gentium* határain kívül helyezkedtek el, következésképpen aki velük szövetkezett, az egész keresztény világgal fordult szembe.³⁶) Tasziló a vádak egy részét nem tagadhatta, hiszen önálló külpolitikája részét képezte, hogy más népekkel kapcsolatot vett fel, s ezeket saját belátása szerint alakította, ami természetesen a frank uralkodó szemében hűtlenségnek tűnt.³⁷ Mindezen vádpontok azonban nem lettek volna elegendőek ahhoz, hogy Taszilót halálra ítéljék, illetve őt s utódait megfosszák a hercegségtől, valamint hogy a hercegséget a frank király kezére játsszák: a herceg korábbi állítólagos bűneit kellett előhozni, többek között a 757-es aquitániai hadjáratban elkövetett *harislizt*, vagyis a királyi had önkényes elhagyását.³⁸ A vád jogi háttere ugyan – amint utóbb az elemzés kimutatja majd – pusztán a sereg engedély nélküli elhagyásával nem volt megalapozott, tekintettel arra, hogy a *harisliz* csak a 9. századtól számított halállal büntetendő cselekménynek.³⁹ A bűnösség kimondása után Károlyt „kegyessége” és „rokoni érzései” arra indították, hogy ne engedje a halálos ítéletet végrehajtani; Taszilónak azt kellett kérnie, hogy hátralevő életét kolostorban tölthesse el, ahol bűneit megbánhatja, s így legalább lelke üdvéről gondoskodhatik – a herceg tonzúrázására 788 július 6-án került sor, majd Jumiéges-be száműzték.⁴⁰ Hasonlóképpen fiait, Theodót és Theodbertet, valamint feleségét Liutpirgot és leányait, Cotaniát és Hrodudot is – egymástól szigorúan elkülönítve, feltehetően más-más – kolostorba zárták,⁴¹ amivel még azt is meggátolták, hogy az Agilolfing dinasztia házasságok révén fennmaradjon.⁴² A Taszilóhoz hű bajor előkelőket Nagy Károly száműzte,⁴³ a megszerzett tartományt nem valamely más hercegre, hanem grófokra bízta,⁴⁴ s ezzel teljessé tette Bajorországban is a grófságok rendszerét.⁴⁵

Az *Annalesek* elbeszélése túlon túl harmonikusnak és lekerekítettnek tűnik ahhoz, hogy teljességgel megfelelhessen a valóságnak: Tasziló védekezése mindenestül hiányzik – hiszen hivatkozhatott volna a 763-as események kapcsán betegségére –, beismerő vallomása is irreálisan bűnbánó benyomást kelt.⁴⁶ Mind Tasziló gyermekeinek kolostorba zárásának, mind Bajorország a Karolingok birodalmába történt annektálásának jogi megalapozottsága igen kétséges, hiszen Tasziló tonzúrázását követően de iure fiának kellett volna az Agilolfingek öröklési jogát biztosító *Lex Baiuvariorum* rendelkezése szerint átvennie a hercegséget.⁴⁷ Ugyanakkor ezen eset némiképp jellemzi a középkori jogérzék működését, mivel nem a

sérthetetlennek vélt jogot változtatták meg, illetve értelmezték a tényállásnak megfelelően, hanem olyan, a törvénynek megfelelő tényállást konstruáltak, ami a kívánt politikai eredményre vezetett – nem vitatták el Tasziló gyermekeinek és feleségének igényét a Bajor Hercegségre, viszont személyi státusukat változtattak meg oly módon, hogy a de iure már nem illette meg őket igényük érvényesítése.⁴⁸ (Természetesen Nagy Károlynak lehetősége nyílt volna Tasziló mellett a család többi tagját is halálra ítéltetni, ám e drasztikus, a kortársakban és a bajor alattvalókban is visszatetszést keltő megoldástól nyilvánvalóan visszariadt, s ezért megelégedett a *Klostertoddal*.)

Tasziló kolostorba zárása azonban meglehetősen vitatható közjogi helyzetet hozott létre Bajorországban, amit a *Traditio Frisingensis* néhány darabja is világosan mutat: előfordult, hogy egy *traditio*t 789 február 20-án Atto és Oadalhart püspökök jelenlétében Tasziló uralkodása szerint datáltak,⁴⁹ egy másikban pedig mint két évvel korábban történt eseményt említik, hogy Károly megszerezte Bajorországot, és Taszilót klerikussá tette.⁵⁰ A bajor kormányzat újrendezése azt a benyomást keltheti, hogy Nagy Károly esetlegesen az Agilolfing dinasztia bizonyos jogait mégis figyelembe vehette, mivel Bajorország *praefectus*ává a sógorát, az Agilolfing származású Gerold gróft tette meg.⁵¹ 788 után számos egyházi birtoknyilvántartást juttattak el az egyes egyházmegyék a frank uralkodóhoz, ekkortájt elkezdett a niederalteichi *Breviarius Urolfi* és a salzburgi *Notitia Arnonis*.⁵² E nyilvántartásokban a bajor hercegektől, más nemesektől és közemberektől kapott adományait sorolták fel, s mivel a bajor hercegek a *traditio*k után is fenntartották rendelkezési jogukat e birtokokon, a püspökök és apátok most azt várták Károlytól, hogy e javadalmakat teljességgel függetlenítse a hercegségtől; a frank uralkodó e kívánságuknak eleget is tett,⁵³ a felsorolt javadalmakat mindenestül az egyháznak adta át megszüntetve az addig fennálló, egyházi-hercegi *condominium*ot, feltehetően a Tasziló elleni fellépése során tapasztalt határozott egyházi támogatás ellenszolgáltatásaként. Azzal ugyanis, hogy megkérdőjelezte a Tasziló által végrehajtott *traditio*k jogszerűségét, jogbizonytalanságot teremtett, amit a neki benyújtott jegyzékek megerősítésével fel is számolt, s egyúttal betekintést nyert a bajor birtokviszonyokba – nem zárható ki, hogy ugyanezen eljárást a bajor előkelők és világi birtokosokkal is lefolytatta, számos hálára kötelezett hívet szerezve magának.⁵⁴

A bajor hatalmi és birtokviszonyok rendezése – és a 792-es regensburgi felkelés⁵⁵ elfojtása – után Károly megkísérelte az Agilolfingek uralmának felszámolását immáron végleges, jogszerű formába önteni: Taszilót kolostorából 794-ben, Frankfurtban egy zsinat elé citálták, ahol a frank egyházi és világi méltóságok, valamint a pápa követei előtt le kellett mondania hercegségéről maga és össze utódai nevében.⁵⁶ Felmerülhet a kérdés, hogy ezen utóbbi esemény nyomát miért nem találhatjuk meg sem az *Annales regni Francorum*ban, sem az *Annales qui dicuntur Einhardi*ban: a 788-ban hozott ítélet – nevezetesen az egész Agilolfing dinasztia trónfosztásának – jogszerűségét vonta volna kétségbe azon tény, hogy Nagy Károly hat esztendővel később még arra szorult rá, hogy Tasziló végképp lemondjon maga és családja összes igényeiről,⁵⁷ s ezzel az Agilolfingek öröklési jogát biztosító törvény vonatkozó passzusa is érvényét veszítette.⁵⁸ Eljárását legitimálandó Károly feltehetően 788 és 794 között beiktatott a *Lex Baiuvariorum*ba egy szakaszt, amely arról rendelkezik, hogy amennyiben a herceg, akit a király a tartomány élére rendelt, oly vakmerő, dacos, meggondolatlan, felfuvalkodott, gőgös és lázadó volna, hogy a király parancsát megvetné, úgy veszítse el a hercegi méltóság adományát, s azon felül a mennyei boldogság reményétől is fosztassék meg, s veszítse el üdvösségét is.⁵⁹ Az üdvösség elvesztésére vonatkozó utalás feltehetően nem

a 787-es pápai *excommunicatio* fenyegetésére,⁶⁰ hanem a már kolostorba zárt Tasziló végső büntetésére utal; ezen értelmezés annál is valószínűbb, mert a 788-as per tükrében plauzibilisnek tűnik az infidelis herceget minősítő negatív, dehonesztáló jelzők (*contumax, elatus, superbus, levitate stimulatus, rebellis*)⁶¹ halmozása.⁶²

Az Agilolfing dinasztia félreállítása kétség kívül nem volt jogilag megalapozott, érdemes azonban megvizsgálni, hogy Tasziló elítélése mennyiben tekinthető jogszerűnek, illetve az ellene felhozott vádak hogyan csoportosíthatók és minősíthetők. Megoszlanak a vélemények abban, hogy az ítélet alapját elsődlegesen a 763-as, *crimen maiestatis*-nak minősülő *harisliz* jelentette-e,⁶³ vagy pedig a *harisliz* az egyéb, a herceg ellen felhozott vádpontokhoz hasonlóan az *infidelitas* kategóriájába tartozik-e, amelyek együtt szolgáltak indokul az ítélethez.⁶⁴ A koraközépkorban a *crimen maiestatis* fogalma az antikvitás örökségének mintegy utolsó összefoglalójánál, Isidorus Hispalensis-nél fordul elő,⁶⁵ majd hosszabb időre kivész a használatból, s csak az *Annales regni Francorum* él e megnevezéssel Nagy Károly császárrá koronázását követően a pápa elleni összeesküvők kapcsán,⁶⁶ ám ezen utóbbi előfordulás összefüggést mutat az antik hagyományt – kiváltképp Itáliában – feléleszteni igyekvő Karoling reneszánszsal.⁶⁷ A szintén a császárrá koronázás után keletkezett *Annales qui dicuntur Einhardi maiestatis reus*-nak nevezi Taszilót,⁶⁸ ám épp e döntő fontosságúnak tekinthető fordulat hiányzik a korábban lejegyzett *Annales regni Francorum* vonatkozó részéből, s nagy valószínűséggel későbbi betoldás eredménye.⁶⁹ A *Capitulare Italicum* 801-es bejegyzése is *crimen maiestatis*-ként határozza meg a *harisliz*-t, vagyis a hadsereg elhagyását az uralkodó engedélye nélkül,⁷⁰ e *capitulare* azonban azt szolgálta, hogy a római és a langobárd jog hiányait pótolja, s így egy sajátos *mixtum compositum*-ot, a római *crimen maiestatis* és a germán *harisliz* elemeit ötvöző, fő- és jószágvesztéssel járó tényállást hozott létre; a 810-es *Capitulaire Aquisgranense*⁷¹ és a 811-es *Capitulaire Bononiense*⁷² tényállásként említi ugyan a *harisliz*-t, ám nem él annak kapcsán a *crimen (laesae) maiestatis* minősítéssel.⁷³ Mindezek alapján elfogadhatjuk, hogy 788-ban Taszilót nem felségárulás miatt ítélték el: a kortárs források nem támasztják alá e feltevést, a germán népjogok nem tartalmazzák a *harisliz* tényállását – a fogalommal is 788-ban találkozhatni először, s ezt követően fordul elő gyakrabban a textusokban –, s a római jogot csak 800 után, s jóformán csak az Alpokon túli területeken alkalmazták; továbbá pedig, ha mint *reus maiestatis*-t ítélték volna halálra, úgy a 794-es lemondási nyilatkozatra nem lett volna szükség.⁷⁴

Miután megállapíthattuk, hogy a *harisliz* önmagában – nem lévén ekkortájt még *crimen maiestatis* – nem lett volna elegendő a halálos ítélethez, érdemes az egyéb, az *infidelitas* kategóriájába tartozó vádpontok súlyát is mérlegelni. (Megjegyzendő, hogy Nagy Károlynak és a vádlóknak lényegesen egyszerűbb dolga lett volna, ha egy, a *harisliz*-t tematizáló és halállal büntető tényállást találhattak volna.⁷⁵) Bajorország lakóira ugyan a *Lex Baiuvariorum* rendelkezési vonatkoztak,⁷⁶ ám ez alól a nemesség kivételt képezett, s a hercegre sem vonatkozott – a már említett, valamikor 788 és 794 között betoldott passzust kivéve⁷⁷ – semmilyen büntetés.⁷⁸ Ugyanakkor a bajor törvények – a frank jogforrásokkal ellentétben – nem tartalmaztak az *infidelitas*-t és az esküszegést szankcionáló paragrafust, ám az ellenségnek az ország területére hívása főbenjáró cselekménynek számított,⁷⁹ s nem zárható ki, hogy e tényállást is alapul vették az immáron a frank királlyal vazallusi viszonyban álló bajor herceg elítélése során.⁸⁰ A források többször hangsúlyozzák Tasziló hűségesküjének megszegését,⁸¹ *infidelis* voltát, e vádat támasztják alá Tasziló frank érdekeket sértő külpolitikája, vagyis tárgyalásai az avarokkal – s maga a *harisliz* is –;⁸² mindezek a hűségeskü megszegésének

minősültek, s a frank jog szerint – aminek mint vazallus Tasziló is alávetetett – fő- és jószágvesztést vonták maguk után.⁸³ A *harisliz* – noha nem támasztható alá, hogy *crimen maiestatis*-nak számított volna, hiszen minden erre vonatkozó jogi *testimonium* a 801 utáni időkből származik – szintén az *infidelitas* aktusának fogható fel, tehát a bajor herceget mint *fraudator fidei*-t ítélte halálra a birodalmi gyűlés.⁸⁴

Vizsgálódásunk végén változatlanul homályban maradt, hogy Taszilót valóban *fraudator fidei*-nek tekinthetjük-e, vagy pedig csak a frank források tendenciózus beállításának tudható be e negatív jellemzés, világosan megmutatkozott azonban, hogy milyen folyamatok vezettek e végeredményhez s e kép kialakulásához. A frank uralkodó nagyhatalmi politikájának nem volt feltétlenül szüksége katonai összeütközésre ahhoz, hogy miután ellenfeleivel és ellenségeivel leszámolt, a hajdani Merowing uralom alatt álló területen önállóságát immáron egyedülként megőrző Bajorországot is beolvassza birodalmába, elegendőnek mutatkozott ravasz diplomáciai eszközökkel elszigetelni a hercegséget, s a maga számára megnyerni a bajorok egy, a majdani perben őt támogató csoportját. A perben nem csupán hajdani véteit, nevezetesen a 763-ban elkövetett *harislizt*, vagyis a királyi sereg önkényes elhagyását vetették Tasziló szemére, hiszen ez de iure nem lett volna elegendő a halálos ítélet kimondásához, hanem súlyos hűtlenséggel – számos, 757-ben és 781-ben tett hűségesküjének, illetve 787-es vazallusi esküjének megszegésével –, s az *infidelitas* legsúlyosabb megnyilvánulásának számító, az avarokkal kötött szövetséggel is vádolták. A halálos ítélet végrehajtása ugyanakkor nem hozta volna meg Károly számára a kívánt eredményt, hiszen Tasziló kivégzésével nem annektálhatta volna ipso iure Bajorországot; Tasziló – s vele együtt családtagjainak – kolostorba zárása viszont lehetővé tette a frank uralkodónak, hogy szabadon rendelkezék az immáron uratlanná vált hercegséggel. Az Évkönyvek elbeszélései a tényeket, helyesebben a következményeket illetően számos ponton megfelelnek a valóságnak, az oksági viszonyokat azonban nem egyszer meghamisítják, illetve elkendőzik. A jogi helyzet tisztázatlanságát s Károly Bajorország feletti uralmának nem teljes legitimitását mutatja a 794-es Frankfurti Zsinaton Taszilótól kivett nyilatkozat, amelyben maga és utódai Bajorországra vonatkozó minden igényéről lemond – a továbbiakban a források nem tesznek említést Taszilóról, az egyetlen tény, amit róla megtudunk, hogy az egykori bajor herceg egy általunk nem ismert esztendő decemberének 11. napján egyszerű szerzetesként távozott az élők sorából.⁸⁵

JEGYZETEK

- ¹ A korabeli bajor források tekintetében lásd Nótári T.: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged 2005; Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalékok egy koraközépkori koncepció perhez*. Jogtudományi Közlöny 2005/12.
- ² P. Classen: *Bayern und die politischen Mächte im Zeitalter Karls des Großen und Tassilos III.* In: *Ausgewählte Aufsätze*. 1983. 235.; H. Krawinkel: *Untersuchungen zum fränkischen Benefizialrecht*. Forschungen zum deutschen Recht II/2. Weimar 1937. 47. skk.
- ³ H. Löwe: *Die Reichsannalen*. In: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger II.* Weimar 1953. 245. skk.
- ⁴ Löwe 1953. 252.
- ⁵ L. Kolmer: *Zur Kommendation und Absetzung Tassilos III.* Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 43. 1980. 293.
- ⁶ Löwe 1953. 253.

- ⁷ Classen 235; Kolmer 293; E. Rosenstock: *Unser Volksname Deutsch und die Aufhebung des Herzogtums Bayern*. Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 29. 1928. 1. skk.
- ⁸ Classen 235. sk.
- ⁹ Kolmer 294.
- ¹⁰ *Annales regni Francorum* a. 757 *Et rex Pippinus tenuit placitum suum in Compendio cum Francis; ibique Tassilo venit, dux Baioariorum, in vasatico se commendans per manus, sacramenta iuravit multa et innumerabilia, reliquias sanctorum manus imponens, et fidelitatem promisit regi Pippino et supradictis filiis eius, domno Carolo et Carlomanno, sicut vassus recta mente et firma devotione per iustitiam, sicut vassus dominos suos esse deberet. Sic confirmavit supradictus Tassilo supra corpus Dionisii, Rustici et Eleutherii necnon et sancti Germani et sancti Martini, ut omnibus diebus vitae eius sic conservaret, sicut sacramentis promiserat; sic et eius homines maiores natu, qui erant cum eo, firmaverunt, sicut dictum est, in locis superius nominatis et in aliis multis; Annales qui dicuntur Einhardi a. 757 In Compendio ... ubi tunc populi sui generalem conventum habuit. Illuc et Tassilo dux Baioariorum cum primoribus gentis suae venit et more Francico in manus regis in vassaticum manibus suis semetipsum commendavit fidelitatemque tam ipso regi Pippino quam filiis eius Karlo et Carlomanno iureiurando supra corpus sancti Dionysii promisit et non solum ibi, sed etiam super corpus sancti Martini et sancti Germani simili modo sacramento fidem se praedictis dominis suis diebus vitae suae servaturum est pollicitus. Similiter et omnes primores ac maiores natu Baioarii, qui cum eo in praesentiam regis pervenerant, fidem se regi et filiis eius servaturos in praedictis venerabilis locis promiserunt; Annales Lobienses a. 756 (!) Thassilo quoque dux Baiuvariorum iuravit fidelitatem domno Pippino in Compendio palatio; Chronicon Vedastinum a. 757 Quo anno placitum agens in Compendio villa publica, Tasilonem regno Francorum sacramentis conciliat, spondentem se fidelem esse ipsi regi contra (=cuncta) per tempora.*
- ¹¹ *Annales Petaviani* a. 781 *Sine hoste fuit hoc annus, nisi tantum Vurmacia civitate venerunt Franci ad placitum; et ibi fuit Taxilo, dux de Bavaria, magnaue munera praesentavit domno regi, et per suum comigatum rediit ad patriam; Annales Mosellani a. 781 Et reversus est rex in Francia et colloquium cum Dasilone, et magnum Francorum conventum id est magis campum apud Wormosiam habuit civitatem; Annales regni Francorum a. 781; Annales Mettenses priores a. 781*
- ¹² *Annales regni Francorum* a. 787 *Ibique venientes missi Tassiloni ducis, hii sunt Arnus episcopus et Hunricus abba, et petierunt apostolicum, ut pacem terminaret inter domnum Carolum regem et Tassilonem ducem. Unde et domnus apostolicus multum se interponens, postolando iamdicto domno rege. Ez ipse domnus rex respondit apostolico, hoc se voluisse et per multa tempora quaeisise, et minime invenire potuit; et proferebat statim fieri. Et voluit supradictus domnus rex in praesentia domni apostolici cum ipsis missis pacem firmare; et rennuentibus supradictis missis, quia non ausi fuissent de eorum parte ullam firmitatem facere. Apostolicus vero cum cognovisset de instabilitate vel mendatia eorum, statim supra ducem eorum vel suis consentaneis anathema posuit, si ipse sacramenta, quae promiserat domno Pippino regi et domno Carolo itemque regi, non adimpleret. Et obtestans supradictos missos, ut contestarent Tassilonem, ut non aliter fecisset, nisi in omnibus oboediens fuisset domno regi Carolo et filiis eius ac genti Francorum, ut ne forte sanguinis effusio provenisset vel lesio terrae illius; et si ipse dux obdurato corde verbis supradicti apostolici minime oboedire voluisset, tunc domnus Carolus rex et suus exercitus absoluti fuissent ab omni periculo peccati, et quicquid in ipsa terra factum eveniebat in incendiis aut in homicidiis vel in qualecumque malitia, ut hoc super Tassilonem et eius consentaneis evenisset et domnus rex Carolus ac Franci innoxii ab omni culpa exinde permansissent. Haec verba expleta, missi Tassiloni absoluti sunt. Et tunc in invicem sibi domnus apostolicus atque domnus gloriosus rex Carolus valedicentes, benedictione adsumpta oratione peracta Franciam iamdictus praecelesus rex reversus est.*
- ¹³ Classen 245.

- ¹⁴ V. Ehrenberg: *Commendation und Huldigung*. Weimar 1877. 111. sk.
- ¹⁵ Kolmer 299.
- ¹⁶ A beneventumiaak esküjéhez lásd *Annales regni Francorum* a. 786
- ¹⁷ *Capitulare Missorum* a. 792 vel 786 Nr. 25. 1.
- ¹⁸ *Capitulare Missorum* a. 792 vel 786 Nr. 25. 4; Kolmer 300.
- ¹⁹ *Duplex Legationis Edictum* a. 789 ... *quia fidelis sum et ero diebus vitae meae sine fraude et malo ingenio*
- ²⁰ *Capitulare Missorum Generale* a. 802 Nr. 33. 2. skk.
- ²¹ Kolmer 300.
- ²² *Annales Mettenses priores* a. 755 ... *sacramenta iterum renovans obsidesque tribuens promisit se partibus Francorum semper esse fidelem et annale tributum*
- ²³ *Annales regni Francorum* a. 775 Hrodgaudus Langobardus fraudavit fidem suam et omnia sacramenta rumpens et voluit Italiani rebellare.
- ²⁴ *Annales regni Francorum* a. 777 ... *vel fidelitatem supradicti domni Caroli regis et filiorum eius vel Francorum*.
- ²⁵ Kolmer 301.
- ²⁶ Kolmer 301.
- ²⁷ H. Mitteis: *Lehnrecht und Staatsgewalt*. Darmstadt 1958. 48. sk.; 57.
- ²⁸ Kolmer 302.
- ²⁹ *Chronicon Moissiacense* a. 788
- ³⁰ *Annales regni Francorum* a. 788; ehhez lásd Krawinkel 48. sk.
- ³¹ *Annales Mettenses priores* a. 788
- ³² S. Abel-B. Simson: *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Großen I-II*. Berlin 1969. I. 620. skk.; Löwe, H.: *Die karolingische Reichsgründung und der Südosten. Studien zum Werden des Deutschtums und seiner Auseinandersetzung mit Rom*. FKG 13. Stuttgart 1937. 63. skk.; Kolmer 311; H. Wolfram: *Das Fürstentum Tassilo III., Herzogs der Bayern*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 108. 1968. 173; H. Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, 378-907*. Wien 1987. 187. skk.
- ³³ *Annales Nazariani* a. 788; J. Jahn: *Ducatus Baiuvariorum. Das bairische Herzogtum der Agilolfinger*. MGM 35. Stuttgart 1991. 541.
- ³⁴ *Annales Mettenses priores* a. 788
- ³⁵ Einhardus, *Vita Karoli magni* 11; *Annales Laureshamenses* a. 788; Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest 1998. 274. sk.; W. Pohl: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München 1988. 314. sk.; Wolfram 1968. 173.
- ³⁶ Löwe 1937. 67; Wolfram 1968. 172.
- ³⁷ Jahn 542.
- ³⁸ Kolmer 318. sk.
- ³⁹ Kolmer 325; Jahn 542.
- ⁴⁰ *Annales Laureshamenses* a. 788; *Annales regni Francorum* a. 788 *Tunc dominus rex Carolus congregans synodum ad iamdictam villam Ingilnheim, ibique veniens Tassilo ex iussione domni regis, sicut et ceteri vassi; et coeperunt fideles Baioarii dicere, quod Tassilo fidem suam salvam non haberet, nisi postea fraudulens apparuit, postquam filium suum dedit cum aliis obsidibus et sacramenta, suadente uxore sua Liutbergane. Quod et Tassilo denegare non potuit, sed confessus est postea ad Avaros transmississe, vassos supradicti domni regis ad se adorasse et in vitam eorum conciliasse; et homines suos, quando iurabat, iubebat, ut aliter in mente retinerent et sub dolo iurarent; et quid magis, confessus est se dixisse, etiamsi decem filios haberet, omnes voluisset perdere, antequam placita sic manerent vel stabile permetteret, sicut iuratum habuit; et etiam dixit, melius se mortuum esse quam ita vivere. Et de haec omnia conprobatus, Franci et Baioarii, Langobardi et Saxones, vel ex omnibus provinciis, qui ad eundem synodum congregati fuerunt, reminiscetes*

priorum malorum eius, et quomodo domnum Pippinum regem in exercitu derelinquens et ibi, quod theodisca lingua harisliz dicitur, visi sunt iudicasse eundem Tassilonem ad mortem. Sed dum omnes una voce adclamarent capitale eum ferire sententiam, iamdictus domnus Carolus piissimus rex motus misericordia ab amore Dei, et quia consanguineus eius erat, contenuit ab ipsis Dei ac suis fidelibus, ut non moriretur. Et interrogatus a iamfato clementissimo domno rege praedictus Tassilo, quid agere voluisset; ille vero postularit, ut licentiam haberet sibi tonsorandi et in monasterio introeundi et pro tantis peccatis paenitentiam agendi et ut suam salvaret animam.

⁴¹ Abel-Simson I. 627. sk.; Jahn 543.

⁴² Kolmer 314.

⁴³ *Annales regni Francorum a. 788* Similiter et filius eius Theodo deiudicatus est et tonsoratus et in monasterio missus, et pauci Baiuarii, qui in adversitate domni regis Caroli perdurare voluerant, missi sunt in exilio.

⁴⁴ Einhardus, *Vita Karoli magni* 11.

⁴⁵ Jahn 543.

⁴⁶ Kolmer 313.

⁴⁷ *Lex Baiuvariorum* 3, 1. Dux vero praeest in populo, ille semper de genere Agilolfingarum fuit et debet esse, quia sic regni antecessores nostri concesserunt eis; qui de genere illorum fideles regi erant et prudens ipsum constituebant ducem ad regendum populum illum.

⁴⁸ H. C. Faussner: *Die Verfügungsgewalt des deutschen Königs über weltliches Reichsgut im Hochmittelalter*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 29. 1973. 345. skk. (Idézi Kolmer 314.)

⁴⁹ *Traditio Frisingensis* Nr. 125.

⁵⁰ *Traditio Frisingensis* Nr. 127 a; Jahn 546.

⁵¹ Einhardus, *Vita Karoli magni* 13; M. Mitterauer: *Karolingische Markgrafen im Südosten. Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum*. AÖG 123. Wien 1963. 8. skk.

⁵² F. Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae. Die Salzburger Güterverzeichnisse um 800*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 130. 1990.

⁵³ *Annales Iuvavenses maximi a. 793*; Wolfram 1987. 190.

⁵⁴ Jahn 548. sk.

⁵⁵ *Annales qui dicuntur Einhardi a. 792*; *Annales Mosellani a. 792*

⁵⁶ *Concilium Francofurtense a. 794*; Abel-Simson II. 63. skk.; Kolmer 326. sk.; Wolfram 1987. 192; Jahn 550.

⁵⁷ Kolmer 316.

⁵⁸ *Lex Baiuvariorum* 3, 1.

⁵⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 8 a Si quis autem dux de provincia illa quem rex ordinaverit tam audax aut contumax aut levitate stimulatus seu protervus et elatus vel superbus atque rebellus fuerit, qui decretum regis contempserit, donatum dignitatis ipsius ducati careat, etiam insuper spe supernae contemplationis sciat se esse condemnatum et vim salutis amittat.

⁶⁰ Rosenstock 26. skk.

⁶¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 8 a

⁶² Kolmer 317.

⁶³ Rosenstock 39.

⁶⁴ F. Dahn: *Die Könige der Germanen IX. 2. Die Baiern*. Hildesheim 1977. 55.

⁶⁵ Isid. orig. 5, 26, 25. Maiestatis reatus tenentur hi, qui regiam maiestatem laeserunt vel violaverunt, vel qui rem publicam prodiderunt vel cum hostibus consenserunt.

⁶⁶ *Annales regni Francorum a. 801* Post paucos ... dies iussit eos, qui pontificem anno superiore deposuerunt, exhiberi; et habita de eis questione secundum legem Romanam ut maiestatis rei capitis dampnati sunt.

⁶⁷ Rosenstock 38. sk.

- ⁶⁸ *Annales qui dicuntur Einhardi a. 788 Tassilo ut maiestatis reus capitali sententia damnatus est.*
⁶⁹ Rosenstock 39.
⁷⁰ *Capitulare Italicum a. 801 Nr. 98. 3. De desertoribus. Si quis adeo contumax aut superbus extiterit, ut si misso exercitu absque iussione vel licentia regis domum revertatur, et quod nos teudisca lingua dicimus herisliz, ipse ut reus maiestatis vitae periculum incurrat et res eius in fisco nostro socientur.*
⁷¹ *Capitulare Missorum Aquisgranense I. a. 810 Nr. 64. 13.*
⁷² *Capitulare Bononiense a. 811 Nr. 74. 4.*
⁷³ Kolmer 320.
⁷⁴ Kolmer 321.
⁷⁵ Rosenstock 33.
⁷⁶ *Vö. Capitulare Aquitanicum a. 768 Nr. 18. 10. Ut homines eorum legis habeant, tam Romani quam et Salici, et si de alia provincia advenierit, secundum legem ipsius patriae vivat.*
⁷⁷ *Lex Baiuvariorum 2, 8 a*
⁷⁸ Kolmer 322.
⁷⁹ D. 48, 4, 3. *Qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.*
⁸⁰ Kolmer 323.
⁸¹ *Annales regni Francorum a. 788 Tassilo fidem suam salvam non haberet ... postea fraudulens apparuit; Synodus Francofurtensis a. 794 Nr. 28. 3. fraudator fidei*
⁸² *Annales regni Francorum a. 788; Einhardus, Vita Karoli magni 11; Annales Laureshamenses a. 788; Szádeczky-Kardoss 274. sk.; Pohl 314. sk.; Wolfram 1968. 173.*
⁸³ H. R. Hagemann: *Vom Verbrechenskatalog des altdeutschen Strafrechts. Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung 91. 1974. 44.*
⁸⁴ Kolmer 325.
⁸⁵ *Necrologium Tegernseense 156; Necrologium Weltenburgense 382; Jahn 550.*

H A J D A N I V Á R M E G Y É I N K

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az államalapítástól a XX. század elejéig

A vármegye hazánk Duna és Tisza közti részében, a két folyam közt hosszan északról dél felé terül el. Határai észak felől Hont és Nógrád, nyugat felől Esztergom, Komárom, Fejér és Tolna, délen Bács-Bodrog, keleten pedig Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád vármegyék; nyugaton a Duna, keleten a Zagyva és a Tisza természetes határát képezik, a nélkül, hogy a keleti határ mindenütt szorosan követné e folyók medrét.

Területe 12 605,25 km². Felszínének legnagyobb része lapályos, nevezetesen a Duna-Tisza köze. Ez a földhát száraz, homokos és egész kiterjedésében nem öntözi említésre méltó patak. Helyenként apró homokbuckák vannak rajta, másutt homokpadok és dombok. A homokbuckák és padok közt kisebb-

AZ EGYKORI PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE CÍMERE AZ 1910-ES HELYSÉGNÉVTÁRBAN

nagyobb völgyelések vannak. Ezekről eltekintve a Duna-Tisza köze általában igen termékeny. Északi részébe belenyúlnak a Cserhát végső ágai, melyek azonban csak alacsonyabb dombokból állnak, s összefüggő hegyeket nem képeznek. A Duna jobb partján a Pilis-hegység emelkedik, amely a vármegye északnyugati sarkát tölti be. Innen kisebb-nagyobb hegysorok húzódnak Visegrád és Bogdány felé, ahol a szemben levő Börzsönyi-hegységgel a Duna festői szépségű szorosát alkotják (Visegrádi-szoros). A főváros közvetlen közelében a kies Budai-hegység emelkedik. Folyóvízei közül legjelentékenyebb a Duna és a Tisza. A Duna Nagy-Maros és Visegrád közt éri el a vármegyét s azt Budapestig két részre osztja. Jelenlétekor szigetei a Szentendrei-, a Margitsziget, az Újpesti-, Óbudai- és a nagy Csepel-sziget. A Tisza a vármegye keleti szélénél csak kis részét mossa; Szolnokon alul éri el Pest vármegye földjét s innen kezdve nagy kanyargásokkal, dél felé folyik, partjai részben mocsarasok.

A vármegye lakóinak száma (a fővárossal együtt) 1870-ben 846 428 volt, 1881-ben 988 532 és 1891-ben 1 224 724, mihez még 16 224 katona járul; a főváros és Kecskemét nélkül pedig a lakosság száma az említett években 534 548 volt. Egy km²-re tehát (a főváros beleszámítása nélkül) 59,3 lélek esett. A lakosok közt van tisztán a vármegyékben (a két törvényhatósági város nélkül) 552 999 magyar (80,8%), 88 181 német (12,9%), 30 007 tót (4,4%), 427 oláh, 747 horvát és 8805 szerb; a magyarság 1881 óta 92 271 lélekkel gyarapodott. A magyarul beszélők száma 602 113, vagyis 88,1%. Hittfelekezetre nézve tisztán a vármegyében 450 680 római katolikus (65,9%), 3653 görögkeleti, 49 491 evangélikus, 155 190 helvét (22,7%) és 23 792 izraelita. E viszonyok azonban jelentősen megváltoznak, ha a fővárost is belevonjuk, ahol az ipari és kereskedelmi, valamint a napszámos népesség igen nagy

számú. A vármegyében az őstermelés a legjelentékenyebb foglalkozási ág, de az ipar és kereskedelem is mindinkább tért foglalt és egyes nagyobb városokban, mint Vác, Kecskemét már igen fontos szerepet játszik. Leginkább iparúzó a főváros közvetlen közelében fekvő községek, melyek gyáriparát a főváros szomszédsága hozta létre. A kereskedelem, melynek főbb cikkei a nyers termények mellett az ipar termékei, a kiterjedt közlekedési hálózat mellett nagy virágzásnak indult; gócpontja természetesen Budapest, de Kecskemét, Cegléd és más városok is számottevő kereskedelmet űznek.

A vármegye Árpád-házi királyok korában

A terület már a honfoglalás idejében Árpád törzsének a szállásterülete volt, így gyakorlatilag már a kezdetektől, közigazgatási tekintetben, központi szerepet játszott országunk történelmében. Ezt igazolja, hogy már Szent István is végleg e megyébe teszi királyságának székhelyét. Halála után is szintén itt történnek az ország későbbi történetét meghatározó események. Itt szedte legnagyobb áldozatát is a pogánylázadás, hisz ekkor halt vértanúhalált Gellért csanádi püspök is. Ezen esemény szomorú emlékét őrizi ma is a Gellért hegy.

Ebben az időben a megye átért még egy kun pusztítást, majd III. Béla uralkodása végén megjelent III. Frigyes, keresztes hadai élén 1198-ban. A következő, tragikus esemény II. András uralkodása alatt történt, mikor is Gertrúd királynő ellen történt sikeres merénylet 1213. szeptember 28-án. Ezt követően 1232-ben pápai követ érkezett a megyébe, mivel Róbert esztergomi érsek – aki interdictum alá helyezte az országot – és az állam között kialakult vita miatt. A vita csak 1233-ban jutott dűlőre a beregi egyezmény sorai között.

A tatárjárás során, a pogányok természetesen a pesti várat is megtalálták. Itt Ugron érsek és csapata egy kitörést hajtott végre a várból – hozzá tenném a király tilalma ellenére –, mely, mint majd később is annyiszor a magyar történelemben sikerrel indult – hisz megfutamították az ellent –, de egy mocsárba kerülve, nem sokon múlt, hogy az érsek is otthagyja a fogát. IV. Béla a tatárjárás után kővárak építtetését rendelte el az egész országban, mivel azok sokkal jobban ellenálltak a támadásoknak. Ekkor született a visegrádi vár, az újpesti hegyre épített vár, mely később a királyok tulajdonképpeni székhelye lett. Ekkor épült a Nyulak szigetén a domonkos rendű apácák híres kolostora mellett szintén a szigeten felépített esztergomi érseki palota és egy királyi kastély. Szintén IV. Béla uralkodása alatt történt, mikor az uralkodó és fia közötti egyet nem értés polgárháborúba borította az országot. Ez az ellentét az akkori Isaszeg közelében lezajlott csatával tetőzött, ahol is a király fia győzedelmeskedett, de nem élve vissza fölényével, még ugyan ebben az évben 1265-ben békejobbot nyújtott atyjának.

Később, IV. László botrányos életvitele miatti rákosi gyűlés miatt esik nagyítónk alá a megye neve. Ennek a gyűlésnek fő témája az országban eluralkodó bevillongások, rablások, fosztogatások megakadályozása volt. Ezeket az uralkodó elzúllásának tudták be. Miután azonban nem találtak megoldást erre a problémára, az országba pápai legátus érkezett Fülöp fermói püspök személyében. Itteni tevékenységének eredménye a kun törvény volt. Téténynél gyűltek össze a főpapok, főurak, nemesek és még a kunok is. A kun törvényt, amely a gyűlés végzései között szerepelt, az uralkodó oklevélbe foglalva adta ki. IV. Lászlóra azonban nagyon jellemző volt természetéből adódóan, hogy mikor megszorították, mindent megígért, amikor pedig magára maradt, újból visszasüllyedt romlott állapotába, s hogy, hogy nem elfelejtette,

hogy mit is ígért. Így történt ez a budai zsinat esetében is, ami még mindig az ország zúllását kívánták megakadályozni. Mivel azonban ez sem segített, belháború tört ki, ahol is IV. László vereséget szenvedett.

A következő uralkodó, III. András, noha próbálta optimalizálni az állapotokat a megye területén tartott gyűlésekkel (1290 – Óbuda; 1298 – Pest; 1299 – Rákos; 1300 – Pest), ezek azonban nem hoztak megoldást, még a trónjának biztosításának kérdésében sem.

A megye az Anjouk és a vegyesházi királyok korában

Az Árpád-ház kihalása után a megye területén zajlottak le az ország sorsát bő kétszáz évre meghatározó események; a három trónkövetelő: Bajor Ottó, Vencel, cseh trónörökös és Károly Róbert közötti csatározások, melyekből az Anjou-ház jelöltje került ki győztesen. Uralkodásának második felében történt, királynő elleni merénylet szintén a megye területén megesett tragikus események sorát bővíti. Zách Felician tört ekkor a király felesége életére sikertelenül, bár a királynő a támadás során elveszítette néhány ujját. Az ítélet a kor viszonyai között a legsúlyosabb volt, miszerint a merénylő családját harmadízíglén ki kellett irtani.

Sokkal derűsebb és büszkeséggel eltöltött esemény azonban az 1335-ben létrejött diplomáciai találkozó, ahol a lengyel cseh és magyar királyok kötöttek szövetséget. Nagy Lajos királyunk alatt a megye, mondhatni virágkorát élte. Visegrád, Óbuda és Budavár pompája ez időben folyamatosan növekedett. A külföldi követségek és fejedelmi látogatások egyre sűrűsödtek ekkoriban.

Zsigmond király idejében a megye nem először és nem is utoljára az uralkodó elleni összeesküvés gócpontja lett. A királyt ellenzők betörték a palotába, majd Zsigmondot

Visegrádon fogságba vetették. Az uralkodónak azonban sikerült megszöknie, s nehéz harcok után, de vissza tudta foglalni királyságát. Mindezek után esett az a dicső esemény, hogy 1411-ben német-római császárrá választották királyunkat a német választófejedelmek. Zsigmond ezt követő uralkodásában megszilárdította királyi hatalmát hazánkban.

A halálát követő, zavaros állapotban Pest megye Ulászlót, a lengyel trónkövetelőt szerette volna az ország élén látni, mely kívánsága be is következett. Vezető pozícióját azonban nem élvezhette sokáig 1444-ben bekövetkező halála miatt. Az ország ezek után V. Lászlót ismerte el királyának, azonban kiskorúsága miatt ő még nem sokat tehetett az őt megválasztó országért. Nem úgy Hunyadi János, akit kormányzónak választottak a király mellé, míg az el nem éri a nagykorúságot. Ez 1446-ban következett be, s haláláig betöltötte ezt a tisztséget. Utána a nagykorúságot már elérő uralkodó V. László néven foglalta el trónját. Ezt követően többek közt Pestre hívta a Hunyadi testvéreket és noha külső unszólásra, de kivégeztette az idősebbiket, névrokonát, Lászlót. Mátyást – szerencsénkre – csupán fogságra ítélte. Ő pedig a tizenhat éves uralkodó váratlan halála után haza tért és elfoglalta jól megérdemelt helyét országunk élén. Uralkodása alatt a visegrádi palota elérte el fénykorát, s a megye meglehetősen sok országgyűlésnek adott otthont Mátyás uralkodása alatt. Halála után, 1490-ben Rákoson királyválasztásra gyűltek össze az ország főméltóságai. A négy jelölt és az ezekhez tartozó pártok közül (Habsburg Miksa német-római király; Ulászló cseh király és testvére, János Albert; és Korvin János, Mátyás természetes fia) a cseh tábor jelöltje foglalta el a trónt II. Ulászló néven. Uralkodásának milyenségét tekintetbe véve – báb király – rengeteg országgyűlést hívott egybe a megye területén (pl. 1492; 1493; 1495; 1496; 1497; 1498; 1499; 1500), hogy

kedvébe járjon az őt irányító nemességnek. Joggal lehetne következtetni laikusok számára, hogy „Mátyás is sok országgyűlést hívott egybe, akkor ő is bábkirály volt?” Természetesen nem. Míg Mátyás király azért hívta össze az országgyűléseket, hogy a már meghozott rendeleteket, intézkedéseket jóvá hagyják, vagy legalább tudomást vegyenek róla, addig II. Ulászló azért tette mindezt, hogy az országgyűléseken hozzák azokat a végzéseket, úgy ahogy azt a főméltóságok kívánják.

Visszakanyarodva II. Ulászlónkhoz, a fent említett, szinte évenként összehívott országgyűlések noha fontosak voltak, de nem azért mert, valami érdemlegeset értek volna el az ország helyzetének helyreállításában. Ekkor született – a Dózsa-féle parasztfelkeléssel összefüggésben – Werbőczy Tripartitum című munkája az 1514-es országgyűlésen, melyet mindenféleképpen korszalkotónak tekinthetünk a magyar jogtörténetben.

Halála után II. Lajost örökölte a magyar trónt. Uralkodása alatt a legnevezetesebb az 1524-es országgyűlés, mikor is a köznemesség kikelt a főurak ellen, hogy azok akadályozzák a törvényhozást és nem vesznek részt a közterhek viselésében. Ugyan ez történt 1525-ben Rákoson és Hatvanban, hasztalanul.

A vármegye helyzete az ország felbomlásának idején

A török seregtől mohácsi síkon elszenvedett katasztrófális vereség és a király halála után ismét királyválasztás következett. 1526. november 5-re össze is hívták az országgyűlést Székesfehérvárra. Szapolyai János közben elfoglalta Budát és Visegrádot, majd Székesfehérvárra vonult. Itt november 10-én választották meg, s másnap koronázta meg Podmaniczky István nyitrai püspök. Ezt kö-

vetően azonban a szomszédos megyék között (Pilis-Pest) ellentét alakult ki: Pilis megye a Szapolyaiak pártján állott, Pest azonban Ferdinánd mellé állt. Mikor Ferdinánd haddal jelent meg az ország területén, csatákoztak Pest megye mellé a Dunán inneni vármegyék is. Ferdinánd augusztus 20-án, miután Győrt, Komáromot, Tatát, Esztergomot és Visegrádot elfoglalta, bevonult Budára. A telet Esztergomban töltötte, míg csapatait Budán és környékén állomásoztatta. Itt azok, mivel zsoldot nem kaptak, garázdálkodni kezdtek. 1528-ban országgyűlést hívott össze, hogy hadisegélyt kérjen a rendektől. Ez azonban nem járt sikerrel, hisz a megye, mint a többi is az országban, igen szegény volt a török elleni harcok miatt. 1529-ben azonban, mikor a török János királynak adta Budát, a pesti, solti, csepeli részek is János oldalára álltak át. Ferdinánd természetesen nem nyugodott bele, hogy elveszítette Budát. Háborút indított, de félbe kellett szakítania kudarcai miatt. Így fegyverszünetet kért. Ezt a megye területén lévő Visegrádon kötötték meg. Ez kimondta a status quo-t.

Ezt követően 1540-ben Ferdinánd Fels tábornokot küldte, hogy foglalja el Budát. A hadjárat jól haladt, de a törökök megjelenése miatt, lendülete megtört, majd 1541-ben a török invázió megindulásával kénytelenek voltak visszavonulni. A szultán augusztus 26-án csellel bevonult Budára, s a területén megszervezte a budai vilájetet. Kezdetben a budai vilájet alá tartozott az összes török által megszállt terület, majd annak növekedésével új vilájetek is szerveződtek.

Mint az ország fővárosának környéke, a megye sokat szenvedett a török-ellenes felszabadító harcok idején. A megyét szintén érzékenyen érintette, mikor Thököly Füleket elfoglalta, s felégette a megyei levéltárat. Sokkal dicsőbb és boldogabb esemény volt azonban, mikor 1684. június 18-án Károly herceg serege bevette Visegrádot, majd 27-

én legyőzte Kara Mohamed budai pasa seregét. Ennek következtében Vác és Pest egyaránt június 30-ra keresztény kézbe került. Károly herceg a sikerekre való tekintettel megindult Buda ellen is, azonban lendülete és győzelmei itt megtörttek, s visszavonulni kényszerült. A megye így újból török kézre került, mintha a visszafoglalások meg se történtek volna.

1686 júniusában a Habsburgok megindították hadaikat Buda ellen. Miksa a bal, Károly a jobb parton közelítette meg fővárosunkat és hosszú, veszteségteljes ostrom után keresztény kézre került Buda vára. A város és a vár ekkor szinte teljesen elpusztul. Ezt gyorsan követte a vármegye egész területének megtisztítása a töröktől.

A vármegye az abszolutisztikus törekvésekkel szemben

Miután a Habsburgok elfoglalták helyüket országunk trónján, a vármegye szervezetet tekintették a legnagyobb ellenállási gócpontnak, így azt igyekeztek minél előbb adókkal, katonai beszállásolásokkal gyengíteni. Az adóbeszedésnél visszaélések, a katonai jelenlét esetén pedig a beszállásolásoknál túlkapások voltak mindennaposak a megye területén is. A sok panasz nagysokára feljutott a császár fülébe, s 1695-ben adta ki a Regulamentum Militare-t, a hadélelmezési szabályzatot. Ebben részletesen le volt fektetve, hogy mit követelhet a beszállásolásnál a katonaság, s mennyit köteles adni az ország. A közrendészeti, közbiztonsági állapotok is siralmasak voltak, nem csak a megyén belül, hanem az egész felszabadított területeken is. Ha magyart ért bármiféle kár, igen nehezen, sőt mondhatni sehogy sem tudott kárpótlást követelni magának. Nem úgy persze a németek. Ezen felül a megyéktől megkövetelték, hogy tartsák fenn a rendet, de a fegyvereket, a rendfenntartó eszközöket el-

kobozták. Egy 1695-ben kelt rendelet, miszerint a felszabadított részekben minden birtok a királyi fiskus által lefoglaltassék és a birtokosok záros határidőn belül birtokaik igazolását elvégeztessék, nyilván valóban nem azt a célt szolgálta, hogy a jogot és igazságot megállapítsa, hanem azt, hogy a megvesztegetésekre és jutalmazásokra minél több birtokot összeharcoljon. Ennek ellenőrzésére egy központi bizottságot állítottak fel Neoaquistica Commissio néven. Ez a bizottság Pest megyében a működését 1697. január 7-én kezdte meg.

A Rákóczi-szabadságharc

Ahogy híre ment, hogy kitört a Habsburgok elleni felszabadító harc, Pest megye alispánja Sótér Ferenc azonnal csatlakozott Rákóczi csapataihoz. Amíg azonban ő buzgó hazafias tevékenységét végezte, az általa képviselt megye nem nagyon akaródzott csatlakozni a felkelőkhöz, s inkább királypárti maradt. Az új alispán, Petrovai, folyamatos rendeletek kiadásával igyekezett megnyerni az udvar kegyeit. Ezen rendeletek azonban annyira nem voltak összhangban, hogy gyakran az egymást követőek egymásra cáfoltak rá. A megye inkább királypárti volt. Azonban akkoriban a vezetőiről ítélték meg a megyét, így kijelenthetjük, hogy az alsóbb rétegek a szabadságharc hívei voltak. Ebben a hangulatban érte a megyét 1703-ban a fejedelem manifestuma, melyet a vármegye minden rendű lakosához intézett, miszerint felszólítja őket, hogy ragadjanak fegyvert a nemzet szabadsága érdekében. A megye így is tett. De volt egy nem várt nehézségi tényező. A rácok ugyanis a megye déli területeit (Kecskemét) folyamatosan „csipkedték”, erőket lekötve így. A városok kértek is hadi segítséget, de csak ígérgetéseket kaptak Pestről. A rácok azonban egyre nagyobb erőket vonultattak fel, s lassanként a védekező mozdulatok ellenére belopóztak a Duna-

Tisza közébe. Ekkor már a szabadságharc vezetői is felismerték a déli veszélyt, s András István vezetésével Kecskemétre rendelte a pesti, már besorozott felkelőket, s ott helyőrséget szervezett. 1704 tavaszán a fejedelem elhatározta, hogy nagy erőkkel nekifog a Duna-Tisza közének megtisztításához, hogy átkeljen a Dunántúlra. A hadsereg átcsoportosítása tehát megkezdődött. A Duna vonaláig el is jutottak. Itt azonban kedvezőtlenül alakult a hadi helyzet. Négy ezredet el kellett a térségből bocsátania, ezen felül még négyezer lovast átküldeni, az ott kis számban harcoló csapatok megsegítésére. Így azonban már alig maradt ereje a rácok ellen. Annyira azonban még futotta erejéből, hogy ha támadni nem is, de védekezni beállította csapatait a Cegléd-Kőrös-Kecskemét vonalra. Végül is Esterházy Antal vezényletével a rácokat kiűzték a megye területéről. 1706-ban Bottyán János került a térséget védő hadak élére. Feladata volt a területet biztosítani főként a rácoktól, hogy délről ne törjenek be. Bottyán nem tétlenkedett. Kémek szinte az összes német erődítményben jelen voltak és a rácokkal is alkudozni kezdett felsőbb utasításra. A tárgyalások jól kezdődtek. Néhány rác vezető át is állt csapataival, de az alsóbb rétegek nehezen tudtak ellenállni a bécsi vesztegetéseknek, így a csapatok fellázadtak, s a tárgyalásokon elért eredmények kárba veszttek. A döntetlen helyzet kezdett állandósulni a megyében és az idő nem a magyaroknak kedvezett. Így francia hadmérnököket hívtak be a területre, s az állandó hidak körül az általuk megjelölt helyeken védő sáncokat kezdtek építeni. Két új hídfőt szemeltek ki. Az egyik Ordas és Paks között az imsósi kanyarulatnál, a másik vele szemközt a kömlődi hegyen. El is kezdődtek a munkálatok. Az építkezés során azonban támadás érte az erődöt, amit nagy nehezen sikerült visszaverni. Bottyán viszonzni akarta az osztrákok „kedvességét” s néhány napi pihenés után Buda alá vonult. Itt megtámad-

ta a várórséget, és 800 védő lekaszabolása után zsákmánnyal megrakva elviharzott. A Habsburgoknak azonban nagyon nem tetszett a sáncok építése, és egy erős, jól szervezett sereget indítottak ellenük, Glöckelsperg és Löwenburg vezetésével. Esterházy Dániel hozzá nem értéséből következően gyorsan el is érte célját, mert a magyarok egyetlen kardcsapás nélkül átvonultak a Duna alföldi oldalára, s ott rendezkedtek be védekezésre. Végül is odáig fajult a helyzet, hogy magának Rákóczinak kellett Bottyán felmentésére sietnie, hogy megőrizze pozíciójukat.

A nemzeti eszmék megizmosodása és előrenyomulása

Óriási előrelépésnek számított, mikor 1790. június 10-én kezdetét vette az 1530. óta nem Budán megrendezett országgyűlés. Itt hosszas hitlevél körüli vita bontakozott ki, az országgyűlésen eluralkodott Pest megye álláspontja. Mindezeket azonban félbeszakította a koronázás, mely a Pozsonyba áthelyezett országgyűlésen ment végbe.

I. Lipót váratlan halála után I. Ferenc lépett helyébe, s ez a tény szertefoszlatta a magyarok reményeit a nagyobb függetlenség elérésének reményébe. Így az abszolutizmus lassan a régi fényében csillogott. Az uralkodó ugyanis ellenőrzött minden mozgalmat, s irtózott mindentől, ami újat hozhatott. A hatalom túlkapásai miatti elégedetlenségből fakadóan pedig a Martinovics-féle mozgalomban teljesedett ki, aki a bécsi udvar egyik bizalmasa, udvari vegyész volt többek között. Furcsamód azonban rebellis pályafutása ott kezdődött, hogy a hatalomnak kívánt beárulni egy pesti titkos társaságot. Mikor azonban ezt Bécsben nem vették komolyan, annyira „elkeseredhetett”, hogy a nagy ijedtségre egyből két titkos társaság alapítását tűzte ki célul. Hely híján, kérem nézzék el nekem, hogy nem részletezem e két

társaságot és azok programját. Röviden annyit, hogy az egyik (Reformátorok Titkos Társasága – mérsékeltabb) munkája előkészítette volna a másodikét (Szabadság és Egyenlőség Társasága – radikálisabb). E két csoport azonban annyira titkosra sikeredett, hogy egymás létezéséről sem tudtak. Martinovics azonban nem járt olyan szerencsével, mint annak a titkos társaságnak a vezetője akit ő akart beárulni. Szervezkedését ugyanis leleplezték. Kegyelem reményében ő becsülettel beárulta mind a két társaságot és azok vezetőit, de kegyelmet számításai ellenére nem kapott. Pest vármegye rendjei 1794. augusztus 25-én tárgyalták Bécsbe szállításának ügyét, s felháborodásuknak adtak hangot, hogy magyar nemeseket kívánnak Bécsben – valószínűleg – elítélni. A vezetőket (Laczkovics, Szentmarjai, Hajnóczy, Sigray, Martinovics) hogy csak a legismertebbeket említsem) azonban visszaküldték Magyarországra s kivégezték őket. Az ítéletet az akkori „generális kaszálo réten” – ma Vérmező – hajtották végre, ami azóta a Vérmező nevet viseli.

A következő nagy horderejű eseményre az 1808-as országgyűlésen került sor. Ezt az utolsó nemesi felkelésként emlegeti az utókor. A napóleoni háborúkra való tekintettel az ország rendkívüli segélyeket szavazott meg, majd az uralkodó felszólítására, a nemesi had fegyverben állott. Az újoncozásból és a hadseregben való részvételből természetesen Pest is kivette a részét. A győri csatában többek közt a pesti csapatok fedezték a fő sereg visszavonulását, s nekik is köszönhető, hogy az egész sereg nem esett francia kézre. A későbbiekben Pest megye tiltakozott az újoncozás, hadisegély (főleg pénz) ellen, melyet az uralkodó a hadi helyzetre hivatkozva kért országgyűlésen kívül. Hatóságiilag nem is segített semmit, magán úton azonban tisztességesen kivette részét a segélyekből.

1810. január 8-án tartott közgyűlésen a

vármegye felirattal fordult a királyhoz, melyben sérelmezte, hogy a béke (schönborni béke, 1809 októbere) megkötésekor a magyar érdekeket egyáltalán nem vették figyelembe, ezen felül azt a törvények megsértésével, a nemzet hozzájárulása nélkül tette. A következő, szintén panaszos hangvételű feliratot a következő évben intézte a megye az uralkodóhoz. Nemcsak a papírpénz 1/5-ös devalválása ellen foglal állást, hanem a pénzügyi probléma megoldására is javaslatot tesz.

A reformtörekvések megvalósítása

A reformkor nagy problémái közé tartozott többek közt az újoncozás és az adózás kérdése. A kor megoldásra váró kérdései természetesen nem csak országos, hanem megyei szinten is problémát okoztak. A vármegyéket ugyanis jóformán semmivel sem lehetett rábírní például a fent említett két kérdéskörre vonatkozó rendeletek betartására. Így a Habsburgok királyi biztosokat neveztek ki. Ezeket azonban nem, hogy nem szívelték, de csupán a katonai kíséret nyomására engedték be a megyeházára. A vármegye sérelmeit József nádornak is előadta, aki miután – például – Pest megyéből számos törvényhatóság is csatlakozott a kérelemhez, rászánta magát, hogy közben járjon a királynál. Útjának eredménye lett, hogy az uralkodó 1825-ben összehívta az országgyűlést. Ekkor minden vármegye összefoglalta követeléseit, követeléseit. Nem történt ez másként Pest megyében sem. Ezen felül kijelenthetjük, hogy vizsgált megyénk követutasításai nagyjából az ország többi megyéivel megegyeztek. E szerint sürgették Pesten „egy jól elrendelt theatrum” felállítását és segélyezését, a „Ludoviczea” Pestre tetessék át, és egyesítsék a Nemzeti Múzeummal, valamint, hogy az országgyűlés foglalja törvénybe, hogy a pesti universitas minden külső függéstől mentes legyen, és a

fundatorok intézkedései szerint irányítsák. Ezen utasításokat azonban a következő diétára halasztották el.

Ekkoriban épült fel Pesten a Magyar Nemzeti Színház, megalakult a Hídegyesület – Széchenyi István ösztönző munkájának egyik gyümölcse –, melynek célja volt Pest és Buda között egy állandó köhidat felépíteni. Természetesen ez csak néhány az akkoriban hozott intézkedések, fejlesztések, vagy az akkoriban emelt épületek közül, de sajnos mindet, helyhiány miatt nem áll módomban ismertetni.

Térjünk inkább át az 1832. évi országgyűlés határozataira. A szóban forgó ügyek ugyanis koránt sem elhanyagolható százalékban Pest-Buda városára vonatkoztak, vagyis a Nemzeti Színházra, az állandó hídra, hogy csak kettőt említsék. A gyűlést 1836-ban zárták be. A megye azonban nem hagyta annyiban és küldöttséget szervezett az uralkodóhoz. Mikor Bécsbe értek, a kancellár felvilágosította őket, hogy az uralkodó nem hajlandó fogadni őket és javasolta nekik, hogy próbáljanak meg minél előbb csendben haza jutni. Ezen incidens természetesen végig sértette a vármegyét.

1839-ben a követválasztások alkalmával gróf Ráday Gedeont léptették fel. Ez azonban nem tetszett az Udvarnak, s felszólította a vármegyét, hogy válasszanak másik követet. Amennyiben nem, úgy erőszakkal is megakadályozzák Ráday gróf megjelenését az országgyűlésen. Ezen kis malőr kivételével azonban a követek számára kidolgozott programok előkészítése remekül haladt, s rendkívül jól összeszedett, átgondolt lett. Főbb szempontjai az előző országgyűlésben nem tárgyalt, elhalasztott ügyek és a szólás és személyes szabadság biztosítása.

1844 augusztusában egy megyei közgyűlésen hangzott el Kossuth Lajos népképviselői javaslata, melyet lelkesen üdvözöltek a gyűlésen. Kossuth egy másik javaslatának megvalósításában is teljes válszélességgel tá-

mogatta a megye a reformpolitikust, ez pedig a Védegyelet volt, amiben Pest vármegye rendjei nagy számban foglaltak helyet. Azonban nem csak Kossuth, hanem Széchenyi reformprogramját is támogatta a megye. Mutatja ezt, hogy mikor Széchenyi gróf az országgyűlésről 1844-ben lement a pest vármegyei közgyűlésre, s ott felterjesztette, hogy a nemesi adózás tekintetében szabjanak meg egy minimumot, akkor a vármegye elfogadta az indítványt, s az összeget 3 millió forintban állapította meg. Ez indította el gyakorlatilag elsőként a nemesi adózást az országban. Az 1847-re kiírt országgyűlésre a megye nem adott pontos követutasítást követeknek, csupán nagyvonalakban vázolta azt. Ezt ismét több megye is példájának tekintette. Az országgyűlésen Kossuth Lajos és Szentkirályi Móric képviselte a megyét. Pest vármegye nagy lelkesedéssel követte az országgyűlés intézkedéseit s a forradalom mellé állt. Az új törvények a vármegyét tíz választóterületre osztották fel. Így az 1848 július 6-án megnyílt első magyar parlamentben a megye tíz képviselővel vett részt.

A szabadságharc

Az újonclétszám megszavazásánál mutatkozott meg először a megye lelkesedése. Elsőként képviselője, Nyáry Pál fogadta el a szavazásra bocsátott 200 000 főnyi újoncot és a 42 millió forint segélyt adóban és hitelben. Pest megyére az újoncokból 6200 fő kiállítása jutott, de a végső szám bőven meghaladta ezt a lelkesedés miatt. Ezen felül a pest megyei nemzetőrök bőven kivették részüket hősiességükkel, eredményeikkel a szabadságharc küzdelmeiből. A vármegye mindezekben felül a szabadságharc során 400 ezer forintnyi rendkívüli hadiadót szavazott meg, melyet főként a nemesekre rótt ki.

A hadi események jóformán 1849. januárjáig elkerülték a megye területét. Amikor azonban Windischgrätz seregei Buda-

pest felé vonultak fel, a kormányt, s az államigazgatási szerveket Debrecenbe kellett átmenekíteni. Ettől kezdve a megye területe és környéke, meghatározó csatatérre vált, ami miatt a lakosság sokat szenvedett. Az első jelentős hadmozdulatokat Görgey tette meg, mikor elkezdte északra (elsőként Vác felé) csoportosítani csapatait, megkezdve ezzel téli, dicsőséggel záruló hadjáratát. Windischgrätz hadai január 6-án vonultak be a városba. Perczel is szintén a megye területén tartózkodott ekkor Szolnok–Tiszafüred térségében. Seregével egészen Ceglédig nyomult sikeresen előre, de a „rendkívüli, vezető képességekkel megáldott” főparancsnokunk – Dembinski – visszarendelte győztes előrenyomulásából, s így Jelačić és csapatai könnyen visszafoglalhatták a vérrel, verejtéssel megszerzett területeket. Nem maradt azonban dicsőség nélkül a szintén a vármegye területén – Szolnok és térségében – harcoló Damjanich, mikor fényes győzelmet aratott a környéket védő osztrák csapatok felett. Tavasszal megindult a magyar ellentámadás. A megyében állomásozó osztrák csapatok helyzete a következő volt: Windischgrätz Vácnál táborozott, Jelačić Nagykatánál tört előre a Duna–Tisza közén, Schlick pedig Gödöllőig nyomult. Schlick elővédje Hatvánt szállta meg, amikor összeütközött Gáspár András csapataival. Itt a magyarok győzedelmeskedtek az osztrákok felett, s kezdetét vehette a tavaszi hadjárat. Windischgrätz Gödöllőnél akarta össze vonni az osztrák csapatokat, így utasította Jelačićot a csatlakozásra. Görgey azonban átlátta a helyzetet, s parancsot adott Damjanichnak és Klapkának, hogy kényszerítse a bánt külön ütközetre. Ez nagyjából sikerült is, s megfutamították az osztrák csapatokat. A fősergek közötti ütközet azonban Isaszegen történt, ami magyar diadallal végződött. A magyar előretörés azonban még korántsem ért véget. Damjanich és Klapka Vácnál támadták meg Ramberg hadosztályát amit le is

győztek. Ezután Buda ellen vonult a magyar sereg és május 21-én reggel 7 órakor bevette azt. Ezzel a megye területén történt legjelentősebb hadi események sorozata véget is ért.

Megtorlás és kibékülés

Pest megye fiai közül sajnos nem csak a szabadságharcban estek el sokan, de szintén sok található a megtorlás áldozatai között is; például a gödöllői születésű Török Ignác tábornok, akit Aradon ért utol a vértanúhalál. Ő pedig csak egy a sok közül. A megtorlás azonban nem csak a harcoló embereket érintette, hanem az ország közigazgatását is. Újra abszolutisztikus intézkedéseket vezettek be, s a vármegyéket felváltották a kerületek. Ötöt határoztak meg ezekből: pesti, pozsonyi, soproni, kassai és nagyvárad. Ennek következtében a Pest-Pilis-Solt egyesült vármegye ebben a leosztásban két részre szakadt: Pest-Pilis és Pest-Solt részre. Ez a két rész később Esztergom, Fehérvár, Borsod, Heves, Szolnok, Csongrád vármegyékkel, a Jászsággal és a Kunsággal együtt alkototta a pesti kormányzati kerületet.

A vármegye, mely a régi alakjában újjá alakult, csak 1861. február 11-én foglalkozhatott az októberi diploma alkalmából kiadott császári leirattal. Rendkívül tiszteletudóan és köszönettel fogadták a leiratot, de nyíltan, őszintén elmondták véleményüket a jövő alakulását illetően és a mostani állapotról. Az 1861-ben összehívott országgyűlésen a vármegye nem kívánt meghátrálni, de minden áron egyezkedni sem. A királyhoz és az alkotmányhoz való feltétlen hűség jelszavát emlegette mindig, amikor csak a törvénysértés gyanúja csak felmerült. A provizórium idején Pest vármegye az 1861. augusztus 27-i gyűlésen foglalkozott az új helyzettel. Elhatározták, hogy addig együtt maradnak, amíg erőszakkal fel nem oszlatják őket. Tárgyaltak például a közigazgatási költségek fedezéséről (kölcsonnel kívánták fe-

dezni). Az erőszakos felosztás azonban bekövetkezett. Erre a vármegye tiszti kara október 1-én lemondott, s egy bizottságot bízott meg a további intézkedések végzésével, melynek tagjait Nyáry Pál alispán jelölte ki. 1865-ben azonban az uralkodó összehívta az országgyűlést Pestre szeptember 17-én, majd 20-án felfüggesztette a februári pátenst. Végül is a kiegyezés a minimuma volt annak, amit az ország elfogadhatott és maximuma annak, amit az uralkodó megengedhetett.

Pest megye székhelyének még óriási fejlődést adott a millenium, melynek ideje báró Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt jött el. 1896-ban a parlamentben nagyon rövid időre beszüntette a csatározást az ellenzék és a kormánypárt, s az államalapítás méltó megünneplésére törekedett. Ekkor épült a Hősök tere, a földalatti, a Teréz körút, az Andrássy út, a Népliget egy része a világiállításra, hogy csak párat említsék. Miután azonban az ünneplésnek vége szakadt, vége lett a békének is a parlamentben, s folytatódott a kormánypárt működését az ellenzéken kívül legjobban veszélyeztető és akadályozó tényező, az obstrukció.

1905. június 20. hozta el a megye számára az első megyegyűlést. Intézkedései a megye jogait, a törvényességet védték, és megerősítették azon jogait, melyek miatt a vármegyét már korábban is védőbástyaként emlegették. Ezen felül a határozat alapján kiküldött 65 tagú bizottságot nyomban meg is alakították. Erre szükség is volt, hiszen Kristóffy belügyminiszter épp olyan újonczási és adó rendeletet akart végrehajtatni, amit az országgyűlés nem szavazott meg. Így a vármegye hivatkozhatott a fent említett megyegyűlésen hozott határozatra, visszatúsította a belügyminiszter kérelmét, majd orvoslás miatt feliratban fordult a képviselőházhoz. Kristóffy ezek után drasztikus szankciókat helyezett kilátásba, de ezek csupán fenyegetések voltak, még ő sem gondolhatta

BABOS LÁSZLÓ

Az eritreai függetlenségi háború

(1961–1991)

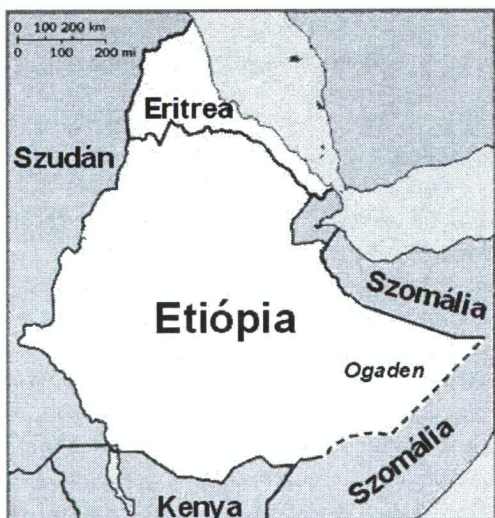
Az eritreai nép harminc évig vívta függetlenségi harcát a világtól elszigetelten. A háború 1991-es befejezésekor az ország a modernkori Afrika leghosszabb háborúját tudhatta maga mögött, s a gyarmati háborúk vége óta ez volt az első eset a kontinensen, hogy egy népnek sikerült kivívnia függetlenségét. Ennek a háborúnak a rövid történetét szeretném bemutatni a következő néhány oldalon.

Eritrea területét 1882-ben Olaszország gyarmatosította, majd a második világháború alatt, 1941-ben, a britek „szabadították fel” az országot. Az eritreaiak már nem sokkal a háború után nyugtalankodni kezdtek, és a britek kénytelenek voltak bevetni csapataikat, hogy a megmozdulásokat elfojtsák. A helyzet azonban tovább romlott. 1950 és 1952 között az angolok fokozatosan növelték katonai jelenlétüket – a RAF-nak (Királyi Légierő) például ebben az időben öt harci százada állomásozott Aszmarában – ennek ellenére a csapataik elleni támadások

egyre gyakoribbakká váltak. A helyzet háború kitörésével fenyegetett.

Az ENSZ Közgyűlésében már 1950 óta vita folyt Eritrea jövőjéről. Végül az ENSZ döntésének megfelelően 1952 elején Eritrea föderációra lépett a császári Etiópiával és félautonóm önkormányzatot kapott. Az ENSZ határozatának megfelelően az angolok 1952 júniusára elhagyták Eritrea területét.

Az etióp császár (Hailé Szelasszié) uralma azonban semmi jót nem hozott az eritreaiaknak. Valójában Etiópia ekkoriban kilenc tartomány és egy kerület uniója volt.

Lakosságát etnikailag az eritreaiakon kívül oromok, amharák, szomálik, tigrieiek, stb. alkották. A feudális gazdasági és politikai viszonyokkal rendelkező állam Hailé Szelasszié kemény uralma alatt állt, ahol az emberi jogok megsértése mindennapos volt. Azonban a négus hatalma ebben az időben kikezdehetetlen volt. Az 1935–36-os olaszok elleni háború, majd a második világháború alatti események szimpátiát keltettek iránta, s tekintélyét növelték. Helyzetét a háború után tovább erősítette, hogy mintegy ötvenezer katonával segítette az ENSZ koreai háborúját.

Miután a császár képviselői Aszmarába (az eritreai főváros) érkeztek, azonnal zaklatni kezdték az önállóság mellett állást foglaló eritreai vezetőket: egyeseket letartóztattak, másokat száműztek. Az etióp kormányzat az Egység Párton kívül hamarosan minden eritreai pártot feloszlatozott. A szakszervezeteket és az újságokat betiltották. 1962-ben aztán a hatalma csúcsán lévő császár egyszerűen annektálta a területet, Eritrea Etiópia egyik tartományává vált.

A háború kitörése, és az első eritreai sikerek

Az eritreaiak még 1960-ban létrehozták nemzeti szervezetüket, az Eritreai Felszabadítási Frontot (ELF), melynek taglétszáma rohamosan nőtt, majd 1961-ben megkezdtek fegyveres harcukat is, hogy kivívják országuk függetlenségét. A hatvanas években az összecsapások száma fokozatosan növekedett. A császári biztonsági erők nem tudták felszámolni az ELF-ot, s 1971-ben az etióp kormányzat kénytelen volt kihirdetni a statáriumot. Ekkorra már körülbelül 20 ezer etióp katona állomásozott Eritreában (ez a létszám durván a Császári Hadsereg fele volt). Ugyanakkor a harcok fő terhet az etióp paramilitáris rendőri erők viselték (az

etióp fegyveres erők felépítését részletesen lásd az I. számú táblázatban). Az eritreaiak függetlenségi harcát ebben az időben Irak, Líbia és az NDK támogatta.

Az ideológiai és etnikai ellentétek következtében 1970-ben az ELF két részre szakadt, és a szervezetből kiválók megalakították a marxista nézetekkel rokonszenvező Eritreai Népi Felszabadítási Frontot (EPLF). A két szervezet közötti ellentétek végül polgárháborúhoz vezettek, miközben tovább folyt az etiópok elleni harc is. Az etiópok elleni gerillaháború a hetvenes évek elejéig alacsony intenzitással zajlott, az EPLF megjelenésével viszont felerősödtek a harcok. Az etióp kormányzat kénytelen volt bevetni a légierjét is, s 1970 decemberétől a Császári Légierő (IEtAF) F-5-ösökkel, T-28-asokkal és Canberrákkal bombázni kezdte az EPLF bázisait. Az IEtAF tevékenysége a következő néhány évben kevésbé ismert, de egyes hírek szerint 1974-re az EPLF légvédelme hét etióp gépet lelőtt.

Az etiópok ellen vívott harcokkal párhuzamosan, 1972-től 1974 (75)-ig zajlott az ELF és EPLF közti polgárháború, melyből a két (más adatok szerint három) évi harc után az EPLF került ki győztesen. Az ELF számos tagja, egysége a határon túlra, Kelet-Szudánba menekült. Az EPLF a győzelmet létszámának növelésére használta fel.

Eritrea a győzelem küszöbén

1974-ben jelentős változásokra került sor az etióp belpolitikában. Szeptember 12-én fiatal baloldali tisztek puccsot hajtottak végre és megbuktatták Hailé Szelassziét. A császár bukását, túlkapásai mellett, nem kis részben az okozta, hogy hadserege nem volt képes leverni az eritreai felkelést. A császárság tekintélyuralmi rendszerének összeomlása után a különböző etióp csoportok között megkezdődött a küzdelem a hatalomért. Eti-

AZ AFABETI CSATA UTÁN, 1.

ópián úrrá lett a káosz. Közben az eritreaiak már támadásokat indítottak Aszmara ellen is. Az új etióp vezetés ennek hatására elhatározta, hogy totális háborút indít a felkelők ellen, de nem történt semmi. A kormányzásért folyó belpolitikai harc az etióp hadseregére is kihatott. A hadsereg soraiban eluralkodó rendetlenség, és a fegyelem hiánya megátolt minden hadműveletet.

Míg az etióp fegyveres erők válságban voltak, addig az EPLF mind méretben, mind képességek tekintetében jelentősen megerősödött, és 1975-ben megkezdte hadműveleteit Tigray tartományban is. A kezdeti sikeres hadműveleteket újabbak követték. Ezek közül említést érdemel, hogy 1975. szeptember 13-án az EPLF megtámadta az amerikaiak Kagnaw-i bázisát is, ahol kilenc amerikai és etióp katonát megöltek.

A következő évben az Etióp Katonai Kormányzat (DERG) országos toborzást rendelt el, aminek során 40 ezer parasztot

soroztak be. A megindított offenzíva azonban veszélyessé vált a DERG számára, mert a besorozottak közül a harcokban sokan meghaltak, s ez nyugtalanságot váltott ki az etióp lakosság soraiban. Ráadásul sokan meg is szöktek, hogy hazatérjenek a földjükre a termést betakarítani. Így az 1976 végén megindult eritreai ellentámadás gyorsan teret nyert, s egy éven belül ellenőrzésük alá vonták a tartomány területének 80 százalékát. 1977-re az eritreaiak birtokolták a legnépesebb körzetek, és a vidéki területek nagy részét. Az EPLF létszáma pedig ekkorra 15 ezer főre nőtt.

Az etiópok elleni hadműveletekkel egy időben tovább folyt az eritreai belpolitikai küzdelem is. Mivel az ELF még mindig számbeli fölényben volt a maga 20 ezer harcosával, ezért az EPLF, hogy fokozza az ELF elszigetelését, az ELF egy korábbi csoportjával (mely az Eritreai Felszabadítási Front-Forradalmi Tanácsa néven szervezte

újja magát) kibocsátott egy nyilatkozatot, hogy ők reprezentálják az eritreai népet, és ők az egyedüli szószólói az eritreai nép harcának.

Ezekből következően a függetlenségi háború valószínűleg hamarosan az eritreaiak győzelmével ért volna véget, hiszen a tartomány nagy részét az EPLF ellenőrizte, Etiópiát polgárháború és éhínség fenyegette, s a hadsereg kimerült. A nemzetközi események azonban közbeszóltak.

Az ogadeni háború és hatása

1977 februárjában Etiópiában Mengistu Haile Miriam jutott hatalomra, aki gyorsan megszilárdította uralmát, s ezzel az országban véget ért a belpolitikai küzdelem. Azonban az etióp vezetés már 1977 nyarán újabb

problémával találta magát szembe, amikor szomáli csapatok hatoltak be Etiópia Ogaden nevű tartományába. A szomáli törzsek lakta tartományban már a hatvanas évek elejétől gerilla háború folyt a szomálik, és az etióp kormány csapatai között, de 1975-ig nem voltak jelentősebb összecsapások. Amikor azonban összeomlott a császári hatalom, a szomáli rezsim elérkezettnek látta az időt, hogy megszerezze a tartományt. A katonai felkészülés után 1977 júliusában kezdődtek meg a szomáli hadműveletek. A tartomány védelmét ellátó 3. etióp hadosztály (10 200 fő, 45 db M-41/M-47 harckocsi, 48 db löveg, 10 db légvédelmi löveg) a támadókat nem tudta feltartóztatni, s szeptember közepére a terület 90 százalékát elvesztették.

A szomáli sikerek átmenetileg segítették ugyan az eritreai csapatok harcát is – hiszen az etióp hadsereg egyre jelentősebb erőit

AZ AFABETI CSATA UTÁN, 1.

A NAKFÁBA VEZETŐ ÚT MENTÉN, 1.

volt kénytelen átcsoportosítani Ogadenbe – ám a szomáli támadás végül olyan politikai változásokat eredményezett a térségben, ami hamarosan kérdésessé tette az eritreai függetlenségi harc győzelmét is.

Az etióp vezetés az eritreai és szomáli sikerek hatására az Egyesült Államok segítségét kérte. De a Jimmy Carter vezette új adminisztráció elzárkózott Etiópia megsegítésétől, sőt, megvádolta a kormányt, hogy ismételten megsértik az emberi jogokat.

Közben az EPLF 1977 augusztusáig elfoglalta Akordatot és Barentut, így amikor a szomáli támadás is kibontakozott, Mengistu nem tehetett mást, minthogy a Szovjetunióhoz fordult segítségért. Moszkva először közvetíteni próbált a két ország konfliktusában, ám amikor 1977 novemberében Siad Barre Mohammed, szomáli diktátor kiutasította országából az orosz „tanácsadókat” és felmondta a Szovjetunióval kötött barátsági és együttműködési szerződést, Moszkvában úgy döntöttek, hogy katonai segítséget nyújtanak Etiópiának. A terv szerint kubai csapatokat és szovjet hadfelszerelést szállítanak Etiópiába Mengistu megsegítésére.

A szovjet légierő már 1977. november 25-én légihídat létesített Etiópiába, amin azonnal elkezdett ömleni a hadianyag. A légihídban nem kevesebb, mint 255 db Il-

18-as, AN-12-es, AN-22-es és Il-76-os vett részt. A gépek a Taszent-Bagdad-Áden-Masszava-Addisz-Abeba útvonalon repültek. A következő két hétben húszpercenként érkezett egy légiszállítmány Addisz-Abeba. A repülőgépek három kisebb hadosztály számára elegendő felszerelést – T-55-ös harckocsikat,

BMP-1, BRDM páncélos harcjárműveket, tüzérséget, lőszert és alkatrészeket – hoztak. A szárazföldi erők felszerelésén felül 48 db MiG-21-es és MiG-23-as, legalább tíz Mi-6-os, számos Mi-8-as, továbbá legalább 6 db Mi-24-es (számuk később 16-ra nőtt) érkezett Etiópiába. A felszerelést üzemeltető személyzet a technikai eszközökkel egy időben érkezett Kubából és Angolából, illetve mintegy 300 tanácsadó a Varsói Szerződés országaiból.

A légihídon érkezett szovjet segítséget a DERG természetesen nemcsak a szomáli hadsereg ellen használta fel, hamarosan bevetették őket az eritreaiak ellen is. Az etióp légierő a megmaradt F-5-öseivel, az újonnan érkezett MiG-ekkel, s az egyetlen megmaradt Canberra bombázóval már 1977 decemberében megkezdte az eritreai célpontok támadását. 1978 januárjában pedig keményen támadtak öt eritreai várost, köztük Aszmarát és Teseney-t. (E bombázások során főleg napalmot használtak).

Miután az etióp hadsereg kubai és szovjet segítséggel szétverte a szomáli hadsereget, s visszafoglalta Ogadent, csapatainak zömét Eritreába csoportosította át. Időközben az EPLF létszáma ugyan több, mint 30 ezer harcosra nőtt, s tankokkal, aknavetőkkel, tüzérséggel és légvédelemmel is rendel-

A NAKFÁBA VEZETŐ ÚT MENTÉN, 2.

keztek, az etióp hadsereg azonban mintegy 100 ezer emberét vonultatta fel az ellentámadáshoz, melynek célja az eritreai forradalom megsemmisítése volt.

A kormányerők – a kubaiak támogatásával – 1978. május 15-én indították meg az offenzívát. Az EPLF és az ELF végrehajtott néhány sikeres megelőző csapást, és sikeresen védték Eritrea déli határait is, de a támadás ereje végül is az ELF erőinek jelentős részét kiszorította az országból Kelet-Szudánba, EPLF-et pedig arra kényszerítette, hogy feladja a felszabadított területeket, s visszavonuljon bázisaira. Az offenzíva eredményeként az etióp hadsereg visszafoglalta a lázadók kezén lévő legtöbb várost, s novemberre újra megnyitották az Aszmarába és Masszavába vezető utakat. Az etiópok egyetlen kudarcukat az EPLF által tartott Nakfa városánál szenvedték el.

Miután a visszavonuló eritreai csapatok elérték Nakfát, hozzáfogtak a terület megerősítéséhez. Erődöket építettek, s a környező hegyeken mintegy 40 km hosszú lövészárkok rendszert alakítottak ki. 1978 és 1981 között a DERG öt nagy erejű támadást indított az eritreaiak itteni állásai ellen, de egyik sem hozta meg a régen várt győzelmet

a kormány számára. A sorozatos kísérletek ellenére az etióp hadsereg képtelen volt ki-mozdítani az EPLF-et Nakfából, s a város az eritreai ellenállás jelképévé vált.

Vég nélküli küzdelem

Az 1980-as években az etióp hadsereg, az újjászervezett Etióp Légierő (EtAF) – a

kubaiak által repült repülő és helikopterek – aktív támogatásával több tucat kisebb-nagyobb támadást indított az eritreaiak ellen. A légierő csapásainak elhárítására az eritreaiak SA-7 vállról indítható kézi légvédelmi rakétákat szereztek be, s 1982. január 14-én egy AN-26-ost le is lőttek Aszmar közelében.

1982 februárjában (más adatok szerint áprilisában) kezdődött a hatodik nagy offenzíva, a „Vörös Csillag” hadművelet. A támadásban a kormányerők 120 ezer katonája vett részt. Az etióp légierő az eritreai állásokat Nakfa és Helhal körzetében minden eddiginél intenzívebben bombázta. E bombázások során nagy mennyiségben használtak foszforos és napalm bombákat is. Az eritreaiak azonban átvészelték a támadásokat. Az etióp hadvezetésnek ismét sikerült visszaszorítania az eritreai csapatokat a hegyvidéki területekre, de a felkelést most sem tudták leverni, s az EPLF továbbra is képes maradt a gerilla hadviselés folytatására.

Az eritreai mozgalom túlélésében nem kis szerepet játszott – az eritreaiak kitartásán és szívósságán felül – az is, hogy Ogadenben ismét fellángoltak a harcok az etióp kormányerők és a szomáli gerillák között. Emiatt az etióp vezetés kénytelen volt erőit

megosztani. A „Vörös Csillag” végül kudarcba fulladt, s az etióp és a kubai csapatok mintegy 10 ezer (más becslések szerint 40 ezer) főt vesztek a harcokban.

A „Vörös Csillag” kudarc után az EPLF ragadta magához a kezdeményezést. 1984 januárjában elfoglalták Teseney-t Dél-Nyugat Eritreában, és két hónappal később lerohanták Mersa Teklay kikötőjét. Ezzel a győzelemmel biztosították jelenlétüket az északi partokon.

A szárazföldi erőkhöz mellett rájárt a rúd az etióp légierőre is. Az eritreai légvédelem 1984. január 15-én egy AN-12-est lőtt le Teseney körzetében, majd április 16-án Nakfánál egy MiG-23-as lett a légvédelmi tűz áldozata. Egy jól sikerült rajtaütés során 1984. május 24/25-e éjszakáján pedig nem kevesebb, mint 32 etióp és szovjet repülőgépet és helikoptert semmisítettek meg az aszmarai légibázison (többek közt 16 db MiG-21-est és MiG-23-ast, két AN-26-ost, két szovjet Il-38-ast és nyolc Mi-8-ast és Mi-24-est).

E csaták alatt a lázadók nagy mennyiségű fegyvert zsákmányoltak, amelyek segítségével 1985 júliusában elfoglalták a stratégiai magaslatokat Barentu körzetében. Az újabb győzelem során ismét jelentős számú haditechnikai eszköz került az EPLF kezébe, köztük 15 db T-54/55 harckocsi, és több tucat teherautó, vontató és löveg (az etióp hadsereg ekkori felépítésére lásd a 2. számú táblázatot).

Amikor az EPLF Barentunál elért sikereinek híre elérte Addisz-Abebába, a Mengistu-rezsim azonnal megkezdte a felkészülést az ellentámadásra. Ogadenből két hadosztályt (kb. 30 ezer ember) csoportosítottak át Észak-Eritreába, s megkezdtek egy új páncélos hadosztály felállítását. Az etióp hadsereg ezután több, mint tíz alkalommal próbálta meg visszafoglalni a várost. E harcok során az etiópok mintegy 2 ezer embert vesztek halottakban és sebesültekben, s az

eritreaiak legalább 13 db T-55-ös harckocsit, 12 db löveget és néhány páncélozott harcjárművet zsákmányoltak. Hiába voltak a nagy veszteségek, az etióp támadások nem jártak sikerrel. Az EPLF végül 1985. augusztus 24-én adta fel a várost, amikor az etióp légierő el kezdte intenzíven bombázni Barentut. Az EPLF szerint a Barentu körzetében vívott harcokban összesen 11 250 etióp katonát öltek meg vagy fogtak el.

Néhány nappal Barentu visszafoglalása után az etióp hadsereg visszafoglalta Teseneyt, s így elvágták az EPLF nyugati szárnyát. A kormányerők sikerei arra kényszerítették a lázadókat, hogy ismét visszavonuljanak Nakfa környéki állásaikba. A következő néhány hét során az etióp hadsereg harckocsik és lövészpáncélosok bevetésével, vadászbombázók támogatásával támadta az eritreai állásokat, sikertelenül.

1985. október 10-én a DERG újabb offenzívát indított az EPLF ellen, s ennek ismét Nakfa elfoglalása volt a célja. Ez volt a

EPLF-HARCOSOK

nyolcadik nagy offenzíva, melyben öt nap alatt kellett volna bevenni Nakfát. A hadműveletben a szárazföldi erőkön felül részt vett a légierő hatvan repülőgépe és harminc helikoptere is. A hadművelet első szakaszában a légierő ejtőernyős egységeket dobott le a felkelők vonalai mögött észak-keleten, Sahel Awraja területén. Am ez sem hozta meg a várt eredményt, Nakfát most sem sikerült elfoglalni. Az első kudarc után a DERG még két további támadást indított, hiába.

A következő év folyamán az EPLF még fokozottabban támaszkodott a hagyományos gerilla hadviselésre. 1986. január 14-én például egy kommandós egységük rakétavetőikkel és kéziggránátokkal felszerelve ismét behatolt az aszmarai légibázisra, felégették a lőszerraktárakat és üzemanyag tartályokat, és több mint 40 repülőgépet megsemmisítettek. Az etióp légierőnek okozott károkon felül, e kommandó akciónak az eredménye volt az is, hogy Moszkva beszüntette az aszmarai repülőtér igénybevételével folytatott felderítő repüléseit a térségben.

Májusban az EPLF tüzérsége Maszszavában és a kikötő körül bombázta az etióp állásokat, s megsemmisítettek több tankert, és üzemanyag ellátó berendezést. Más regu-

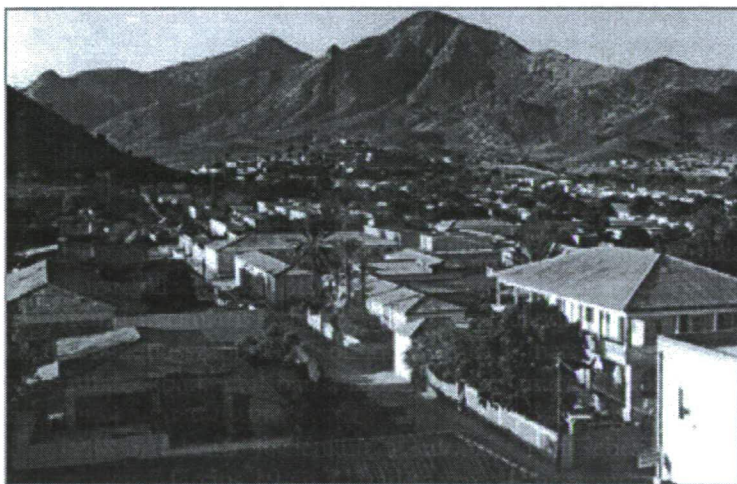
lári eritreai egységek pedig lerohanták a kormányerők több alakulatát Aszmarától 30 km-re délre. A katonai hadműveletekkel egyidejűleg az EPLF diplomáciai offenzívát is folytatott a Mengistu-rezsim ellen: az eritreaiak 1986. szeptember 23-án ünnepelték az ellenállás 25. évfordulóját, s ebből az alkalomból felhívták az Afrikai Egységszervezetet, az Arab Ligát és az ENSZ-et, hogy ismerjék el szervezetüket, illetve jogukat a független Eritrea megalakítására.

A harcok nem csitultak 1987-ben sem. Az eritreaiak és az etiópok továbbra is katonai eszközökkel kívánták elérni politikai céljaikat. Ugyanakkor az etióp hadsereg nem indította meg az évenkénti szokásos nagy offenzíváját, helyette a „feltartóztatás politikáját” hirdették meg, amíg a hadsereget újra feltöltik, amely még nem tért magához az 1985. októberi offenzíva során elszenvedett veszteségektől.

Az EPLF szintén nem indított nagyobb hadműveletet, tevékenységét elsősorban a gerilla „üss és fuss” harcmodor jellemezte. Az év egyik legnagyobb összecsapására március 20-án került sor, amikor az EPLF az etióp hadsereg négy dandárával harcolt két napig Eritrea északi körzetében. A küzde-

lemben az eritreaiak szerint a kormányerők 650 fős veszteséget szenvedtek.

A nyolcvanas évek alatt az etióp hadsereg egyik nagy offenzívát indította a másik után. De a legtöbb ezek közül csak arra volt képes, hogy visszafoglaljon a gerilláktól különböző városokat, vagy rövid időre megnyissa az utat, és összeköttetést teremtsen a Vörös-tenger partját vé-

KEREN LÁTKÉPE MA

2006/XVIII. 3-4.

dó erőekkel. Az EPLF e harcokban nagyon rugalmasnak bizonyult, csapatai kitértek az etióp támadások elől, majd ellentámadást indítottak. Az eritreaiak minden egyes etióp támadás után erősebbek lettek. Ezt köszönhették annak is, hogy számos ország támogatta harcukat, természetesen nem hivatalosan. Bár 1987-

re a DERG 700 ezer fegyverrel rendelkezett (1300 harckocsi, 1200 PSZH, 150 harci repülő), mégsem bírt az EPLF gerilla hadseregével, amely a hagyományos gerillataktikát követte.

Addisz-Abeba legfőbb problémája a 80-as évek második felében az volt, hogy már nem csak Eritreában folytak harcok. A szómáli Ogadenben, a TPLF (Tigreai Népi Felszabadítási Front) Tigrey-ben folytatott gerillaháborút. Ugyanakkor különböző csoportok, melyek közül az EPRDF (Etióp Népi Forradalmi Demokratikus Front) volt a legerősebb, a kormány megbuktatásáért küzdöttek. Ráadásul néhányuk, különösen az EPRDF szorosan együttműködött az eritreai szabadságharcosokkal is.

Eritreai sikerek

1988-ra az EPLF reguláris csapatainak harci létszáma elérte a 30 ezer főt, s ezt nagyszámú irreguláris fegyveres egészítette ki, akik csak hosszabb-rövidebb ideig vettek részt a harcokban, általában a lakhelyükhöz közel.

1988-ban ismét felélénkült a katonai tevékenység. Március 19-én a lázadók vereséget mértek az etióp hadsereg 2. Forradalmi

AZ EPLF KATONÁK TÁMADNAK MASSZAVÁNÁL

Hadseregére Afabetnél. Az EPLF szóvivője szerint az eritreai csapatok megsemmisítettek egy három hadosztályból álló, 18–20 ezer fős hadtestet. Az ütközetben a felkelők elfogtak néhány ezer etióp katonát, három szovjet tanácsadót, és sok fegyvert zsákmányoltak.

Az etióp vezetés válaszul 1988 júniusában elindított egy ellentámadást, majd ennek kudarca után megparancsolta a külföldiek, elsősorban a különböző segélyszervezetek tagjainak evakuálását. A kormányzat kezében erre az időre csak a Vörös-tenger partvidéke – melynek ellátását kizárólag légi úton tudták biztosítani – és néhány nagyváros körzete maradt. Az afabeti vereség demoralizálta a DERG erőit, amelyek 1988-ban, és a következő év harcai folyamán 50 ezer embert vesztek. Az EPLF 1989 folyamán is fenntartotta a kormányerőkre gyakorolt katonai nyomást. Sőt, az eritreaiak és etiópok közötti harc 1989-ben hágott a tetőfokára. Január 17-én az eritreaiak egy megelőző támadást indítottak az etióp egységek ellen az Asz-mara–Masszava úttól északnyugatra. A két-napos ütközetben az EPLF szerint az etióp hadsereg mintegy 2600 főt veszített halottakban, sebesültekben és foglyokban. Továbbá megsemmisítettek 21 harckocsit, nyolc másikat pedig zsákmányoltak, különböző típu-

sú kis és közép kaliberű fegyverekkel együtt. Február 19-én az EPLF egységei a TPLF-fel együttműködésben megtámadták és elfoglalták Inda Silase városát Tigray tartományban. Az etióp ellenzéki erők és az EPLF erőfeszítései a „Theodoros” hadműveletben érték el a csúcspontot, amikor nemcsak szétverték több etióp egységet, de bevették az etióp hadsereg fontos bázisát is Mekele-t, Tigray tartomány székhelyét is.

A következő néhány hónapban az eritreaiak megverték egy etióp egységet Adi Kwala városánál, 90 km-re délre Aszmarától (március 15.), elhárították az etióp hadsereg kísérletét, hogy elvágják az EPLF erődítményeinek utánpótlási vonalait Keren körzetében (március 22–29.), és megölték vagy megsebesítettek körülbelül 1000 etióp katonát Adi Goroto-nál március 27. és 29. között.

1989. július elején Jurij Jukov, a Szovjet Külügyminisztérium Afrikai Osztályának igazgatója találkozott az EPLF titkárával, Issaias Afwerkivel. Ennek az eseménynek a jelentősége abban állt, hogy ez volt az első komoly találkozó a Szovjetunió és az EPLF között, továbbá, hogy nyilvánvalóvá tette a Mengistu-rezsim számára, hogy Moszkva már nem fog sokáig korlátlan segítséget nyújtani a DERG észak-etiópiai politikájához.

Közben jelentős változások zajlottak a nagyvilágban. A Szovjetunió, és az uralma alatt álló „szocialista tábor” bomlani kezdett. Moszkva, hogy legalább a Kelet-Európa fölötti ellenőrzését meg tudja tartani, úgy döntött, hogy feladja a harmadik világban elfoglalt pozícióit. Ezért elkezdte kivonni csapatait Afganisztánból, s csökkentette Nicaragua, Kuba és Angola támogatását. Aztán amikor 1989. szeptember 30-án a kubai rezsim bejelentette, hogy kivonja csapatait Etiópiából, Moszkva kapott az alkalmon, és törölte minden további Addisz-Ababába irányuló fegyverszállítást is. A DERG ezzel elvesztette

legfőbb támogatóit, s megszűnt a háborúhoz szükséges hadianyag utánpótlása. Az etióp hadseregben hamarosan a bomlás jelei mutatkoztak. Az újabb eritreai támadásoknak sikerült teljesen elvágniuk az összeköttetést a Vörös-tenger partvidékével, és az ellenzéki etióp erőkkel karöltve megsemmisítettek számos kormánypárti alakulatot. Az etióp kormányon és hadseregen nem segített az Izraeltól kapott hadianyag sem – köztük 100 T-55-ös harckocsi – amit a mintegy 30 ezer etiópiai zsidó kimentéséért cserébe szállított az izraeli állam.

Az események hatására az etióp kormányzat felismerte, hogy a konfliktust nem lesz képes katonai úton megoldani. Ezért 1989 közepén, miután Mengistunak sikerült levernie az ellene szervezett puccsot, az EPLF és az etióp kormányzat megegyezett, hogy tárgyalásokat kezdenek Jimmy Carter, a korábbi amerikai elnök közvetítésével. Az előzetes tárgyalások után 1989 szeptemberében Atlantában került sor a megbeszélésre. Ennek a találkozóznak a legnagyobb eredménye az volt, hogy a feleknek sikerült megállapodniuk abban, hogy még ez év novemberében újabb tárgyalásra kerül sor. Ezúttal Kenya fővárosában, Nairobiban. Az álláspontok itt sem közeledtek egymáshoz, mint ahogy nem értek el áttörést Herman Cohen, az Egyesült Államok afrikai ügyekkel foglalkozó titkárnak vezetésével zajló tárgyalásokon sem. A diplomácia tehát egyelőre nem ért el eredményt, ehhez az etióp hadsereg újabb vereségeire volt szükség.

1990. február 10-én az EPLF elfoglalta Masszavát, s felhasználva kis flottáját, felfegyverzett motorcsónakjait, megbénította a masszavai öbölben horgonyzó Etióp Flottát. Az Etióp Flottára mért csapásnál azonban fontosabb volt, hogy e stratégiailag rendkívül jelentős kikötő bevételel elvágták a 2. Forradalmi Hadsereg utánpótlási vonalait. Augusztusban aztán Dekemhare arcvonalon, Aszmarától délre, egy újabb offenzívát

indítottak az eritreaiak. A támadás alatt a felkelők megöltek vagy megsebesítettek legalább 11 ezer kormánykatonát, és zsákmányoltak két tankot, számos gépjárművet és több, mint 1000 közepes és könnyű fegyvert. Habár a kormányerők 1990 végén néhány kisebb ütközetet megnyertek, Eritrea területének nagy része az EPLF kezén maradt.

Együttműködésben az etióp ellenzékkel, és a régen várt győzelem

1991 elején az eritreai lázadók megindították végső offenzívájukat. A támadás során dél felé, a Vörös-tenger partvidékén törtek előre, s április elejére Aseb kapujáig jutottak. Ugyanebben az időben az EPLF szövetséget kötött más, az etióp kormány ellen harcoló lázadó csoportokkal is, mint az Etióp Népi Forradalmi Demokratikus Fronttal (EPRDF). Az eritreaiak legalább nyolc dandárral támogatották az EPRDF hadműveleteit Gonder és Gojam területén. Április végére az EPLF ellenőrizte csaknem egész Eritreát, a nagyobb városok kivételével, mint Keren, Aszmará és Aseb. Május második felében komolyabb harcok nélkül sikerült elfoglalni ezeket a városokat is. A 120 ezer főt számláló 2. Forradalmi Hadsereg 1991. május 24-én Aszmarában megadta magát. Ugyanezen a napon kapitulált Keren városa is. Aseb helyőrsége pedig a következő napon tette le a fegyvert. Ezzel egész Eritrea az EPLF ellenőrzése alá került.

Az eritreai sikerekkel egy időben az etióp ellenzéki erők is megindították döntő támadásukat a Mengistu-rezsim ellen. A kormányerők légijereje azonban keményen harcolt: egyrészt, hogy megmentsék a hadsereg szárazföldi erőinek maradványait, másrészt, hogy feltartóztassák a lázadók előretörését a főváros, Addisz-Abeba felé. Több tucat közvetlen támogató bevetést hajtottak végre, de

1991. május 15-én az EPRDF végül áttörte a kormányerők védelmét, elfoglalták Dese-t és Kombolcha-t, ahol foglyul ejtették a 3. Etióp Hadsereg teljes vezérkarát. Május 21-én Mengistu elhagyta Addisz-Abebat és Zimbabvébe repült. Amikor az EtAF pilótái látták, hogy ügyük elveszett, gépeikkel együtt szintén elhagyták az országot. Nem kevesebb, mint 22 különböző repülőgép (köztük 1 db L-39, 3 db MiG-23, 2 db AN-12 B, 1 db Cessna L-19) és 12 helikopter repült a szomszédos országokba, mindenekelőtt Dzsibutiba. Hét nappal később, 1991. május 28-án reggel az EPRDF győztes csapatai bevonultak az etióp fővárosba. Ezzel véget ért az etiópiai polgárháború, és egyben az eritreai függetlenségi háború is.

A harcok befejeződtek ugyan, de a tárgyalások elhúzódása miatt a függetlenségre még két évet várni kellett. Végül 1993-ban Eritreában népszavazást tartottak, amelyen szinte 100 százalékos arányban nyertek a függetlenség-pártiak. 1993. május 23-án Issayas Afewerkit választották az állam elnökévé, másnap pedig, 1993. május 24-én hivatalosan is kikiáltották Eritrea függetlenségét.

TÁBLÁZATOK

1. számú táblázat

Az etióp fegyveres erők 1973/74-ben

Szárazföldi erők: 40 000 fő

- 3 gyalogos hadosztály
- 1 Császári Gárda hadosztály (gyalogos)
- 4 tüzer osztály
- 5 légvédelmi tüzer üteg
- 1 páncélos zászlóalj
- 1 ejtőernyős gyalogos zlj.
- 2 műszaki zászlóalj
- 8 kiképző zászlóalj
- 1 páncélgépkocsi század

Főbb fegyverzet:

- 70 db harckocsi (M-41, M-24)
- 50 db APC
- 50 db páncélgépkocsi (AML-245, M-9, M-20)
- 50 db 105 mm-es tarack, 155 mm-es ágyú
- 6 db helikopter (UH-1)

Félkatonai erők:

- Nemzeti Rendőri Erők: kb. 28 000 fő
(ebből 4000 Eritreában)
- Rendőri Kommandó: kb. 3000 fő
- Határőrség: kb. 1500 fő

Haditengerészet: 1500 fő

- Parti Őrség
- Búvár szakasz
- Tengerészgyalogság

Főbb fegyverzet:

- 1 aknakereső,
- 1 kiképző hajó,
- 4 járőr naszád,
- 5 járőr ágyúnaszád,
- 4 partra szállító hajó.

Légierő: 3000 fő

- 1 bombázó század (Canberra)
- 2 vadász/vadászbombázó század (F-5, F-86)
- 2 kiképző század (Saab 17A/B, T-33, T-28)
- 1 szállító század (C-119, C-54, C-47, Dove)

Harci eszközök:

- 15 db F-5 vadász,
- 12 db F-86 vadász,
- 8 db Saab 17A/B vadász (kiképző),
- 9 db T-33, T-28 felfegyverzett kiképző,
- 4 db Canberra bombázó.

Egyéb repülő, helikopter:

- 30 db szállító repülő (C-54, C-47, Dove, IL-14, C-119)
- 30 db Saab 91 kiképző
- 8 db T-28 kiképző
- 14 db Alouette II/III, Mi-8, UH-1 helikopter
- légibázisok: Debre Zeit, Bishiftu, Jijiga, Harar.

2. számú táblázat

Az etióp fegyveres erők 1985/86-ban

Szárazföldi erők: 210 000 fő

- 23 gyalogos hadosztály,
- 50 tüzerűteg,
- 4 ejtőernyős kommandó.

Légierő: 4000 fő

- 160 harcirepülő,
- 30 helikopter,
- szállítógépek.

Haditengerészet: 3000 fő,

- 28 különböző típusú hajó.

Félkatonai erők: 169 000 fő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- COOPER, TOM: *I Ethiopian-Eritrean War, 1952-1991*. <http://www.acig.org>.
- COOPER, TOM: *Ogaden War, 1977-1978*. <http://www.acig.org>.
- Ethiopia. The Eritreans*. <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-4543.html>.
- Etnikumok Enciklopédiája*. Budapest, 1993, Kosuth Könyvkiadó.
- Katonai almanach*. Budapest, 1987, Zrínyi Katonai Kiadó.
- La Guerra de Etiopía (Ogaden) 1977-1978, y la*

Aviación Cubana. <http://www.urrib2000.narod.ru>

- Officina Világévkönyv* 94/95. Officina Nova.
- SZÁNTÓ IMRE: *Nemzetközi katonai almanach*. Budapest, 1969, Zrínyi Katonai Kiadó.
- The Almanac of world military power*. New York and London, 1974, R.R. Bowker Company.
- The Ogaden War 1977-1978*. <http://www.on-war.com>.

WEISZHÁR ATTILA – WEISZHÁR BALÁZS: *Háborúk lexikona*. Budapest, 2004, Athenaeum.

ILLÉS ANDRÁS

*„Nem kiisködiünk a britekkel.
Legyőzzük őket!”¹*

Az első angol–izlandi tőkehalháború (1958–1961)

Bevezető

A Nagy-Britannia és Izland között a 20. század harmadik negyedében kiéleződő konfliktus, melyet a születésénél bábáskodó újságírók „tőkehalháború”-nak neveztek el, több szempontból is komoly jelentőséggel bír. Először is, a konfliktus jelentőségét kiemeli az a tény, hogy két NATO-tagállam vitájáról van szó, mely korlátozott szinten ugyan, de katonai jellegű összecsapásokban nyilvánult meg. Másodszor, a konfliktus olyan régióban történt, mely fokozott jelentőségű a NATO számára, hiszen a hidegháború során mind jobban megerősödő szovjet haditengerészet – elsősorban a tengeralattjáró-fegyvernem – számára az Izland körüli vizeken át vezetett az út az Észak-Atlantikumra. Harmadszor, a tőkehalháborúk komoly mértékben hozzájárultak a nemzetközi jog fejlődéséhez, azon belül is a nemzetközi tengerjog kérdéseinek rendezéséhez, hiszen a konfliktusnak komoly szerepe volt abban, hogy 1958 és 1982 között három nemzetközi tengerjogi konferencia is lezajlott az ENSZ égisze alatt.

Az alábbiakban tárgyalásra kerülő téma magyar nyelven gyakorlatilag nem bír számottevő irodalommal. Az itthon fellelhető anyagok javarészt a korszak magyar sajtójában találhatók meg. Ki kell emelnünk, habár sajtóanyagokra kényszerülünk támaszkodni, az alábbi műhelytanulmány nem sajtótörténeti munka. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy az említett kényszerűség is érzékelteti a téma

hazai kutatásának nehézségeit. Idegen nyelven, a nyomtatott anyagok tekintetében, gyakorlatilag ugyanez a helyzet.² A Világhálón azonban számos, a téma tanulmányozása tekintetében fontos anyaghoz lehetséges hozzájutni, ezalatt főképp bizonyos folyóiratok tanulmányai, illetve nemzetközi szervezetek vagy hagyományörző egyesületek honlapjain közzétett cikkek értendők.³ A szabadon hozzáférhető cikkek mind angol, mind izlandi nyelven, viszonylag nagy mennyiségben fellelhetők – utóbbiak tanulmányozására nyelvi nehézségekből adódóan jelen tanulmány írása során korlátozott mértékben került sor, azonban a további kutatások mindezekre nagyobb figyelmet kell fordítsanak.⁴ Alábbi műhelymunkánk az első lépcsője annak kutatásnak, melynek célja az angol–izlandi tőkehalháborúk mind teljesebb feltérképezése, illetve megismertetése a hazai szakmai és nagyközönséggel.

Az alábbiakban tehát elsősorban az angol nyelven elérhető forrásokra és feldolgozásokra támaszkodva igyekezzünk átfogó képet nyújtani az angol–izlandi tőkehalháborúk kezdetéről és az első konfliktusról, annak jellegéről, okairól, eseményeiről. Először a konfliktus gyökerei kerülnek vizsgálatra, természetesen csak érintőlegesen, megvilágítandó azokat a tényezőket, melyek végül a két NATO-tagállam fegyveres összeütközéséhez vezettek. Ezt követően az előbbieknél részletesebben ismertetjük a Nagy-Britannia és Izland között az 1958–1961 között lezajlott első tőkehalháborút, vizsgálva a szem-

ben álló felek erőviszonyait, az események menetét politikai és katonai síkon, majd a konfliktus feloldását jelentő megegyezés körülményeit. Az események menetét illetően hangsúlyoznunk kell, hogy munkánkban nem térünk ki minden egyes összecsapásra illetve politikai manőverre, mivel a kutatás jelenlegi szakaszában még nem áll rendelkezésünkre olyan mennyiségű forrás, amely alapján mindezeket rekonstruálhatnánk és ismertethetnénk. A történet lezárásaként, a rendelkezésre álló információk alapján, néhány fontosabb szempont tekintetében értékeljük a konfliktust.

A konfliktus gyökerei

Bár a kifejezés a 20. század szülötte, tőkehalháborúk már a középkorban is voltak. Izlandi feljegyzések szerint az első idegen (angol) halászok 1412-ben jelentek meg, az ekkor dán fennhatóság alá tartozó Izland környező vizein. Hatásukat érzékelteti, hogy a 15. századot az izlandi történetírás csak, mint „angol évszázad” tartja számon. Az angolokkal egy időben német kereskedő- és halászhajók is felbukkantak, így a helyiek hamarosan a Hanza Szövetség támogatását élvezhették, melynek nyomán az Izland körüli angol halászat egy időre visszaszorult, de el nem tűnt. A 16. században holland halászok voltak jelen a legnagyobb számban, majd a holland tengeri hatalom letűnésével

ők is visszaszorultak. Az angol halászat ekkor ismét megerősödik, majd a 19. század elejétől flamand és francia halászok is feltűnnek rövid időre, őket a század végén feröeri és norvég halászbárkák követik. Az izlandi vizekre ekkortól érkeznek mind nagyobb számban az angol halászok (ekkor és a későbbiekben is főképp a közép-angliai, Yorkshire grófságbeli Kingston-upon-Hull, Grimsby és Fleetwood halásza), s dominanciájuk állandósul egészen a 20. század harmadik negyedének végéig.⁵ A 19. század folyamán elsőszámú tengeri hatalommá előlépő Nagy-Britannia halászfloattáival szemben Izland ekkor igen csekély halászati kapacitással rendelkezett, mindamellett ez elegendő volt az ebből élők számára.⁶ A britek hatalmas halászfloattákkal voltak jelen az ekkor még mindig dán fennhatóság alá tartozó Izland halászati vizein, ezáltal nagymértékben aláásva az itt élők megélhetését. Ennek nyomán a dán korona 1893-ban 13 tengeri mérföldben (24 km) jelölte meg az Izland körüli felségvizek határát. A brit halászok figyelmen kívül hagyták e rendelkezést, minek nyomán az 1890-es években számos incidensre került sor izlandi halászok és az őket támogató dán őrnaszádok, illetve a velük szemben álló brit halászbárkák között. A brit Királyi Haditengerészet kiképzőegységei válaszul két alkalommal is ellátogattak Reykjavíkba. Ezek az 1896–1897-es erődemonstrációk nagy mértékben hozzájárultak a későbbi angol–dán megegyezéshez. Előbb 1896-ban született egy egyezmény, mely engedélyezte a brit halászoknak az izlandi kikötők és a rossz idő esetén menedéket nyújtó öblök használatát, majd 1901-ben született végleges megegyezés, melynek értelmében Izland felségvizeinek és kizárólagos halászati övezetének határát az apályszinten⁷ mért három mérföld távolságban (5,6 km) jelölték meg.⁸

Az első világháborút követően 1918-ban Izland belső függetlenséget kapott Dániától: a két ország ettől kezdve perszonálu-

A HMS DIANA 1954 MÁJUSÁBAN

A HMS GRAFTON 1957-BEN

niót alkotott. A két világháború közötti időszakban az izlandi halászat fokozatosan fejlődik, halászaik 1934-ben a hazai vizektől távol, a Barents-tengeren is felbukkannak.⁹ A második világháború során Dánia 1940 áprilisi német megszállását követően – megelőzendő egy esetleges német akciót – brit csapatok szállták meg Izlandot, akiket 1941 júliusában amerikaiak váltottak fel. Az ország halászflottája és halászaik is kivették részüket a háborúból, halászatukkal segítve Nagy-Britanniát, melyért cserébe a *lend-lease* értelmében jelentős bevételekhez jutottak. Végül 1944. május 24-én Izland kinyilvánította függetlenségét az ekkor még német megszállás alatt lévő Dániától. Ugyanebben az évben egyezmény született az izlandi kormány és az Egyesült Államok között a Reykjavík közelében fekvő keflavíki légitámaszpont amerikai használatáról. Az amerikai jelenlét hatására, Izlandnak a világtól való megszokott elszigeteltsége mind jobban felszámolódott, jóllehet, a jelenség hátulütőjeként, a háború idején megszálló erőként jelenlévő amerikai csapatok gazdasági háttérre nyomán magas infláció alakult ki.¹⁰ A világháború után, 1946-ban egyezmény született az amerikai csapatok kivonásáról – illetve a keflavíki bázisnak az egykori nyugati szövetségesek felügyelete alatt maradásáról – azonban a kialakuló hidegháború 1951-es visszatérésüket eredményezte. Gyakorlatilag e kötődés valamint a sziget stratégiai pozíciója miawtt lett Izland is a NATO alapítótagja 1949-ben. Emellett az 1947-es Marshall-

segély is szorosabbra fűzte az Egyesült Államokkal való kapcsolatot.¹¹ Megjegyzendő, hogy a szigetországban e kapcsolatra inkább, mint szükséges rosszra tekintettek, sőt a helyi baloldali erők határozottan nyugatellenesnek számítottak.¹²

Az angol-izlandi halászati vita (1948–1956)

Izlandnak azonban – legalábbis tengerjogi tekintetben – előnye is származott az Észak-Atlantikum új nagyhatalmával való kapcsolatból. Az Egyesült Államok ugyanis, bár a három mérföldes tengeri határ híve volt, elismerte a saját kontinentális talapzat nyersanyagainak kiaknázását, valamint a hárommérföldes határon túlterjedő halászat szabályozását illető jogot. E precedens lehetőségét adott az Althingnek, az izlandi törvényhozásnak, hogy 1948. április 5-én keresztülvigye a 44. sz. törvényt, melynek értelmében a sziget körüli vizek halállományának kiaknázását Izland saját hatáskörébe vonja. E törvény adott alapot minden későbbi kiterjesztéshez.¹³ A rendelkezés önkényesnek tűnhet, azonban az izlandi fél szemszögéből az ország életben maradása és minél kisebb külföldtől való függése volt a tét – utóbbi, tekintve a hagyományos, az évszázados elszigeteltségben gyökerező izlandi patriotizmust, legalább annyira hangsúlyos, mint az előbbi.

Első lépésként az északi part mentén

A HMS HOUND 1947 MÁJUSÁBAN

léptették életbe a törvényt 1951. április 22-én.¹⁴ Izland álláspontját támogatta az a tény, hogy 1951. december 18-án a Hágai Nemzetközi Bíróság, a Nagy-Britannia és Norvégia között, a norvég fél négy mérföldes (7,4 km) felségvizekre irányuló igénye miatt fennálló vitában, az utóbbi javára döntött.¹⁵ Izland mindezek nyomán 1951-ben felmondta a fél évszázaddal korábban kötött angol-dán egyezményt, majd a következő év március 19-én Olafúr Þórs munkaiügyi miniszter bejelentette a felségvizek háromról négy mérföldre történő kiterjesztését május 15-i hatállyal. A szabályozás a halászati területek védelmében szigorúan megtiltott mindenemű hazai és külföldi halászati tevékenységet a négy mérföldes zónában. A rendelkezés nem csak a brit halászok felháborodását vonta maga után, de a brit, a francia, a holland és a belga kormányok tiltakozását is.¹⁶ Az angol halászhajó-tulajdonosok szinte azonnal embargót hirdettek az izlandi halászati termékekre, amely bírt némi erővel, hiszen az ország halexportjának negyede a brit piacra irányult.¹⁷ Az angol bojkott azonban hamar erejét veszítette, amikor Izland 1953. december 31-én egyezményt kötött a Szovjetunióval, s ennek révén a szigetország halexportja hatalmas felvevőpiacra tett szert, cserébe a kommunista állam olajszállítmányaiért.¹⁸ Az Egyesült Államok is hasonló lépésre szánta el magát, mivel nem nézhette réttlenül, hogy stratégiai fontosságú szövetségese ilyen magasszintű kereskedelmi kapcsolatokat ápoljon a hidegháborús ellenséggel. Így végül 1956. november 15-én az angol fél, részben amerikai nyomásra, részben magasabb politikai érdekek miatt, lemondott a bojkottról.¹⁹

Út a háborúba

Mint említettük, az 1948-as törvény értelmében Izland fenntartotta magának a

jogot, hogy bármikor, akár előzetes figyelmeztetés nélkül is kiterjessze felségvizeinek határát. A négy mérföldes határ megszilárdulását követően, már az 1950-es évek közepén megszületett a döntés Reykjavíkban az újabb, ezúttal tizenkét mérföldre (22,2 km) történő kiterjesztésről, de mielőtt ezt meglepnék, még várni szándékoztak egy nemzetközi konferenciára, mely talán eldönti a kérdést.²⁰ 1956. augusztus 20-án az ENSZ elő is terjesztett egy javaslatot egy 1958-ban tartandó konferenciára, mely majd rendezni hivatott az egyes országok felségvizek feletti rendelkezésének kérdését.²¹ Eme sokat emlegetett konferencia 1958. február 24-én vette kezdetét Genfben. Nagy-Britannia ekkorra felismerte: ha most nem születik megoldás, Izland folytatni fogja a felségvizek és halászati határok kiterjesztését – jóllehet ez veszélyes manővernek is bizonyulhat Reykjavík részéről, hiszen ha a konferencia valamely határozata ellen cselekszik, veszíthet a nemzetközi közösség iránta érzett szimpátiájából. A konferencia lehetőséget is adott a feleknek a megoldás keresésére. Izland kiindulópontja a tizenkét mérföldes felségvizek elismertetése volt, melyet egyébként egyaránt támogattak a tengerparttal bíró kisebb országok, valamint a kommunista tömb tagjai is – sőt egyes dél-amerikai országok már ekkor 200 mérföldes tengeri határokat követteltek – míg ezzel szemben a brit álláspont a három mérföldet preferálta, bár hajlandóságot mutattak fontolóra venni egy hat mérföldes (11,1 km) ajánlatot is, melyen belül azonban ketté bontanák a felségvizeket és a halászati zónákat három-három mérföldre. A konferencia végül úgy ért véget április 27-én, hogy sem egy általános érvényű, sem az angol-izlandi vitában döntést jelentő meg egyezés nem született.²²

A későbbi, háborúhoz vezető izlandi lépés hátterében az izlandi belpolitika – mely egyébként legalább olyan kiszámíthatatlan, mint a változékony izlandi időjárás – váratlan

fordulatai is szerepet játszottak. 1956 tavaszán az addig kormányzó izlandi progresszívek (vagy másnéven Haladó Párt) és a nyugatbarát Függetlenségi Párt koalíciója felbomlott, az új választásokat nyárra írták ki. Mindez a tervbe vett amerikai csapatkivonás árnyékában történt. A tervezett megállapodás szerint az amerikai csapatok elhagyták volna Izlandot, de az ország megmarad a NATO tagjának és a keflavíki bázis is a szervezet rendelkezésére áll, de immár civil irányítás alatt. A választások eredményei azonban igazolták az előzetes amerikai aggodalmakat: egy első ránézésre meglehetősen életképtelennek tűnő progresszív–szocialista(-kommunista)–szociáldemokrata koalíció²³ alakult, melynek baloldali tagjai erős amerikaellenességükről voltak ismertek. A helyzet elmérgesedését végül a nemzetközi fejlemények oldották meg: a szuezi válság és a magyar forradalom az amerikaiak malmára hajtotta a vizet az izlandiakkal való tárgyalásokon, és közvetett módon biztosította a légibázis folyamatos működését. Az amerikai–izlandi kapcsolatokat kölcsönök is szorosabbra fűzték.²⁴

E kölcsönökre szükség is volt, mivel az izlandi gazdaság kezdett mind nehezebb helyzetbe kerülni, melynek fő oka a halállomány csökkenése volt a sziget körüli vizekben. Izland állami bevételeinek szinte egésze (ekkoriban több mint 90%-a) a halászatból, illetve a haleladásokból származott – ilyen mértékű gazdasági függés a természettől a 20. században gyakorlatilag példa nélküli. Egy korabeli sajtótudósítás szerint az Izland körüli halállomány 1953–1958 között az egyharmadára csökkent, melyért az ország egyébként elsősorban Nagy-Britanniát hibáztatta.²⁵ Ennek nyomán a tizenkét mérföldes felségvizek kérdését Izland gyakorlatilag létkérdésnek tekintette. S noha a gazdasági helyzet rossz volt és az amerikai kölcsönök felvétele erősítette a Nyugattól való függést, az 1956-os válság Izland kezébe adta azt az

eszközt, mely hosszútávon a kiutat jelentette. A szigetországnak egyrészt szüksége volt az amerikai gazdasági segítségre, továbbá a gazdasági talpraálláshoz a nagyobb (kiterjesztett) halászati övezetekre is, de egyszerűs mind az Egyesült Államoknak is bizonyos fokú létszükséglete volt az izlandi légibázis felügyelete és használata, így Izlandnak lehetőség adatott arra, hogy ezt a tényt, mint fő nyomásgyakorló eszközt alkalmazza a halászati határok és felségvizek nem tisztázott kérdései miatt, Nagy-Britanniával szemben fennálló vitájában.

A sikertelen genfi tengerjogi konferenciát követő hónapok bonyolult diplomáciai manőverekkel teltek, a tárgyalás színtere ezúttal a párizsi NATO-parancsnokság lett. Az izlandi kommunisták – a kormánykoalícióban részt vevő Népi Szövetség kisebbik tagjaként – már a konferencia másnapján, április 28-án erőteljesen követelni kezdték a felségvizek azonnali kiterjesztését. A felek felújították a tárgyalásokat. Az izlandiak májusban már hajlottak némi engedelményre – tizenkét mérföld elismerése a NATO-tagok részéről, cserében Izland engedélyezi a halászatot az idegeneknek a külső hatmértöldes zóna bizonyos övezeteiben három éven át – ezt azonban a britek nem fogadták el. Az izlandi külügyminiszter, Gudmundur Í. Guðmundsson, Hermann Jónasson miniszterelnökkel egyetértésben, azt igyekezett érzékeltetni, hogy a kormány képlékeny talajon áll, s ha ők nem terjesztik ki a felségvizeket, akkor a kormányválságból esetlegesen győztesen kikerülő kommunisták majd megteszik.²⁶ Végül május 24-én Reykjavíkban Ludvík Jósepsson halászati miniszter bejelentette, hogy június 30-án születik döntés a felségvizek tizenkét mérföldre történő kiterjesztéséről, mely szeptember 1-én lép majd hatályba. E lépés ellen az angolok június 3-án tiltakoztak, jelezve, hogy bármilyen – mellesleg elég egyértelműnek tűnő, ezért a helyzetet csak elmérgesítő – határozat is szülessen, azt nem

fogják elfogadni.²⁷ Bár diplomáciai szinten kétségbeesett próbálkozások zajlottak, a szeptember 1-i határidőig a felek nem tudtak megegyezni, s a válság eszkalálódása szükségessé tette a felkészülést a katonai beavatkozásra.²⁸

A szembenálló felek lépéseinek mozgatórugói

Mielőtt továbbmennénk az események taglalásában, röviden meg kell említsük és össze kell foglaljuk azokat az okokat, melyek a szembenálló feleket végig az elkövetkezendő – vagy már kezdetét is vett – konfliktus során oly szilárd álláspontra kötelezték.

A téma legjelentősebb izlandi kutatója, Guðni Þórlacíus Jóhannesson, egyik tanulmányában e tekintetben brit részről négy, izlandi részről öt okot sorol fel. Brit részről a négy ok: a *nyomásgyakorlás*, a *presztízs*, az *alapelvek* és a *precedens*. Először is, a brit nyílttengeri halászat – jóllehet nem volt jelentős, az ország exportjának kevesebb, mint egy százalékát jelentette²⁹ – mint az élelmiszeripar egyik szektora, a hajótulajdonosok befolyásos minisztériumi kapcsolatai révén komoly *nyomásgyakorló* tényezőnek számított. Emellett a halászok jelentős mértékben kivették a részüket a második világháborúból, elég csak a dunkerque-i evakuálásra vagy az aknamentesítésben végzett áldozatos munkájukra gondolnunk. Másodszor, a brit *te-kintélyre* komoly csapást mért a kis Izland bátor lépése. Egy kommentár szerint: „*az oroszok bajszának büntetlen rángatása a hanyatlás napjainak kezdete*”,³⁰ mely talán némiképp túlzás, ám jól tükrözi a brit halászat berkeiben uralkodó hisztérikus hangulatot. Harmadszor, az Admirális a felségvizekre vonatkozó általános tengerjogi *alapelvek* gyengülését, és ezen keresztül a brit nagyhatalmi státuszt jelképező, a világban elszórt brit támaszpontok tengeri megközelítési útvo-

lának veszélyeztetését látta az izlandi fellépésben. Végül az izlandi példa veszélyes *precedens* lehetőségét rejtette magában, mely afféle „viking Damoklész kardja”-ként függött a brit oroszán feje fölött.³¹

De egyáltalán nem elhanyagolandók az izlandi okok sem, ezek a *megőrzés*, a *törvényi keretek*, a *részvétel*, az *elkötelezettség* és a *hidegháború* fogalmaival határozhatóak meg. A *megőrzés* elve, azaz a túlhalászás megelőzése érdekében egyes halászati övezeteken belül a halászat tiltása hazai és külföldi halászok számára egyaránt, talán valahol a természettel harmóniában élő izlandi lélekben is gyökerezhetett. Emellett a nemzetközi *törvényi keretek*, a nemzetközi jog fejlődése is Izlandnak kedvezett, hiszen gyakorlatilag nem létezett hivatalos szabályozás a felségvizek hatáiról, a hagyományos hárommérföldes elvet pedig csak a szokásjog tartotta életben. Mint már említettük, 1956-ban végül az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága ennek alapján indítványozta egy jövőbeni nemzetközi tengerjogi konferencia összehívását az ügy rendezése végett. A *részvétel* szintén fontos tényező Izland esetében, hiszen a két fél konfliktusában, mint esélytelegebb, könnyen és gyorsan vívhatott ki magának nemzetközi szimpátiát. Továbbá az *elkötelezettség*, az összetartás, az izlandi társadalom erős patriotizmusa komoly befolyással bírt a frissen függetlenné vált ország politikájára. De mindezeket túl az ötödik tényező, a *hidegháború* az, ami talán a legfontosabb szerepet játszotta. Izland, mint már említettük, alapítótágra a NATO-nak, a szervezet legjelentősebb, amerikai üzemeltetésű légitámaszpontjának ad otthont az Észak-Atlantikumban, továbbá stratégiai pozícióban fekszik a régió vizeinek felügyelete tekintetében. Mindezek tetejébe, az ország politikai életében jelen voltak a szocialisták és a kommunisták, akik a szigeten tartózkodó idegen haderőkkel szembeni ellenszenv megnyilvánulásaként, lassan de biztosan, mind

komolyabb politikai jelentőségre tettek szert, s mint ilyen kiváló eszközzé váltak a mindenkori jobboldali, nyugatbarát kormányok számára a már említett „kommunistaveszély”-vel való fenyegetőzéshez.³²

Ezek az okok a továbbiakban folyamatosan szem előtt tartandók, mivel indokolják a felek lépéseit, illetve megvilágítják azok hátterét a konfliktus során.

Az első tőkehalháború (1958–1961)

Az első tőkehalháború eseményeinek felidézése előtt, egy pillantást kell vetnünk a szembenálló felek erőviszonyaira, hogy megértsük, mindezek után milyen volumenű konfliktusra lehetett számítani.

Izland esetében szinte azonnal megállapíthatjuk, hogy a politikai és nemzeti lelkesedés sokkal nagyobb volt, mint arra a katonai lehetőségek okot adtak volna. A szerény Izlandi Parti Őrség nem rendelkezett sem minőségi, sem mennyiségi értelemben megfelelő hajóállománnyal a négyről tizenkét mérföldre kiterjesztendő felségvizek védelmére. Egyedül a parti őrség zászlóshajója, az 1951-ben épült *Bór* volt képes megfelelően ellátni az izlandi részről el képzelt „háborús” feladatot, azaz feltartóztatni egy-egy „zavarosban” halászó angol halászhajót és izlandi kikötőbe vontatni azt, ahol aztán hatóságok bírságot szabhatnak ki rá. Minderre fegyverzete (1 db 57 mm löveg) mellett leginkább sebessége révén volt képes, mely elérte a 18 csomót (33,3 km/h).³³ A flottilla második hajója az 1929-ből származó *Agir* volt, melynek adatai hasonlóak voltak a zászlóshajóéhoz. E két hajó mellett az izlandi haditengerészet rendelkezett még öt, 200 tonnás vagy kisebb vízkiszorítású naszáddal (*Albert*, *Hermóður*, *María Júlía*, *Óðinn*, *Sæbjörg*), melyek közül a legerősebb, a *María Júlía*, mindössze egy 47 mm-es löveggel rendelkezett, és se-

bessége nem haladta meg a 13 csomót (24 km/h).³⁴ A hajók mellett egy amerikai eredetű, világháborús *PBY Catalina* hidroplán látott el feladatokat. A kicsiny haditengerészet bázisa Reykjavík mind a mai napig. A haditengerészet parancsnoki posztját egy Pétur Sigurdsson nevű tengerésztiszt töltötte be. A parti őrség harcéljárása eredendően megállásra való felszólításból, illetve ennek figyelmen kívül hagyása esetén egy figyelmeztető lövés leadásából állt. Ellenállás esetén a halászhajó nem számíthatott semmilyen ellátásra az izlandi kikötőben, így ez a módszer korábban működőképes volt. Azonban szeptember 1. után ez az eljárás már aligha vezethetett célra, s valószínűsíthető, hogy az izlandiak inkább a halászhajók, ha lehet erőszakmentes elfoglalására és kikötőbe vezetésére készültek – amint azt későbbi események is igazolják.³⁵

Nagy-Britanniában az Admirális eltolta, haditengerészeti védelmet fog nyújtani a brit halászhajóknak. Eredetileg úgy számítottak, hogy hat hadihajó szükséges a folyamatos őrállomhoz a veszélyeztetett vizeken, ez végül négyre redukálódott a hadműveletek kezdetén. A Hazai Flottából (*Home Fleet*) az *Eastbourne* fregattot, a halászat védelme céljából létrehozott ún. Halászor Hajórajból (*Fishery Protection Squadron*) a *Russell* és a *Palliser* fregattot, valamint a *Hound* aknaszedőt tervezték az izlandi vizekre vezényelni. Ez a haditengerészeti erő messze felülmúlta azt, amit Izland vele szemben ki tudott állítani, mindamelllett az angol hajóknak szigorúan utasításba adták: nem nyithatnak tüzet az izlandiakra csak abban az esetben, ha előbb azok teszik, vagy megkísérlik egy halászbárka elfoglalását – s ekkor is csak a harc képtelenné tétel a cél. A halászhajóknak csoportosan kell halászniuk a nagyobb biztonság és biztosabb felügyelet miatt. Úgynevezett menedékrakjokat határoztak meg az izlandiak által igényelt tizenkét mérföldes sávon belüli különböző övezetekben, ahol a

halászbárkák a hadihajók védelme alatt kellett halásszanak, legalább útjuk első három napja folyamán. A veszélyeztetett zónán kívül felügyelet nélkül is halászhattak, de a halászbárkák kapitányai ekkor is állandó összeköttetésben kellett legyenek a hadihajókkal. A brit halászór hadművelet a *Whippet* nevet kapta, parancsnoka pedig a norvég származású, és a nyelvet is beszélő, Barry Anderson sorhajókapitány lett, aki az *Eastbourne*-t nevezte ki zászlóshajójának.³⁶

Augusztusban ugyan minden addiginál nagyobb erőfeszítések történtek a megegyezésre, de egyik fél sem engedett.³⁷ Végül szeptember 1-én életbe lépett a június 30-i rendelkezés: az izlandi kormány hivatalosan is bejelentette, hogy halászati határait tizenkét mérföldre terjesztik ki, és hogy megbírságnak minden halászt, mely ezen övezeten belül tartózkodik.³⁸ A brit hadihajók megkezdték a halászbárkák menedékkrajaikba terelését. Összesen három ilyen rajt szerveztek, mintegy nyolc mérföld (14,8 km) szélességben és harminc mérföld (55,6 km) hosszúságban: az izlandi Nyugati-fjordoknál húzódtott a *Butterscotch* („vajkaramella”) és a *Toffeeapple* („kandírozott alma”) nevű raj, míg a sziget keleti partjai mentén a *Spearmint* („fodamenta”).³⁹ A konfliktus kezdetekor a szembenálló felek az alábbi körzetekben helyezkedtek el: a *Butterscotch* és a *Toffeeapple* területén az *Ægir* és a kisebb naszádok közül az *Óðinn* és az *Albert* nézett farkasszemet a *Russell*-lel és a *Palliser*rel, míg keleten az apró *Mária Júlia* és a *Pór* a *Hound*dal és az *Eastbourne*-nel.⁴⁰

A határkiterjesztés napján végül mégsem került sor összeütközésre. Az izlandi őrhajók figyelmeztették az angol halászsokat, hogy tevékenységükkel megsértik az izlandi törvényeket, de ellenük mindössze csak annyit tettek, hogy „bizonyítékok gyűjtése” gyanánt feljegyezték a halászhajók neveit és pozícióit. A brit *Russell* fregatton tartózkodó egyik brit újságíró szerint „olyanok voltak

mint a rendőrök, akik büntetőcédulákat raknak a parkoló autókra”.⁴¹ Az egyetlen fellépésre emlékeztető megmozdulás délben történt, amikor az *Ægir* megközelített egy halászhajót, ám erre a közelben cirkáló *Palliser* körözní kezdett a hajók között, demonstrálva lövegeit, figyelmeztetendő az izlandi őrszázadot a lépés veszélyére. Noha az első napon incidens nem történt, az izlandiakat feldühítette az angol „invázió”, miként azt az elkövetkezőkben is látni fogjuk.

Másnap, szeptember 2-án kihasználva a ködöt és a *Hound* radarproblémáit, az izlandiak akcióba léptek. A reggel folyamán, mintegy nyolc mérföldre (kb. 15 km) az izlandi partoktól, a *Mária Júlia* szemből megállásra kényszerítette a *Northern Foam* halászbárkát, majd a *Pór* felzárkózott mellé, és az izlandi személyzet néhány tagja átszállt a fedélzetre, követelve a hajó irányításának átadását. A halászhajó azonnal rádióüzenetet küldött az *Eastbourne*-nek, mely hamarosan megérkezett a helyszínre, lövegeit fenyegetően a *Pórra* irányozva. A brit fregatról is átszállt egy különítmény a *Northern Foam*-ra, majd az ott tartózkodó izlandiakat egy csónakba kényszerítették. Ekkor a *Pór* váratlanul eltávolodott, és a csónakba tett izlandiakat az angolok így az *Eastbourne* fedélzetre vették.⁴² Nem sokkal ezután a *Mária Júlia* a *Lifeguard* nevű halászhajót közelítette meg, ám amikor a személyzet megkísérelt átszállni, a halászsok heves ellenállásába botlott, akik csáklyákkal, botokkal, kötélből font korbácsokkal és egy baltával visszaverték a támadást.⁴³

Az események visszhangja nem maradt el Izlandon. Diplomáciai szinten Guðmundsson külügyminiszter heves tiltakozásának adott hangot Henry Spaak NATO-főttnárnál az angol lépés miatt, majd később közölte Izland hajlandóságát az együttműködésre a kérdés rendezésében, de egyszersmind kijelentette, hogy minden, a tizenkét mérföldes rendelkezést érintő kérdést és kérést, Izland a

léte ellen irányuló, tehát ellenséges lépésnek tekint.⁴⁴ Az izlandi közélet is megmozdult. Az este folyamán több száz fős, főleg fiatalokból álló tömeg gyűlt össze a reykjavíki brit nagykövetség épülete előtt, majd kövekkel és füstbombákkal dobálta meg az épületet, betörve több ablakot. Andrew Gilchrist, a reykjavíki brit nagykövet – aki minderre felkészülve aznap estére újságírókat hívott meg vacsorára – gyenge diplomáciai érzékről téve tanúságot, brit katonai indulókat és skót dudazenét játszott lemezjátszóján, miközben az izlandiakkal gúnyolódott, majd kiment a kertbe megsétáltatni kutyáját azzal a szándékkal, hogy igazi angol úrként, rettenthetetlenül szembenézzen a csőcselékkel, így mutatva meg a világnak a kamerák kereszttüzében az izlandiak civilizátlanságát. Lépésével azonban csak a helyzetet mérgecsitette el. Izlandon mind többen követelték a diplomáciai kapcsolatok megszakítását és a kivonulást a NATO-ból – utóbbival megerősítve az amerikaiak legkomolyabb aggodalmát.⁴⁵

A kedélyek később sem csillapodtak. Szeptember 3-án a Nyugati-fjordoknál az *Albert* – vélhetően szándékosan – nekiütközött a *Burfell* angol halászbárkának, másnap pedig az *Agir*, miután megközelítette a *Russell* fregattot, tett egy hirtelen manővert, amely miatt a brit hadihajó éles irányváltoztatásra kényszerült. Míg az előbbi esetben a valós ütközésnél a két hajó nem szenvedett súlyos sérüléseket, addig az utóbbinál egy esetleges fizikai kontaktus komoly károkat okozott volna az alapvetően vékony burkolatú brit fregattnak, s a hajó parancsnoka hangosbeszélőn figyelmeztette az izlandi őrhajót, hogy tüzet nyit, amennyiben az még egy hasonló kísérletet tesz. Az incidensek hatása ismételten nem váratott magára: amíg a politikusok a megoldást keresték Londonban és Párizsban, addig Izland történetének legnagyobb tömeggyűlése körvonalazódott Reykjavíkban. A mintegy 7000 fős gyűlésen az összes izlandi párt szószómai egysége hív-

ták fel a nemzetet, kártérítést követeltek Nagy-Britanniától az izlandi halászatot és parti őrséget ért károk miatt, s a Népi Szövetség képviselőjének, Magnús Kjartanssonnak a mottóban idézett jelmondata azonnal beivódott a nemzet lelkületébe. A kormánykoalíció és a konzervatív ellenzék felszólalói egy emberként álltak a nép elé, a nemzet saját ügyévé téve a határkiterjesztést.⁴⁶

Habár vétek lenne alábecsülni a későbbi incidensek intenzitását, az első napok felfokozott, feszültségteli légköre lassan ugyan, de csillapodni kezdett. Az izlandi parti őrség szeptember 10-i jelentése szerint előző nap este és aznap is több brit halászhajó igyekezett szándékosan nekihajtani az izlandi őrhajóknak, így igyekezvén távoltartani maguktól azokat. Mindeközben Gudmundsson nagykövet nyilatkozatban követelte, hogy az ENSZ közgyűlése oldja meg a vitát, valamint azokat a kérdéseket, melyeket a korábbi genfi konferencia nyitva hagyott.⁴⁷ A hónap közepén a skandináv államok Koppenhágában összeült külügyminiszeri értekezlete a halászati vita tekintetében ugyanezt szorgalmazta, valamint külön hangsúlyozta a NATO-n belüli hasonló ellentéteket, melyek egyidősek az angol–izlandi üggyel.⁴⁸

A konfliktusban – ahogyan az várható volt – a világ közvéleménye Izlanddal szimpatizált. A kommunista blokk országai Izlandot támogatták. A Szovjetunió egyébként is viszonylagos népszerűségnek örvendhetett, főképp az 1953. december 31-i meg egyezés miatt, amely jelentősen hozzájárult a brit halászok embargójának kifulladásához, kisebb részben pedig a helyi szélső baloldali erők propagandájának köszönhetően.⁴⁹ A másik szuperhatalom, az Egyesült Államok diplomáciája pedig kezdettől fogva a meg egyezést szorgalmazta, és létfontosságú saját, valamint a NATO-t érintő érdekek miatt kimondva-kimondatlanul Izlandot kényszerült támogatni. Mindeközben Izlandon szí-

getszerre tüntetéssorozat indult „A Békés Izlandért” nevű mozgalom tagjainak szervezésében. A mozgalom gyűlésein a Nagy-Britanniával szemben fennálló kvázi-háborús viszony miatt a tüntetők és a felszólalók, követelték az ország NATO-kapcsolatainak felülvizsgálatát és az ország semlegességének kihirdetését.⁵⁰

Szeptember végén – október elején újabb komoly incidens történt. Az izlandi parti őrség egységei szeptember 26-án, 30-án és október 1-én is észleltek egy szovjet zászló alatt hajózó halászbárkát a tizenkét mérföldes zónán belül, amelyről az azonosítás során kiderült, hogy valójában a 354-es lajstromszámú angol *Cape Palliser* halászhajó. Az incidensről, illetve a nemzetközi tengerjog effajta megsértéséről (ti. idegen zászló használata illegális halászat során) a *Pór* értesítette az egyik közelben cirkáló brit hadihajókat, egyik alkalommal a *Diana* rombolót, illetve később a *Grafton* fregattot. Az utóbbi esetet követően a *Cape Palliser*nek szándékosan nekiütközött egy izlandi halászhajó és súlyos sérüléseket okozott a hajóközépen. A sérült hajót a *Pór* feltartóztatta, azonban a *Grafton* közbelépése megakadályozta a további intézkedéseket. Az eset nyomán a Szovjetunió is tett egy lépést Nagy-Britanniával szemben. A szovjet külügyminisztérium október 16-án jegyzékben közölte a moszkvai brit nagykövettel, hogy a Szovjetunió Nagy-Britanniát tekinti felelősnek az effajta provokációért, kijelentve, hogy a kommunista blokk támogatja Izland követeléseit.⁵¹

A kedélyek később sem nyugodtak. Október 6-án a *María Júlia* adott le három lövést a *Kingston Emerald* vonóhálós halászbárkára,⁵² november 12-én pedig talán még a *Northern Foam*-esetnél is súlyosabb incidensre került sor. Sajtóbeszámolók szerint a *Hackness* angol halászhajó két és fél mérföldre megközelítette az izlandi partokat, amely lépésével megsértette az ország nemzetközi-

leg elismert felségvizeit is. A *Pór* őrnaszád felszólította a hajót, hogy kövesse, majd miután ezzel nem ért el eredményt, figyelmeztető lövéseket adott le. Ekkor közbelépett a *Russell* fregatt és elsüllyesztéssel fenyegette az izlandi őrhajót. További angol hadihajók közeledtére a *Pór* kénytelen volt visszavonulni. Az esetet heves izlandi diplomáciai tiltakozás követte.⁵³ Mindez ráadásul a kérdésnek az ENSZ jogügyi bírósága elé kerülése árnyékában történt. E tanácskozás egyrészt megerősítette azt a tényt, hogy mind az ún. fejlődő országok,⁵⁴ mind a kommunista blokk támogatja Izland lépését, elsősorban saját hasonló álláspontjuk igazolását látva benne; másrészt valamelyest rávilágított a nyugati államok közötti érdekellentétekre (Dánia saját érdekeit is szem előtt tartva javaslatot tett az elsősorban halászatból élő országok hatmérföldes felségvizekre irányuló igényeinek elfogadására); harmadrészt rámutatott az észak-atlanti hatalmak kompromisszumkészségére, amikor azok javasolták egy újabb tengerjogi konferencia megszervezését, amely rendezhetné a felségvizek kérdését.⁵⁵

Időközben Izlandon a kezdeti lelkesedés és összefogás valamelyest alább hagyott, legalábbis erre utal, hogy 1958 december elején Jónasson miniszterelnök bejelentette koalíciós kormánya lemondását, súlyos gazdasági problémákra hivatkozva. A kormányválság végül még az év vége előtt megoldódott és a koalícióból megmaradt szociáldemokrata (szocialista) párt alapított kisebbségi kormányt, ezúttal már a kommunisták nélkül.⁵⁶

A tőkehalháború intenzitása ekkorra valamelyest alábbhagyott. Ennek alapvető oka a téli időjárás, illetve a rövid nappali időszakok voltak. Egyrészt – főképp az angol fél számára – komoly költségekkel járt haditengerészeti járőrözést fenntartani ennyire északi vizeken, másrészt a rövid nappalok nem tettek lehetővé biztonságos éjszakai ha-

lászatot a jeges tengeren. Mindamellet ez az állapot nem tartott sokáig, s ha kisebb intenzitással is, de történtek incidensek. 1959. február 2-án izlandi jelentés szerint egy angol halászhajó megsértette az izlandi (négy-mérföldes) felségvizet.⁵⁷ Három nappal később, február 5-én a *Pór* elfogta a *Walafell* angol halászhajót, mely – vélhetően radarproblémák miatt – megsértette Izland négy-mérföldes felségvizét. Vélhetően a megelőző esetről is erről a hajóról volt szó. A halászhajó végül a tulajdonos utasítására a *Pór* és egy angol hadihajó kíséretében az izlandi Seydisfjördban kötött ki az ügy kivizsgálása végett, majd szűk két hét után hazatérhetett.⁵⁸ Május elején a brit halászati szövetség elnöke azt jelentette, hogy április 30-án a *Pór* Őrszázad az egyik angol halászbárkára tizenkét lövést adott le.⁵⁹ Május végén az egyik izlandi őrhajó és egy angol hadihajó összeütközéséről érkezik jelentés, az Őrszázad kapitánya szerint az angol hadihajó szándékosan manőverezett hajójának.⁶⁰

Diplomáciai szinten tovább tartott a felek közötti hidegháború. Június 2-án London felszólította Izlandot, hogy vegyen részt a három nappal később, a brit fővárosban rendezendő NATO-kongresszuson, mivel az izlandi fél – a halászati vita okán – korábban jelezte távol maradását.⁶¹ Az ország NATO-tagsága miatti kényes vitákat jelzi, hogy az év végén Izland tárgyalásokat kezdeményezett az Egyesült Államokkal a szigetországban állomásozó amerikai erők átszervezéséről. Ez azonban nem jelentett semmilyen esetleges csapatkivonást, mint amilyet például a Pentagon még 1957-ben tervbe vett.⁶² Mindamellet, végig a konfliktus során, erős Amerika- és nyugatellenes hangulat uralkodott a szigetországban, melyet elsősorban baloldali szervezetek szítottak, de az idegenekkel szembeni ellenszenv egyébként is jellemző volt az izlandi néplélekre.⁶³

A tengeri incidensek száma ekkorra már alábbhagyott. Az egyetlen még említésre

mélto „ütközetre” 1960 februárjában került sor, amikor az egyik izlandi őrhajó (vélhetően a *Pór*) több lövést is leadott az izlandi partoktól mintegy nyolc kilométerre halászó, *James Berrie* nevű angol halászhajóra.⁶⁴

Az összecsapások számának csökkenése is jelezte, hogy a konfliktust nem lehet a tengeren megoldani. A megoldást szorgalmazta a már korábban említett második tengerjogi konferencia, mely 1960. március 17-én ült össze Genfben, de végül teljesen eredménytelenül ért véget április 26-án, a felségvizek kiterjesztésének kérdésében megegyezés így nem született.⁶⁵ A tárgyalásos megegyezés kézzel fogható közelségbe kerülését jelezte, hogy 1960. júniusának közepén angol–norvég tárgyalások kezdődtek, miután az izlandi példa nyomán Norvégia is nagyobb felségvizekre tartott igényt.⁶⁶ Végül augusztus 11-én Reykjavík elfogadta azt a javaslatot, hogy kormányközi tárgyalások kezdődjenek Angliával a halászati vita rendezésére.⁶⁷

A megegyezés

A két és fél évig tartó kimerítő diplomáciai párbaj és az eredménytelen tengeri csatározás végül megegyezésre bírta a szembenálló feleket. Izland képtelen volt kiterjesztett felségvizeitől távoltartani az angol halászhajókat kis létszámú parti őrségével. Nagy-Britanniának komoly költségekkel járt hadihajóinak folyamatos rotációban történő járőröztetése az izlandi vizeken, ahol ráadásul gyakran igen szélsőséges körülményeknek voltak kitéve. Az időjárás mellett ráadásul a tőkehalháború harcászataként megjelenő ütközések is komoly károkat okoztak a nem ilyen célból épült, és nem ilyen szerepre szánt fregattoknak. Továbbá a halászhajók egy rajba terelése sem volt jó megoldás, mivel a közös halászat csökkentette az eredményeséget, az egyes hajók egymás közelében ha-

lászva kisebb fogást produkáltak, mint ha külön-külön halásztak volna. A nemzetközi jog fejlődése is Izlandnak kedvezett, amint erre a második tengerjogi konferencia is egyértelműen rámutatott.⁶⁸ És mindehhez járult még az a diplomáciai nyomás, amelyet elsősorban az Egyesült Államok, de más NATO-tagok is kifejtettek a felekre, a konfliktus mihamarabbi lezárása érdekében.

E tényezők együtthatása végül megegyezéshez vezetett: 1961. március 11-én a Reuters hírül adta a világnak, hogy Nagy-Britannia elfogadta Izland tizenkét mérföldes felségvizekre irányuló igényét. Az izlandi igények elismerésének ára gyanánt a szigetország engedélyezte, hogy brit halászhajók három éven át folytathassák a halászatot felségvizeinek külső hatmérőföldes sávjában. A megegyezés kikötötte, hogy Izland a jövőben, ha úgy látja szükségesnek, folytatja halászati határainak kiterjesztését, erről azonban hat hónappal az intézkedést megelőzően értesíteni kell Nagy-Britanniát. Amennyiben ennek kapcsán a felek között vita támadna, úgy a hágai Nemzetközi Bíróság hivatott az ügyben dönteni.⁶⁹

Az első tőkehalháború értékelése

Mint azt már a bevezetőben is említettük, a konfliktus igen sokrétű, így több szempont alapján is lehetséges értékelést készíteni az eseményekről. Az alábbiakban három fő szempont szerint értékeljük az angol-izlandi tőkehalháborút, ezek a diplomácia, a nemzetközi jog és a harcászat. A konfliktus gyökereinek összetett volta révén e szempontok is szorosan összefonódnak.

Általános értelemben a tőkehalháborút párhuzamba állíthatjuk egy későbbi és napjainkban is előkerülő problémával, a görög-török konfliktussal. Először is, mindkét esetben érintett a felségvizek és a gazdaságilag kiaknázzható tengerfenék kérdése.⁷⁰ Azután,

mindkét esetben az érintett felek földrajzi fekvése nagy jelentőséggel bír a hidegháború folyamán (a Szovjetunió nyugati irányú tengeri kijárása). Harmadszor, a konfliktusokban érintett országok valamennyien a NATO tagjai, illetve negyedszer, a felek konfrontálódása ennek ellenére katonai jellegű összecsapásokban is megnyilvánult – jóllehet a görög-török viszály esetében magasabb intenzitású konfliktusról van szó.

Érdemes kitérni arra, hogy az angol-izlandi tőkehalháborúk, hogyan illeszkednek a neoliberais internacionalista idealizmus „demokratikus béke” elméletébe.⁷¹ E koncepció egyik alapvetése az, hogy a demokratikus intézményrendszerrel bíró államok nem folytatnak háborút egymással, vitákat igyekeznek tárgyalásos úton, esetlegesen közvetítő országokat vagy nemzetközi szervezeteket bevonva elrendezni. Ehhez képest az itt nem tárgyalt további két angol-izlandi tőkehalháború (1972–1973, illetve 1975–1976) fényében megállapítható, hogy a felek demokratikus államokhoz képest meglehetősen hamar nyúltnak a fenyegetés eszközhöz és az erő alkalmazásához. A katonai fellépést – a felek már említett mozgatórugói közül – Nagy-Britannia esetében talán leginkább a *presztízs* (mely szorosan összefonódik az említett *alapelvekkel* és a *precedensteremtés* kockázatával⁷²), míg Izland esetében egyértelműen a gazdasági értelemben vett életben maradás indokolta. Emelett megjegyzendő, hogy a szembenálló felek a tárgyalások során a közvetítéshez sem ragaszkodtak. A későbbiekben (1972-ben) Nagy-Britannia ugyan – összhangban az 1961-es megegyezés határozatával – igyekezett a problémakört nemzetközi jogi útra terelni, ám Izland egész egyszerűen nem ismerte el a hágai Nemzetközi Bíróság joghatóságát, így annak előbb meg kellett állapítania saját illetékességét az ügyben.⁷³ A konfliktusban a NATO is egyfajta közvetítő fórum szerepét töltötte be, melyet azonban Izland leginkább arra használt fel,

2006/XVIII. 3–4.

hogy nyomatékossítsa szövetségeseiben, ő maga is rendelkezik nyomásgyakorló eszközökkel: a keflavíki NATO-támaszponttal, valamint a szigetországban politikai tényezőként is számításba vehető kommunistákkal és egyéb Moszkva-barát politikai tömörülésekkel. E tényezők révén Izland a NATO-ra, de elsősorban az Egvesült Államokra igyekezett hatni. A fentiek alapján megállapítható, hogy – bár parlamentáris demokráciáról van szó – az angol–izlandi tőkehalháborúk esete sokkal inkább gyengíti a demokratikus béke elméletét.

A szakirodalom a konfliktus politikai vonatkozásai mellett annak a nemzetközi jogra gyakorolt hatását szokta a leginkább kiemelni. Mivel sem az 1958. évi, sem az 1960. évi genfi tengerjogi konferencia nem rendelkezett a halászati övezetek kiterjedéséről, így Izland az ország gazdasági életben maradása érdekében a korábbi angol–norvég vita alapján önmagának formált jogot felségvizeinek meghatározására. Ennek értelmében, ahogy a gazdasági szükség hozta, 1958 után 1972-ben 50 mérföldre (92,6 km) terjesztette ki halászati zónáját,⁷⁴ melynek nyomán egy újabb tőkehalháború tört ki. Mivel a halászati övezetek kiterjedéséről még az 1970-es évek elején sem létezett határozott rendelkezés, ezért a hágai Nemzetközi Bíróság az 1960 utáni szokásjogból indult ki. Ennek alapján az ún. kizárólagos halászati övezet, illetve az ún. preferenciális halászati övezet fogalmainak kialakulása állapítható meg.⁷⁵ A preferenciális jogok kapcsán a Nemzetközi Bíróság megállapította, hogy abból kizárni más országok halászati tevékenységét nem lehet, bármennyire is elsőbbséget élvezzen az ilyen jogokkal bíró ország. Nagy-Britannia mellett szolt továbbá az is, hogy az izlandi vizeken való halászat évszázados hagyományokra tekintett vissza, s számos halászatból élő kollektívának ez jelentette az egyetlen megélhetési forrást. A Nemzetközi Bíróság végül döntésében elítélte

Izland egyoldalú lépését, tárgyalásokra kötelezte a feleket a végső megoldás tekintetében, de ezzel hosszútávon mégiscsak Izland lehetett a győztes, hiszen esetében a teljes lakosság megélhetése múlt a halászaton.⁷⁶ Mivel a második konfliktust követő két éves moratórium lejártakor sem született végleges megegyezés, továbbá csökkent a kifogott halállomány, így Izland 1975 végén 200 mérföldre (370,4 km) terjesztette ki halászati zónáját. Az 1970-es évekbeli konfrontációk során hevesebb összecsapásokra került sor, s a harmadik háborúban Izland még diplomáciai kapcsolatait is megszakította Nagy-Britanniával. Végül 1976-ban Nagy-Britannia elismerte Izland 200 mérföldes követelését, de cserébe – az 1961. évi egyezményben foglaltakhoz hasonlóan – rövid időre szóló halászati jogokat kapott.⁷⁷ A tőkehalháborúknak ez a fajta befejezése végül hozzájárult, hogy az 1982-ben véget érő harmadik tengerjogi konferencia elfogadta a 200 mérföldes kizárólagos gazdasági övezet létjogosultságát.⁷⁸

Végezetül meg kell vizsgálnunk a tőkehalháborúk egyáltalán nem szokványos harcát. Az izlandi taktikát a lehetőségek behatároltsága és a tudatos izlandi politikai manőverek egyaránt befolyásolták. Korlátolt lehetőségekről beszélhetünk, hiszen az izlandi partvédelem egységei sem számbelileg, sem technikai értelemben nem vehették fel a versenyt a brit Királyi Haditengrérszettel. A politikai manőverek befolyását is meg kell említsük, mivel, bár egy esetleges kölcsönös tűzváltás esetén a brit fél elsöprő tűzfőlénnel bír, azonban egy izlandi hadihajó pusztulása még inkább Izland mellé állította volna a világ közvéleményét, nem is beszélve egy ilyen incidens diplomáciai következményeire. Ha az izlandiak nem nyitnak tüzet, úgy a britek sem tehetik, mivel már így is ők tűnnek agresszornak. Ez még úgy is igaz, hogy a szembenálló felek néha valóban adtak le lövéseket, ezek azonban figyelmeztető jel-

legűek voltak. Az ütközéses (más néven kosolósos) taktika így eredményesebb, mind offenzív és defenzív tekintetben, mind pedig taktikailag illetve politikailag is. Idővel a kosolósos taktika előnyeit a britek is felismerték és alkalmazták.

Az ütközéses taktikában visszautalást láthatunk a 19. század közepi (de ókori gyökerekkel bíró) kosolósos taktikára, azzal a különbséggel, hogy ez a fajta taktika ezúttal nem a gépi energia által történő meghajtás következtében létrejövő jobb manőverező képesség, hanem a már említett, erősen behatárolt lehetőségek és politikai okok miatt kerül előtérbe.

A tőkehalháborúk egyik különlegességként emelhetjük ki még azt a tényt is, miszerint a konfliktus során, közvetlen katonai behatás következtében, egyik oldal sem vesztett halottat, sebesülésekre is inkább a ritka személyes összecsapások során, illetve az ütközésekkor került sor. Ezzel szemben igen komoly a tőkehalháborúk anyagi vonzata. A brit hadihajókban a három háború során, összesen több mint kétmillió dollár kár keletkezett – elsősorban a fregattok gyenge burkolatának köszönhetően, de meg kell említenünk a szélsőséges időjárási körülményeket is. Az 1976. évi, a konfliktust véglegesen lezáró megegyezés következtében pedig, több mint 9000 brit halász vesztette el fő megélhetési forrását.⁷⁹ Ha tehát a konfliktus áldozatait kell megnevezni, akkor kétségkívül Grimsby, Hull és Fleetwood halászhajói említendők meg először.

Összességében Izland sikere hosszútávra komoly erkölcsi győzelemnek tekinthető, mely rámutatott, hogy egy kis ország is képes lehet érdekei érvényesítésére a nagyhatalmak árnyékában – s ez még abban az esetben is így van, ha belátjuk, hogy Izland esetében különleges szempontok is közre játszottak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Algerine Class Fleet Minesweepers.* <http://www.minesweepers.org.uk/algerine.htm> – hozzáférés: 2006. február 2.
- AUSUBEL, JESSE H.: International Conflicts over Environment: Scientist's Roles and Opportunities. In de Cerreno, A. L. – Keyman, A. (szerk.): *Scientific Cooperation, State Conflict: The Role of Scientists in Mitigating International Discord. Annals of the New York Academy of Sciences* (866). 1998. 253–258. http://phe.rockefeller.edu/green_conflicts/ – hozzáférés: 2005. június 11.
- Consolidated Fisheries Ltd. – Fleet List 1946.* <http://web.ukonline.co.uk> – hozzáférés: 2006. január 25.
- EurLex – Hozzáférés az európai uniós joghoz.* <http://eur-lex.europa.eu> – hozzáférés: 2006. május 16.
- GUNNARSON, VALUR: Jackboots on Ice. The United States Military Base in Iceland. *The Reykjavik Grapevine*, May 15–29. 2003. 10–11. http://www.grapevine.is/pdf/issue1_2003.pdf – hozzáférés: 2006. január 11.
- HELLMANN, GÜNTHER – HERBORTH, BENJAMIN: *Democratic Peace and Militarized Interstate Disputes in the Transatlantic Community.* Prezentáció a chicagói *International Studies Association*, 2001. február 21–25. között rendezett, 42. éves tanácskozására. Frankfurt, 2001. <http://www.soz.uni-frankfurt.de/hellmann/mat/Hellmann-Herborth-MIDs.pdf> – hozzáférés: 2006. január 8.
- Hullwebs History of Hull. Cod Wars – 1893.* <http://www.hullwebs.co.uk> – hozzáférés: 2006. január 26.
- INGMUNDARSON, VALUR: Fighting the Cod Wars in the Cold War: Iceland's Challenge to the Western Alliance in the 1970s. *RUSI Journal*, June 2003. 88–94. Különlenyomat.
- INGÓLFSSON, SIGURLAUGUR: *Skipakostur Bretla og Íslendinga í Þorskastríðunum*. H. n. [2005] <http://www.lhg.is>
- JOHN MOORE (szerk.): *Jane's Fighting Ships 1979–80.* Jane's Yearbooks, London, 1979.
- JÓHANNESSON, GUÐNI THÓRLACIUS: How „Cod War” Came: The Origins of the Anglo-Icelandic Fisheries Dispute, 1958–61. *Historical Research*, November 2004. 543–574.

<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2281.2004.00222.x> – hozzáférés: 2005. november 19.

JÓHANNESSON, GUÐNI THÓRLACIUS: To the Edge of Nowhere? US-Icelandic Defense Relations during and after the Cold War. *Naval War College Review*, Summer–Autumn 2004. 115–137. <http://www.nwc.navy.mil/press/Review/2004/SummerAutumn/art8-sa04.pdf> – hozzáférés: 2006. január 11.

JONES, EVAN T: England's Icelandic Fishery in the Early Modern Period. In STARKEY, D. – REID, C. – ASHCROFT, N. (szerk.): *England's Sea Fisheries: The Commercial Fisheries of England and Wales since 1300.* Chatham Publishing, London, 2000. 105–110. jegyzetek: 256–257. <http://www.bris.ac.uk/Depts/History/Maritime/Sources/icelandicfishery.pdf> – hozzáférés: 2006. január 11.

LAMM Vanda: *A Hágai Nemzetközi Bíróság döntései 1957–1982.* Budapest, 1984, Gondolat Könyvkiadó.

MAGNÚSSON, MAGNÚS S.: *Iceland in Transition. Labour and Socio-Economic Change before 1940.* Lund, 1985, Ekonomisk–Historiska Föreningen.

Magyar Nemzet 1958–1961. közötti számai.

Népszabadság 1958–1961. közötti számai.

Nordic Adventure Travel – Inside Iceland. <http://www.nat.is> – hozzáférés: 2006. január 25.

JÓHANNESSON, GUÐNI THÓRLACIUS (szerk.): *Þorskastríðin. Fiskveiðideilur Íslendinga við erlendar jöðir.* (Tőkehalháborúk. Izlandi halászati vita idegen nemzetekkel.) Hugvísindastofnun Háskóla Íslands (Izlandi Egyetem Humántudományok Kutatási Központja), Reykjavík, 2005. <http://www.lhg.is/upload/files/LHG-Yfirlitsriti%C3%B0.pdf> – hozzáférés: 2005. december 6.

VALTYSSON, HREIDAR: The Sea Around the Icelanders: Catch History and Discards in Icelandic Waters. In Zeller, D. – Watson, R. – Pauly, D. (szerk.): *Fisheries Impacts in North Atlantic Ecosystems: Catch, Effort and National/Regional Data Sets.* Fisheries Centre, University of British Columbia, Canada, 2001. 52–87. http://www.seaaroundus.org/report/datasets/Iceland_Valtysson1.pdf – hozzáférés: 2006. január 11.

Wikipedia, the Free Encyclopedia. <http://www.wikipedia.org> – hozzáférés: 2006. január 26., 2006. február 2.

JEGYZETEK

¹ Magnús Kjartansson, a Népi Szövetség nevet viselő szocialista–kommunista pártszövetség parlamenti képviselőjének jelmondata az 1958. szeptember 4-i reykjavíki, össznépi tömeggyűlésen, Izland történetének addigi legnagyobb tüntetésén. Idézi JÓHANNESSON, GUÐNI THÓRLACIUS: How „Cod War” Came: The Origins of the Anglo-Icelandic Fisheries Dispute, 1958–61. *Historical Research*, November 2004. (Továbbiakban: JÓHANNESSON 2004a) 570.

² Hazánkban jelenleg a téma alapirodalmának számító munkák közül mindössze egy könyv lelhető fel (JÓNSSON, Hannes: *Friends in Conflict. The Anglo-Icelandic Cod Wars and the Law of the Sea.* Hurst, London, 1982.) az Országgyűlési Könyvtár állományában, melyhez azonban jelen tanulmány írásakor nem sikerült hozzáférni.

³ A világhálóról származó, hivatkozásra kerülő angol vagy izlandi nyelvű tanulmányok esetében – amennyiben lehetséges – a jegyzetelés során csak a hagyományos könyvészeti jelöléseket alkalmazzuk. Az internetes elérési útvonal, illetve a hozzáférés időpontja a felhasznált irodalomnál kerül közlésre. Teljes elérési útvonalat abban az esetben közlünk a jegyzetekben, amennyiben egyszerű internetes oldalakról van szó.

⁴ A 20. századi tőkehalháborúk teljes témakörét alaposan körbejárja egy az Interneten, az Izlandi Parti Őrség (*Landhelgisgæsla Íslands*) honlapján elérhető, izlandi nyelvű tanulmánygyűjtemény, a téma legjelentősebb izlandi szakértője, Guðni Þórlacius Jóhannesson szerkesztésében. Jóhannesson a 2005-ös tavaszi félévben indított egyetemi kurzusának dolgozataiból állította össze a gyűjteményt. Lásd: JÓHANNESSON, GUÐNI THÓRLACIUS (szerk.): *Þorskastríðin. Fiskveiðideilur Íslendinga við erlendar þjóðir.* (Tőkehalháborúk. Izlandi halászati vita idegen nemzetekkel.) Hugvísindastofnun Háskóla Íslands (Izlandi Egyetem Humántudományok Kutatási Központja), Reykjavík, 2005. (Továbbiakban: JÓHANNESSON 2005.) Az izlandi nevek esetén az izlandi helyesírás és

betűkészlet kerül alkalmazásra az egyes angol nyelvű anyagokban közlőtektől függetlenül.

⁵ VALTYSSON, HREIDAR: *The Sea Around the Icelanders: Catch History and Discards in Icelandic Waters*. In Zeller, D. – Watson, R. – Pauly, D. (szerk.): *Fisheries Impacts in North-Atlantic Ecosystems: Catch, Effort and National/Regional Data Sets*. Fisheries Centre, University of British Columbia, Canada, 2001. (Továbbiakban: VALTYSSON 2001.) 63–64. Az izlandi vizeken való angol halászatra a késő középkorban és a kora újkorban, lásd JONES, EVAN T: *England's Icelandic Fishery in the Early Modern Period*. In STARKEY, D. – REID, C. – ASHCROFT, N. (szerk.): *England's Sea Fisheries: The Commercial Fisheries of England and Wales since 1300.*: Chatham Publishing, London, 2000. 105–110., jegyzetek: 256–257.. A 20. századot megelőző tőkehalháborúkra összefoglalóan lásd KJÆRNSTED, GERÐUR BJÖRK: *Landhelgismál frá upphafi til upphafs togveiða Breta*. (A halászati zónák feletti vita kezdetétől a brit vonóhálós halászat kezdetéig.) In: JÓHANNESSON 2005. 4–8.

⁶ Izlandon a 19. század végén jelenik meg a kereskedelmi célú halászat mint iparág, s mint ilyen teljesen átalakítja a külkereskedelem szerkezetét. Ebben jelentős szereppel bírt a halászat technikai feltételeinek változása is. Részletesen lásd MAGNÚSSON, MAGNÚS S.: *Iceland in Transition. Labour and Socio-Economic Change before 1940*. Lund, 1985, Ekonomisk-Historiska Föreningen. 40–43., 65–68., 84–97. Az izlandi halászatról – többek között az izlandi halászflootta fejlődésének, hajóállomány-változásainak, szerkezetének, továbbá az alkalmazott halászati technikák, az izlandi vizeken való külföldi halászat és a távoli vidékek vizein való izlandi halászat történetének tekintetében – átfogó képet ad VALTYSSON 2001. 52–87.

⁷ Az apályvonal egyenlő az alapvonalként emlegetett fogalommal. Az 1982-ben elfogadott Egyesült Nemzetek Tengerjogi Egyezménye II. részének (A *parti tenger és a csatlakozó övezet*) 2. szakasz (A *parti tenger határai*) 5. cikkében (A *normál alapvonal*) foglaltak szerint „a *parti tenger szélességének méréséhez a normál alapvonal a parti menti apályvonal*”. A 4. cikk (A *parti tenger külső határa*) kimondja: „A *parti tenger külső határa az a vonal, amelynek minden pontja az alapvonal legközelebbi pontjától a parti tenger szélességével egyenlő*

távolságra van.” A 7. cikk (Egyenes alapvonalak) 1. bekezdése pedig a tagolt partvonalszakaszokkal kapcsolatban megállapítja, hogy „a *parti tenger szélességének mérésére szolgáló alapvonal meghúzására a megfelelő pontokat összekötő egyenes alapvonalak módszere alkalmazható*”, illetve „az *egyes vonalak meghúzása észlelhetően nem térhet el a part általános irányától*” (3. bekezdés). Mindezt azért fontos megjegyezni, mert az elkövetkezőkben gyakran lesz szó a tengeri határok, pontosabban a halászati övezetek kiterjesztéséről, s mindezen kiterjesztések kiindulópontjául nem az esetlegesen tagolt partvonal szolgált, hanem a már említett apályszint/alapvonal. A tőkehalháborúkat megelőző időszakban is hasonló elven állapították meg a tengeri határokat. Az idézett tengerjogi egyezmény magyar szövegére lásd *EurLex – Hozzáférés az európai uniós joghoz*. <http://eur-lex.europa.eu/eur-lex/lex/LexUriServ>

⁸ *Hullwebs History of Hull. Cod Wars – 1893*. <http://www.hullwebs.cuk/content/l-20c/industry/fishing/cod-war/cod-war-1893.htm>, JÓHANNESSON 2004a 545. A 19. század végének halászati vitájáról részletesen RAFNSSON, Atli: *Landhelgismál 1889 til 1901*. (A halászati övezetek problematikája 1889 és 1901 között.) In JÓHANNESSON 2005. 9–14. A hárommérföldes határ érvényét a kizárólagos halászati övezetre vonatkozóan lásd LAMM Vanda: *A Hágai Nemzetközi Bíróság döntései 1957–1982*. Budapest, 1984, Gondolat Könyvkiadó. (Továbbiakban: LAMM 1984.) 184. A hárommérföldes felségvizek elve elterjedt gyakorlat ekkoriban, s mint ilyen, alapvetően Nagy-Britannia és a Királyi Haditengerészet (vagy bármely más tengeri nagyhatalom és haditengerészete) érdekeit szolgáló alaptétel a nemzetközi jogban, egészen a 20. század közepéig. E limit megváltoztatásához járult hozzá igen komoly mértékben az 1958–1976 közötti három tőkehalháború.

⁹ VALTYSSON 2001. 65. Izland halászati és tengerészeti viszonyaira a századfordulótól a második világháború végéig lásd INGÓLFSSON, SIGURLAUGUR: *Landhelgissamningurinn 1901 og landhelgismál til seinna strífs*. (Az 1901. évi halászati határegyezménytől a későbbi háborúig.) In JÓHANNESSON 2005. 15–20.

¹⁰ JÓHANNESSON, GUBNI THÓRLACIUS: *To the Edge of Nowhere? US-Icelandic Defense Relations during and after the Cold War*. *Naval War College Review*, Summer–Autumn 2004. (Továb-

2006/XVIII. 3–4.

biakban: JÓHANNESSON 2004b) 116–117. A tanulmány részletesen tárgyalja az amerikai–izlandi védelmi kapcsolatokat egészen napjainkig.

¹¹ JÓHANNESSON 2004b 117.

¹² Az amerikai erőik izlandi jelenlétéről és az izlandi társadalomra gyakorolt hatásáról rövid, de színes áttekintést ad GUNNARSON, VALUR: Jackboots on Ice. The United States Military Base in Iceland. *The Reykjavík Grapevine*, May 15–29. 2003. 10–11.

¹³ *Nordic Adventure Travel – Inside Iceland*. (Továbbiakban: NAT) http://www.nat.is/travelguideeng/extension_to_4_miles_the_dispute.htm, LAMM 1984. 184. Aprólékos leírást ad SVEINSSON, GUÐJÓN MÁR: Landgrunnslögin og aðdragandi cirra. (A kontinentális talapzatra vonatkozó jogok problematikája és annak előjátéka.) In JÓHANNESSON 2005. 21–26.

¹⁴ NAT http://www.nat.is/travelguideeng/extension_to_4_miles_the_dispute.htm.

¹⁵ JÓHANNESSON 2004a 545–546. Részletesen ÁGUSTSSON, KARL: Al óðadómstöllin í Haag og deila Nordmanna og Breta. (A Hágai Nemzetközi Bíróság és a norvég–brit vita.) In JÓHANNESSON 2005. 27–31.

¹⁶ NAT http://www.nat.is/travelguideeng/extension_to_4_miles_the_dispute.htm. Az angol–dán egyezmény felmondását illetően lásd LAMM 1984. 184.; ÓLAFSSON, SKAPTI ÖRN: Útférsla úr remur í fjórar mílur. (A háromról négy mérföldre való kiterjesztés végrehajtása.) In JÓHANNESSON 2005. 32–35.

¹⁷ JÓHANNESSON 2004a 546. Jóhannesson a brit halászhajóknak a Whitehall hallgatólagos támogatását is élvező lépését, a 19. századi brit ágyúnaszád-diplomácia analógiájára, találóan „halászbárka-diplomáciá”-nak nevezi.

¹⁸ NAT http://www.nat.is/travelguideeng/extension_to_4_miles_the_dispute.htm, JÓHANNESSON 2004a 548. A brit halászhajók bojkottjára részletesen lásd ÓLAFSSON, ÁMUNDI: Löndunarbanneid og tilraunir til að brjóta að á bak aftur. (A kirakodás tiltásától a bojkott kifulladásáig.) In JÓHANNESSON 2005. 36–42.

¹⁹ JÓHANNESSON 2004a 548–549.; JÓHANNESSON 2004b 118–119. Részletesen FRI GEIRSDÓTTIR, GUÐBJÖRG EVA: Lausn Löndunnarbannsins. (A bojkott feloldása.) In JÓHANNESSON 2005. 43–47.

²⁰ JÓHANNESSON 2004a 550–551.

²¹ NAT http://www.nat.is/travelguideeng/extension_to_4_miles_the_dispute.htm.

²² JÓHANNESSON 2004a 550–552.

²³ A koalíció három pártja: a Progresszív Párt (agrár jellegű centrupárt), a Népi Szövetség (szocialisták és kommunisták) és a Szociáldemokrata Párt (balszárnnyal elvesztett centrupárt). A progresszívek és a szociáldemokraták birtokolták a külpolitikai szempontból legfontosabb két posztot: a progresszívek adták a miniszterelnököt (Hermann Jónasson), a szociáldemokraták a külügyminisztert (Guðmundur Í. Guðmundsson). Azonban a kommunisták súlyát mutatja, hogy a későbbiekben fontos szerephez jutó halászlátai miniszter (Ludvik Jóseppsson) közülük került ki. A politika a diplomáciai testületet is áthatotta, pl. az ellenzéki (Függetlenségi Párt) Hans G. Andersen NATO-nagykövetnek komoly (ha nem is feltétlen tudatos) szerepe volt abban, hogy a felek végül nem tudtak megegyezni az 1958 tavaszi angol–izlandi tárgyalásokon. Vö. JÓHANNESSON 2004a 552–553.

²⁴ JÓHANNESSON 2004b 119–120.

²⁵ Sorsdöntő mérföldek. *Népszabadság*, 1958. július 5. 6.

²⁶ Megjegyzendő, hogy ezt a „kommunista-fegyvert”, azaz egy esetleges kommunista hatalomátvétellel vagy azok kormányra kerülésével való fenyegetést az izlandi fél folyamatosan alkalmazta a későbbi konfliktusok során. Ezt a manővert Jóhannesson csak, mint „kommunista-diplomáciát” emlegeti, szintén az ágyúnaszád-diplomácia analógiájára, hozzátéve hogy az előbbi hatásosabbnak bizonyult a hidegháborúban, mint az utóbbi az azt megelőző korszakban. Vö. JÓHANNESSON 2004a 554.

²⁷ A bejelentésre vö. NAT <http://www.nat.is/travelguideeng>. A briteknek emellett még lett volna lehetősége arra is, hogy Hágához forduljanak, azonban az 1951-es kudarc Norvégiával szemben visszatartólag hatott rájuk, vö. JÓHANNESSON 2004a 557–558.

²⁸ Ezen időszak bonyolult diplomáciai manővereire – melyet izlandi részről át- meg átszöttek belpolitikai intrikák is – igen részletesen lásd JÓHANNESSON 2004a 552–565.

²⁹ Az adatot közli INGIMUNDARSON, Valur: *Fighting the Cod Wars in the Cold War: Iceland's Challenge to the Western Alliance in the 1970s*. *RUSI Journal*, June 2003. 88.

³⁰ A *Fish Trades Gazette* 1952. október 25-i számának egyik cikkéből idéz JÓHANNESSEN 2004a 547.

³¹ Az angol okokra vö. JÓHANNESSEN 2004a 546–547. Jóhannesson „4 P” néven említi e tényezőket (*pressure, prestige, principle, precedent*).

³² Az izlandi okokra vö. JÓHANNESSEN 2004a 547–548. Jóhannesson „5 C” néven említi e tényezőket (*conservation, code of law, compassion, commitment, Cold War*).

³³ JÓHANNESSEN 2004a 559.

³⁴ Az izlandi hadihajók tekintetében Jóhannesson 2004a 559. információi mellett lásd még INGÓLFSSON, SIGURLAUGUR: *Skipakostur Bretu og Íslendinga í Þorskastríðunum*. H. n. [2005] (Továbbiakban: INGÓLFSSON 2005.) 10–12.

³⁵ JÓHANNESSEN 2004a 559–560. Jóhannesson megemlíti, hogy 1958 nyarán a britek attól tartottak, az izlandi őrszázadok a figyelmeztető lövés figyelmen kívül hagyása esetén egyenesen a parancsnoki hídát vennék tűz alá. Ezt az – egyébként alaptalan – hírt a korabeli magyar sajtó is átvette, lásd Halászat – hadihajókkal. *Magyar Nemzet*, 1958. augusztus 24. 4. Az elkövetkezőkben hivatkozási alapként sűrűbben felbukkanó magyar sajtóértesülések kapcsán megjegyzendő, hogy a korszak magyar sajtóorgánumai – alapvető politikai beállítottságuk nyomán természetesnek vehető módon – angol- és nyugatellenes hangot ütnek meg. Ehhez a kicsiny Izlanddal szembeni szimpátia mellett hozzájárul az is, hogy az izlandi kormánykoalíciónak, mint már korábban említettük, a kommunisták és szocialisták is tagjai voltak.

³⁶ JÓHANNESSEN 2004a 555–556., 560–561. Az említett brit hadihajókat a számításba nem vett szélsőséges időjárás körülmények okozta károk miatt már 1958 késő ősztől folyamatos rotációban cserélték. Pontos információk a konfliktus későbbi szakaszában részt vett brit hadihajókról egyelőre nem állnak rendelkezésre.

³⁷ Az augusztus 11–29. közötti, feszült légkörben lezajlott párizsi tárgyalásokra részletesen lásd JÓHANNESSEN 2004a 562–563. Az utolsó angol ajánlat ENSZ-döntést sürgetett az ügyben, illetve annak megszületéséig két kompromisszumos javaslatot terjesztett elő. Az első szerint Izland bőségesen részesedhetne a fogásból és egyes halászati helyek csakis Izlandot illethetnék meg. A második értelmében Izland kiterjeszthetné halászati övezetét hat mérföldre és néhány további

térségben különleges engedményeket kapna. Utóbbi javaslat három évig vagy egy hamarabb bekövetkező ENSZ-döntésig maradna érvényben. Izland ezt hajlandó lett volna elfogadni azzal a kikötéssel, hogy a szerződés lejártakor az érintett felek ismerjék el Izland tizenkét mérföldes igényét, saját jogfenntartásaik nélkül. Ezt azonban Nagy-Britannia nem fogadta el. Vö. JÓHANNESSEN 2004a 562–563.; Megkezdődött Anglia „halász-hadművelete” Izland ellen. *Népszabadság*, 1958. szeptember 2. 6. A tárgyalások utolsó napjaira a magyar sajtó is élénken odafigyelt, lásd a *Magyar Nemzet* 1958. augusztus 24., 26. és 29-i számainak valamint a *Népszabadság* 1958. augusztus 26–27-i számainak cikkei.

³⁸ A hivatalos bejelentést pár nappal megelőzően már sor került egy kisebb incidensre. Augusztus 29-én, izlandi felségvizeken (tehát az akkor érvényben lévő négy mérföldes sávon belül) elfogtak egy angol halászhajót, melynek kapitányát komoly pénzbüntetéssel és a halászszákmány elkobzásával sújtották. Vö. Megkezdődött Anglia „halász-hadművelete” Izland ellen. *Népszabadság*, 1958. szeptember 2. 6.

³⁹ A némiképp talán humorosnak ható fedőnevek eredetét a vizsgált szakirodalom nem tárgyalja.

⁴⁰ JÓHANNESSEN 2004a 565.

⁴¹ A *Daily Telegraph* 1958. szeptember 2-i számából idéz JÓHANNESSEN 2004a 565.

⁴² Az izlandi közvélemény foglyoknak tekintette ezeket a tengerészeket, míg az angol lapok „vendégek”-ről beszéltek. Végül az *Eastbourne* szeptember 13-án hajnalban behatolt az izlandi felségvizekre és átadta „vendégeit” egy bálnavadászhajónak azzal a kéréssel, hogy egy csónakon vigyék őket a partra. Vö. JÓHANNESSEN 2004a 566. 147. jz.

⁴³ JÓHANNESSEN 2004a 565–567.

⁴⁴ Izland tiltakozása az angol hadihajók beavatkozása ellen. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 3. 1. Egy izlandi kommunista sajtóorgánum egyenesen „az angol kalózkormány képviselőjé”-nek, vagyis a brit diplomáciai személyzetnek a kiutasítását követelte, vö. Izland kormányának tiltakozása egy angol hadihajó erőszakos cselekménye miatt. *Népszabadság* 1958. szeptember 3. 7.

⁴⁵ JÓHANNESSEN 2004a 567–568.; Tüntetés Anglia izlandi követének háza előtt. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 4. 1.

⁴⁶ JÓHANNESSEN 2004a 569–570.; Tiltakozó gyűlések és tüntetések Reykjavíkban. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 6. 1.; Izlandban kártérítést követelnek az angoloktól. *Népszabadság*, 1958. szeptember 6. 7.

⁴⁷ Izland követeli: az ENSZ-közgyűlés oldja meg a vitát. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 11. 1

⁴⁸ Zavarok a NATO északi frontszakaszán. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 19. 2.

⁴⁹ Fontos kiemelniünk: ez nem jelenti azt, hogy a későbbiekben, amikor az 1970-es évek elején a kormányzó baloldali erők 50 mérföldre terjesztették ki a halászati övezet határát, azt a Szovjetunióval való „cimborálás” jegyében tették volna. A hagyományos izlandi patriotizmussal és nacionalizmussal mind a sztálini, mind a hrucsovi, mind a brezsnyevi kommunizmus összeegyeztethetetlen volt. Izlandot e lépések megtétele során mindig is a hazai gazdaság védelme motiválta.

⁵⁰ Izlandban követelik az ország kilépését a NATO-ból. *Magyar Nemzet*, 1958. október 5. 3. Az első tőkehalháború amerikaiakat érintő vonatkozásaira lásd JÓHANNESSEN 2004b 121–123.

⁵¹ A *Cape Palliser*-t ezután a feröer-szigeteki Thorshavnban kijavították és visszatért a halászat-hoz. Az eset egyes részleteiről (a *Grafton* szerepe, a halászhajó sérülése és javítása) beszámol a *Wikipedia* internetes enciklopédia *Cod War* szócikke, vö. *Wikipedia* – *Cod War* http://en.wikipedia.org/wiki/Cod_war (Továbbiakban: *Cod War*), a továbbiakra (időpontok, lajstromszám, *Diana* romboló, szovjet jegyzék) lásd Szovjet zászló alatt halászott egy angol hajó az izlandi vizeken. *Népszabadság*, 1958. október 18.

⁵² *Cod War* http://en.wikipedia.org/wiki/Cod_war.

⁵³ *Cod War* http://en.wikipedia.org/wiki/Cod_war, *Magyar Nemzet*, 1958. november 14. [rövid hír]; ill. Az izlandi–angol halászati háború újabb fejleményei. *Magyar Nemzet*, 1958. november 15.

⁵⁴ Ekkor még elsősorban Dél-Amerika országai értendők e kifejezés alatt, hiszen az afrikai államok jelentős része csak az elkövetkezendő években nyeri el függetlenségét.

⁵⁵ A tanácskozásról összefoglalót adó rövid sajtótudósításra lásd Az izlandi felségvizek kérdése az ENSZ jogügyi bizottsága előtt. *Népszabadság*, 1958. november 19.

⁵⁶ *Népszabadság*, 1958. december 6. 6. (*Néhány sorban*), ill. *Népszabadság*, 1958. december 25. 11. (*Néhány sorban*).

⁵⁷ *Népszabadság*, 1959. február 4. 10. (*Néhány sorban*)

⁵⁸ *Consolidated Fisheries Ltd. – Fleet List 1946*. <http://web.ukonline.cuk/rayricho/1946.htm>. Az esetről tudósít a *Népszabadság* 1959. február 8-i száma is a 8. oldalon egy rövid hírben (*Egy izlandi órhajó elfogott egy angol halászhajót*), az angol halászhajót *Welfell* néven említve. Az újság – izlandi lapjelentésekre hivatkozva – megemlíti, hogy e hajó addigra már tíz alkalommal sértette meg Izland felségvizeit.

⁵⁹ Kieleződött az angol–izlandi halászati viszály. *Népszabadság*, 1959. május 7. 6.

⁶⁰ *Népszabadság*, 1959. május 24. 6. (*Néhány sorban*).

⁶¹ Ismét felszólították Izlandot, hogy vegyen részt a NATO-országok kongresszusán. *Népszabadság*, 1959. június 4. 7.

⁶² Tárgyalások az Izlandon állomásozó amerikai csapatok átszervezéséről. *Népszabadság*, 1959. december 9. 5. A részleges amerikai csapatkivonást (kb. 1200–1300 fő) illetően lásd JÓHANNESSEN 2004b 122.

⁶³ Izland például eleinte elutasította, hogy a szigeten tartózkodó amerikai erők kötelékében fekete katonák is szolgáljanak, lásd JÓHANNESSEN 2004b 123. A baloldali, amerikaellenes hangulat-keltés egyik példája az Izlandi Szakszervezeti Szövetség 1960 novemberi kongresszusa, ahol a résztvevők egyöntetűen követelték az „amerikai megszálló csapatok” teljes kivonását, vö. *Népszabadság*, 1960. november 22. (*Néhány sorban*).

⁶⁴ *Népszabadság*, 1960. február 24. 4. (*Néhány sorban*).

⁶⁵ A második tengerjogi konferenciáról és az érintettek diplomáciai manővereiről bővebben lásd EINARSSON, ÚLFUR: Önnur Haftréarrádstefnan. (A második tengerjogi konferencia.) In JÓHANNESSEN 2005. 56–61.

⁶⁶ *Népszabadság*, 1960. június 25. 4. (*Néhány sorban*).

⁶⁷ *Népszabadság*, 1960. augusztus 12. 4. (*Néhány sorban*).

⁶⁸ JÓHANNESSEN 2004a 572–573.

⁶⁹ A megegyezés részleteire lásd LAMM 1984. 184–185., ill. HELLMANN, GÜNTHER – HERBORTH, BENJAMIN: *Democratic Peace and Militarized Inter-*

state Disputes in the Transatlantic Community. Prezentáció a chicagói *International Studies Association*, 2001. február 21–25. között rendezett, 42. éves tanácskozására. Frankfurt, 2001. (Továbbiakban: HELLMANN–HERBORTH 2001.) 12.

⁷⁰ Az 1970-es évekbeli görög–török konfliktus e vetületére lásd LAMM 1984. 206–216.

⁷¹ A neoliberais internacionalista gondolkodás szerint a világbéke alapja az ún. demokratikus béke, mely a demokratikus intézményrendszer (jogállamiság, parlamentarizmus) világméretű elterjedéséből épül fel. A demokratikus béke és a demokráciák közötti katonai síkon megnyilvánuló államközi viták jellegzetességeire összefoglalóan lásd HELLMANN–HERBORTH 2001. 7–11., a tőkehalháborúk konzekvenciára uo. 18–20.

⁷² Hogy milyen komoly hatást gyakorolt a konfliktus kitörése és a felségvizek precedens értékű egyoldalú kiterjesztése, azt jól mutatja az a tény, hogy 1958. szeptember 4-én, az angol–izlandi halászati háború legsötétebb óráiban Kína bejelentette felségvizeinek kiterjesztését háromról tizenkét mérföldre. Vö. A kínai kormány közleménye Kína felségvizeiről. *Magyar Nemzet*, 1958. szeptember 5. 1.

⁷³ Izland e lépésével időt nyert, hiszen amíg Hága megállapítja joghatóságát, addig nem hozhat semmilyen döntést az ügyben. Ez azért is fontos, mivel – mint már említettük – Izland a nemzetközi közvélemény iránta táplált szimpátiáját kockáztatta volna, amennyiben egy olyan elismert nemzetközi jogi fórum rendelkezéseinek mond ellent, mint a hágai Nemzetközi Bíróság. Hága végül megállapította joghatóságát és ennek megfelelően járt el. Bár a felek a döntéshozatalkor már megkötöttek egy átmeneti megegyezést, a Nemzetközi Bíróság véleménye szerint a konfliktus továbbra is fennállt (ahogyan azt később a harmadik tőkehalháború is bizonyította), így a bíróságnak folytatnia kellett az ügy tisztázását. A processzusra részletesen lásd LAMM 1984. 185–192.

⁷⁴ 1966–1968 között a hering eltűnése az izlandi vizekről, valamint az exportbevételek emiatt bekövetkező visszaesése, az egy főre jutó bevételek 16 %-os csökkenését vonta maga után. Vö. HELLMANN–HERBORTH 2001. 11–12.

⁷⁵ Az előbbi azt a tengerrészt jelöli, amely felett a partmenti állam szabadon rendelkezik, utóbbi pedig azt az előbbi és a nyílt tenger között

elhelyezkedő sávot, amelyben a partmenti államot csak bizonyos jogok illetik meg – s ezek is csak különleges, a halásztól függő helyzete miatt. Hasonló elképzelések már az első konfliktust megelőző hetekben, napokban is napvilágot láttak (lásd fentebb).

⁷⁶ A hágai Nemzetközi Bíróság döntésére lásd LAMM 1984. 192–197., különösen 195–196.

⁷⁷ Izland pozícióját ekkor már több tényező is erősítette: egyrészt az ENSZ 1973 óta ülésező harmadik tengerjogi konferenciája hajlott a 200 mérföldes, ún. kizárólagos gazdasági övezet rendszerének elfogadására; másrészt a NATO-tagok is mind inkább szorgalmazták a megoldást, Norvégia még közvetítését is felajánlotta a vitában – ez vezetett a későbbi megegyezéshez; harmadrészt mind az Egyesült Államok, mind Kanada bejelentette, hogy a konferencia eredményétől függetlenül 200 mérföldre terjesztik ki tengeri gazdasági övezeteiket. A második és harmadik tőkehalháború külpolitikai vetületeit remekül összefoglalja INGMUNDARSON 2003.

⁷⁸ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a partmenti állam felségvizei terjednek ki 200 mérföldre, azok a 12 mérföldes sávon belül találhatók. A 200 mérföldes zónában a partmenti állam élvez bizonyos preferenciális jogokat, de más államoknak is lehetőséget kell biztosítania a gazdasági ásványkincsek bizonyos mennyiségű kiaknázására. Ezekről az érintett felek között államközi egyezményeknek kell dönteniük.

Amint arra Jesse H. Ausubel 1998-as tanulmányában – AUSUBEL, JESSE H.: *International Conflicts over Environment: Scientist's Roles and Opportunities*. In de Cerreno, A. L. – Keyman, A. (szerk.): *Scientific Cooperation, State Conflict: The Role of Scientists in Mitigating International Discord. Annals of the New York Academy of Sciences* (866). 1998. 253–258. (Továbbiakban: AUSUBEL 1998.) – rámutat, a konfliktus egyik kiváltó okának tekinthetjük a tudományos információk hiányát is. Ezalatt elsősorban a halállomány mennyiségére és eloszlására vonatkozó információk hiánya értendő. Továbbá meg kell említsük, hogy már az 1974. évi hágai döntés is rámutat a tengeri kincsei megőrzésének szükségességére, lásd LAMM 1984. 195., 197.

⁷⁹ A háború anyagi veszteségeire lásd AUSUBEL 1998. 255.

A brit Királyi Haditengerészet első tőkehalháborúban (1958–1961) érintett egyes hadihajóinak főbb műszaki adatai

Név(osztály)	Méretek (m)			Víziszorítás tonna, normál/max.	Legénység	Sebesség csomó / km/h	Fegyverzet
	hossz	szél.	mer.				
<i>Eastbourne</i> (<i>Whitby</i>) ¹	109,7	12,5	5,2	2150 / 2560	152 fő	30 / 55,6	2×114 mm L/45 lg. 2×40 mm lé. gá. 12×53,3 mm tvcs. 2×3 vbv. ²
<i>Diana</i> (<i>Daring</i>) ³	118,9	13	4,1	2830 / 3580	320 fő	34,8 / 64,46	64×114 mm L/45 lg. 4×40 mm lé. gá. 5×533 mm tvcs. ⁴ 1×3 vbv.
<i>Grafton</i> <i>Palliser</i> <i>Russell</i> (<i>Blackwood</i>) ⁵	94	10,1	4,7	1180 / 1456	112 fő	27 / 51,9	3×40 mm lé. gá. 4×533 mm tvcs. ⁶ 2×3 vbv.
<i>Hound</i> (<i>Algerine</i>) ⁷	68,6	10,8	?	1122 / ?	85 fő	16,5 / 30,6	1×100 mm lg. 4×20 mm lé. gá. 92 db mélységi töltet

(Az adatok forrását lásd a jegyzetekben.)

Rövidítések feloldása:

lg. löveg
lé. gá. légvédelmi gépágyú
tvcs. topedóvetőcső
vbv. vízibombavető

JEGYZETEK

¹ Az *Eastbourne* fregatt és a *Whitby* osztály főbb műszaki adataira lásd *Wikipedia*. *Whitby class frigates*. http://en.wikipedia.org/wiki/Whitby_class_frigates. INGÓLFSSON 2005. 2–3. adatai már a későbbi állapotot tükrözik.

² Később a dupla légvédelmi gépágyút egy szimplára cserélték, a torpedóvetőcsöveket pedig eltávolították.

³ A *Daring* osztály adataira lásd BAK JÓZSEF – BAK FERENC: *Hadihajók II. Típuskönyv*. [Budapest, 1999.] Zrínyi Kiadó 189. , ill. *Wikipedia*. *Daring class destroyer* (1949). [http://en.wikipedia.org/wiki/Daring_class_destroyer_\(1949\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Daring_class_destroyer_(1949)). A *Diana*-val kapcsolatban lásd még [http://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Diana_\(D126\)](http://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Diana_(D126)).

⁴ Az osztály többi hajóját eredetileg egységenként 2 db ötcsövű torpedóvetővel és 3 db légvédelmi ikergépágyúval építették; a *Diana* esetében ezen fegyverzet alacsonyabb számát vélhetően a *Sea Cat* légvédelmi rakéták ideiglenes felsze-

relése indokolja, melynek eltávolítása után a korábban leszerelt eredeti fegyverzetet nem építették vissza, lásd *Wikipedia*. *Daring class destroyer* (1949). [http://en.wikipedia.org/wiki/Daring_class_destroyer_\(1949\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Daring_class_destroyer_(1949)).

⁵ A *Blackwood* osztály fregattjainak főbb műszaki adataira lásd *Wikipedia*. *Whitby class frigates*. http://en.wikipedia.org/wiki/Blackwood_class_frigates.

⁶ A torpedóvetőcsövek csak az osztály *Blackwood*, *Exmouth*, *Malcolm* és *Palliser* nevű egységeire voltak felszerelve, ezeket később az egyik 40 mm légvédelmi gépágyúval együtt eltávolították. Ezt az állapotot tükrözik INGÓLFSSON 2005. 3–4. adatai is.

⁷ Az *Algerine* osztály hajóinak főbb műszaki adataira lásd *Algerine Class Fleet Minesweepers* <http://www.minesweepers.org.uk/algerine.htm>, ill. *Wikipedia*. *Algerine class minesweeper*. http://en.wikipedia.org/wiki/Algerine_class_minesweeper.

Izlandi hadihajók az első tőkehalháború idején (1958–1961)

Név (osztály)	Méretek (m)			Vízkesztorítás tonna, normál/max.	Legénység	Sebesség csomó / km/h	Fegyverzet
	hossz	szél.	mer.				
<i>Dór</i>	55,9	9,5	4	920 ¹	22 fő	18 / 33,3	1×57 mm löveg
<i>Ægir</i>	51,8	9	?	507 ²	20–22 fő ³	18 ⁴	1×57 mm löveg ⁵
<i>Albert</i>	33,9	?	?	200	12 fő ⁶	12 / 22,2	1×47 mm löveg
<i>Hermódur</i>	33,7	7	?	200	12 fő	12	–
<i>María Júlía</i>	27,5	6,37	?	137,4	10–12 fő ⁷	max.13 / 24 ⁸	1×47 mm löveg
<i>Óðinn</i> ⁹	?	?	?	72	?	?	?
<i>Sæbjörg</i>	?	?	?	98	?	?	?

(Forrás: INGÓLFSSON 2005. 10–12. o. Pontosítások forrásai a jegyzetekben.)

JEGYZETEK

¹ JÓHANNESSON 2004a 559. o. szerint 693 t, ám a hajó vízkesztorítását illetően a *Jane's Fighting Ships 1979–80* flottaévkönyv is 900 tonnát ír, így a fent írt adatot tekintjük hitelesebbnek, vö. JOHN MOORE (szerk.): *Jane's Fighting Ships 1979–80*. Jane's Yearbooks, London, 1979. 232. Az sem kizárható, hogy Jóhannesson közlése egyszerű gépelési vagy nyomdahiba (963 t helyett 693 t).

² JÓHANNESSON 2004a 559.

³ Becsült adat.

⁴ JÓHANNESSON 2004a 559. 13–14 csomót (24–25,9 km/h) említ, kiemelve, hogy ilyen sebességgel a hajónak kevés esélye volt feltartóztatni a brit halászbárkakat.

⁵ JÓHANNESSON 2004a 559. szerint mind a *Dór*, mind az *Ægir* 1–1 löveggel voltak felszerelve. Ezzel szemben INGÓLFSSON 2005. 10–11. mindkét hajónál 2–2 ilyen löveget említ. Azonban Jóhannesson adatainak forrása (vö. JÓHANNESSON 2004a 559. 100. jz.) időben közelebb esik az eseményekhez, mint Ingólfssoné (vö. INGÓLFSSON 2005. 11. 49. és 52. jz.) ezért ezeket tekintjük hitelesebbnek.

⁶ Becsült adat.

⁷ Becsült adat.

⁸ JÓHANNESSON 2004a 559. nyomán valószínűsítve.

⁹ Nem összetévesztendő az 1960-ban vízrebocsátott, nagyobb, modernebb *Óðinn*-nal, mely a későbbi konfliktusok során játszott fontos szerepet.

MOLNÁR GÁBOR¹

Gerillák nyomában

A kolumbiai gerillaháborúról

Kolumbia vonatkozásában él a „veszélyes ország” képének sztereotípiája. Ennek részeként jelenik meg az „erőszakos ország” fogalma, ami szintén él a köztudatban. Érdekes azonban közelebből is megvizsgálni azt a valóságot, ami ezeknek a kifejezéseknek a hátterében található.

Mint ismeretes, több erőszakhullám is volt Kolumbiában. De ha az amerikai kontinens történelmét tanulmányozzuk, akkor láthatjuk, hogy egész Latin-Amerikára, sőt Észak-Amerikára is jellemzőek az „erőszakhullámok”. Így, az erőszak és a háború nem csak Kolumbia társadalmát sújtja, mégis gazdasági, szociális és morális vonatkozásai már évtizedek óta az érdeklődés középpontjába helyezik ezt a polgárháborút.

Kolumbiában a XX. század elején, az első fegyveres harcok a két tradicionális párt tagjai, a liberálisok és a konzervatívok között elmélyülő összetűzések voltak. Később azonban enyhülés volt tapasztalható, de 1948-tól 1965-ig a „Nagy Erőszak Korszaka” végképp vérbe borította az ország hegyláncait és síkságait. Az összecsapások 1948-ban kezdődtek, amikor a választások előtt Jorge Eliecer Gaitán esélyes liberális elnökjelöltet, aki a szegény osztályokat mobilizálta az oligarchák ellen, meggyilkolták.² Ezzel háromszázezer ember életét követelő polgárháború kezdődött és a konzervatívok megtorlásaira válaszul az elkövetkező évek során megszülettek az első liberális és kommunista alapokon szerveződő gerilla mozgalmak csírái.

A tulajdonképpeni mai gerillaharcok kezdete 1958-ra vezethető vissza, amikor a két tradicionális nagy párt, a liberális és a konzervatív, végül osztozott a hatalmon, de a kis pártok érdekeit nem vette figyelembe

ezért azok kiszorultak abból. A hatalom nélkül maradt kisebb politikai csoportok szervezték meg az akkori gerilla mozgalmak magját. 1964-ben kommunisták szervezésében megszületett a FARC, a Kolumbiai Forradalmi Erők. Jacobo Arenas és Manuel Marulanda (Tirofijo)³ vezetésével nyolc, egyenként közel Magyarországnyi megyében tevékenykedtek már a megalakulás évétől kezdődően. 1966-ban megváltoztatták a nevüket, FARC-EP-re, azaz, Néphadsereg-re. Hatvan fronton, vagyis különböző helyen, harcolnak jelenleg is, frontonként legalább száz harcosal. A nyolcvanas évek elejétől erősödtek meg és Tirofijo vezetésével a szocializmusért küzdenek ma is. Komoly stratégiai terveik vannak a társadalom megreformálására. Közvélemény kutatások szerint, jelenleg a lakosság négy százaléka támogatja szervezetüket.

Később, 1965-ben a kubai forradalom hatására született meg – egy másik gerilla csoport – az ELN (Nemzeti Felszabadítási Hadsereg), mai nevén Unión Camilista – ELN (az elnevezés Camilo Torresre utal), ami jelenleg már ötezer gerillát számlál a soraiban. A megalakulása után egy évvel gyilkolták meg Camilo Torrest, egy gerilla papot, aki nemzedékek példaképévé vált.⁴ Che Guevarához hasonlóan, mindketten haláluk után váltak igazán ismertté és népszerűvé. Érdekessége a dolognak, hogy 1999-ig egy spanyol pap, Manuel Perez irányította

ezt a felkelő csoportot. 1967-ben az arab – izraeli konfliktus hatására született az EPL (Felszabadítási Nép Hadsereg), maoista és marxista – leninista ideológiai alapokon és háromezer harcossal. De az EPL 1970-ben, beépült az ekkor alakult M-19 (Movimiento -19, vagyis a „19-es Mozgalom”) gerilla mozgalomba.⁵ Később ez utóbbi szervezetből politikai párt lett, vagyis az ország politikai életének legális szereplőjévé vált. Az előzőeken kívül a PRT (el Partido Revolucionario de los Trabajadores), az MQL (el Movimiento Quintín Lame) voltak azok a gerillacsoportok, amelyek a hetvenes-nyolcvanas évek folyamán politikai pártokká alakultak.

A gerillákról sokféle elképzelés él a köztudatban. Vannak, akik jelentéktelen harcosoknak tartják őket, mások elit alakulatoknak, akik reális cél nélkül harcolnak. A valóságban a gerillák nagyon jól megszervezett és felszerelt specialisták, akik néhány ezren képesek eséllyel felvenni a harcot a többszörös túlerővel szemben, különösen akkor, ha saját harcmezejükön vannak, vagyis a több ezer méteres Andokban és az őserdőben.

A gerillákon kívül, más szereplői is vannak a dél-amerikai országban zajló polgárháborúnak. A félkatonai szervezetet (paramilitares), ami 1997-től hivatalosan az AUC (Autodefensas Unidas de Colombia – Kolumbia Egyesült Önvédelmi Szervezetei) nevet vette fel, a Casta o testvérek alapították az 1960-as évek végén, de a háttérben USA tanácsadók is támogatták a megalakulást. A nyolcvanas években szolgálatokat végeztek a drogbáróknak is. A Casta o testvérek apját a FARC ölte meg, ezért örök bosszút fogadtak ellenük, ami egy „konfliktuson belüli konfliktust” hozott létre. Körülbelül ötezer tagjuk van. Céljuk annak megakadályozása, hogy a civil lakosságból gerillák váljanak. Erre a legegyszerűbb módszer azok legyilkolása. Ezek a félkatonai csoportok elsősorban a nagybirtokosok érdekeit tartják szem előtt, de állítólag Pablo Escobarral is jó viszonyban

voltak.⁶ Közben teltek az évek, a harcok pedig hol erősebben, hol gyengébben lángoltak fel az eltérő érdekekért küzdők között. Azonban, 1982-ben Belisario Betancour konzervatív államelnök, egyedülálló kezdeményezéssel állt elő: „Békét csinálni”. Egy évvel később a FARC–EP és az M-19 közösen tárgyalt a kormánnyal a békéről és még ebben az évben aláírták a tűzszüneti egyezményt. A kormány egy sor gazdasági, politikai és szociális reformot kezdett el megvalósítani és egy évet adott a gerilláknak, hogy politikai formát vegyen fel a szervezetük, vagyis legális párttá váljanak.

Az 1985-ös választásokon a FARC–EP, az UP-vel (Hazafias Unió) indult a választásokon. Több képviselő és szenátorjelöltjüket választották meg. Ez az eredmény újfent brutális erőszakhoz vezetett, mivel politikai ellenfeleik több mint négyezer aktivistáját gyilkolták meg néhány hét leforgása alatt.

1989-ben az M-19, politikai párttá szerveződött (Demokratikus Szövetséggé, rövidítve AD) több kisebb gerilla csoporttal együtt. Azonban a FARC–EP, ELN és az EPL-ből maradt mozgalmak folytatták a korábban megkezdett gerillaharcot. Így, Cesar Gaviria elnök,⁷ aki később az Amerikai Államok Szervezetének is éveken keresztül elnöke volt, újból háborút hirdetett 1990-től.⁸ Később, Ernesto Samper, a következő periódus elnöke, sem tudott megoldást találni a helyzetre. Sőt, a belső konfliktus elmélyült, bevonva abba a kokaintermesztésből élő parasztokat is. 1998-ban Andrés Pastrana államelnök, a nemzeti és nemzetközi politikai körökben jelentkező feszültségek ellenére dialógust kezdeményezett a legnagyobb gerilla szervezettel, a FARC–EP-vel és egy Svájc nagyságú területet, a gerillákkal kölcsönös megegyezésben demilitarizáltak.⁹ Ekkor, a televízió híradásai arról tudósítottak, amint Pastrana elnök az erdők mélyén tárgyalt Tirofijo-val, a FARC vezérével. Amint tudjuk, sajnos igen megkérdőjelezhető ered-

mények születtek ezekből az erőfeszítések-
ből, hasonlóan az ELN-el tervezett dialógushoz.

Természetesen, ezek az egymás és a katonaság ellen küzdő csoportok a hivatalos jogi kereteken kívül állnak. Sokszor a civil társadalom, az „áldozati bárány”, szenved legtöbbet a polgárháborúban. Az állam, még Pastrana elnök kormányzása alatt, a „Kolumbia terv”-et¹⁰ dolgozta ki a problémák megoldására. De nem volt egyértelmű a stratégia, ugyanis két lehetőséget tartalmaz a terv. Az egyik a háborús konfliktus folytatását feltételezi, a másik békés párbeszédet propagálja – mindkettő az USA szerepvállalásával. Az USA csak ennek a tervnek a megvalósítására 934 millió dollár vissza nem térítendő támogatást adott az országnak.

2003. szeptember 11. után a kolumbiai gerilla szervezetek felkerültek az Egyesült Államok által legveszélyesebbnek ítélt terrorcsoportok listájára. Korábban a gerillák a kommunizmus rémének megtestesítői és terjesztői voltak. Most terroristákká váltak, igazodván az USA uralta világban éppen aktuális globális politikai és védelmi stratégiához.

Az a tény, hogy Kolumbiában évtizedeken keresztül nem tudták felszámolni ezt a belső konfliktust, mostanra több szakértő véleménye szerint annak köszönhető, hogy a háború sokaknak egy nagyon jól kifizetődő „üzletet” (nyereséget, megélhetést, bevételt stb.) jelent. Dollármilliók érkeznek külföldről, a háború okozta károk orvoslására vagy a konfliktus fenntartása céljából. Ez tízezreknek ad biztos munkát, úgy a menekültekkel dolgozó szervezeteknek, kórházaknak, mint a fegyverkereskedelemből, drogkereskedelemből élőknek stb. A gerillák fő anyagi bázisa a drogkereskedelemből és az emberrablásokból származó bevételek. Ezek dollármilliókat jelentenek – természetesen naponta!

Ugyanakkor, nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Kolumbia földrajzi szempontból stratégiai helyen fekszik, Észak és Dél-Amerika határán, a Csendes Óceán és a Karib-

tenger térségében, nemesfémekben, kőolajban, smaragdiban, biológiai sokféleségben gazdag területen. Ez a földrajzi és természeti meghatározottság a történelmi, politikai és gazdasági okokkal szorosan összefonódva közrejátszik a konfliktus több évtizedes fejlődésében.

Mégis, az „erőszakos és veszélyes ország” képe az emberek tevékenységéhez kapcsolódik, végső soron az emberekhez köthető, hiszen, a természeti-történelmi meghatározottságon túl, ők azok akik „létrehozzák” megvalósulásának feltételeit. Így, ők lehetnek azok is – külső és/vagy belső segítséggel – akik megváltoztatják azt.

JEGYZETEK

¹ A szerző több évig (1998–2003) végzett kutatói munkát Kolumbiában, a Pontificia Universidad Javeriana, Szociálpszichológia és Nemzetközi kapcsolatok tanszékein, jelenleg PhD tanulmányokat végez a PTE Földtani Doktori Iskolájában.

² ALAPE, ARTURO: *El Bogotazo, memorias del olvido*. Bogotá, 1983, Pluma. xxvii, 653 p.

³ ALAPE, ARTURO: *Tirofijo: los sueños y las montañas 1964–1984*. Santa Fé de Bogotá, 1994, Planeta.

⁴ GUSTAVO PÉREZ RAMÍREZ: *Camilo Torres Restrepo: profeta de nuestro tiempo*. (colaboración de Jaime Díaz Casta eda, aporte de Fernando Torres Restrepo). Santafé de Bogotá, 1996, Indo-American Press Service.

⁵ CASTRO CAYCEDO, GERMÁN: *Del ELN al M-19: once años de lucha guerrillera*. Bogotá, Colombia, 1980, C. Valencia Editores.

⁶ CAÓN M., LUIS: *El patrón: vida y muerte de Pablo Escobar*. 1994, Editorial Planeta.

⁷ Részletesebben ezt az időszakot lásd in: AHUMADA, C.: *El modelo neoliberal y su impacto en la sociedad colombiana*. 1996, Bogotá, El Ancora editores.

⁸ Gaviria úgy lett elnök az 1990-es választásokon, hogy az eredeti elnökjelöltet, Galánt Soachában meggyilkolták. Gaviria volt a meggyilkolt elnökjelölt kampány főnöke.

⁹ AMNESTY INTERNATIONAL: *Amnesty International Report 2002*, London, United Kingdom.

¹⁰ Departamento Nacional de Planeación, 2000.: *El Plan Colombia*. Bogotá, Colombia.

BAGI LÁSZLÓ

A 75. Rangerezred műveletei Grenada 1983-as megszállásakor

1. Grenada földrajzi, etnikai, gazdasági adatai

Grenada nemcsak a méretét (344 km²), hanem egyéb, gazdasági és populációs mutatóit tekintve is kis ország a Kis-Antillákon. Lakosai főként mezőgazdaságból élnek, a vidékre jellemző termények termesztésével foglalkoznak, mint például a kakaó, a cukornád, a szerecsendió, a banán, stb. A sziget maga vulkanikus eredetű, felfedezése is 1498-ig, Kolombusz egyik expedíciójáig várható magára. Elsőként a franciák kolonizálták, majd az angolok vették birtokukba. Fővárosa St. Georges lett.

A tárgyalt korban Grenada egy független kis állam a Nyugat-Indiákon, tagja a Brit Nemzetközösségnek. Az országhoz tartozik maga Grenada szigete s néhány kisebb sziget a fő szigettől délre. A gyarmati időkben gazdasága nagyrészt abból állt, hogy az ültetvényeket birtokló angol telepesek a földet afrikai származású rabszolgákkal műveltették. Ez a szigetország etnikai térképén ma is meglátszik.

A sziget hossza 34 km, szélessége 19 km. Területe erősen erdős, hegyes, ami vulkanikus eredetének köszönhető. A legmagasabb csúcsa a Mt. Saint Catherine. A hegyes részeket völgyek szabdalják, sok gyorsfolyású patakkal. Éghajlata trópusi, évi átlaghőmérséklete 28 °C. Az esős évszak itt júniustól decemberig tart, s a csúcspont a csapadék mennyisége szempontjából november.

Az egyetlen városa s egyben a főváros St. Georges. Mivel az ország igen kicsi,

gazdasága is jelentéktelen, a nagy események elkerülték, egészen az 1970-es évek végéig.¹ Ekkor olyan eseménysorozat vette kezdetét az országban, ami a hidegháború miatt egy, a hidegháborús helyzetbe beleillő helyi háborúba torkollott. A grenadai háború története kiválóan példáját adja az USA által a hidegháborúban alkalmazott stratégiának. Egy olyan háború, melynek magyar nyelven kevés feldolgozása született, emellett az USA *különleges és gyorsreagálási erőinek szinte minden fontosabb alakulatát bevetette* itt. A grenadai háború fontos hadtörténeti hozadéka, hogy egészen addig nem létezett egységes doktrína az USA részéről² arra nézve, hogy hogyan kezelendő egy konfliktus, mely „alacsony intenzitású, rövid”, de mégis gyors, pontos, hatékony beavatkozást igényel. A grenadai események viszont megmutatták, melyik a legjobb módszer az efféle konfliktusok kezelésére. Az itt kialakult tapasztalatok az amerikai hadsereg kézikönyvében, az ún. FM 100³-ban öltöttek testet,⁴ melyre még nagyon sokszor lett szüksége az az Egyesült Államok hadseregének.

2. Az előzmények

2.1. BALOLDALI FORRADALOM

A tárgyalni kívánt eseménysorozat kiváltó okai tulajdonképpen 1979. március 13-án kezdődtek. Ekkor történt, hogy az általános, titkos választások útján megválasztott, legitim grenadai kormányt egy baloldali, Maurice Bishop nevével fémjelzett cso-

port döntötte meg, majd ahogy ez lenni szokott, egyből neki is látott a leendő kommunista társadalom alapjait lefektetni.⁵ Az Új Együttös Erőfeszítés A Jólétért, Az Oktatásért És A Felszabadításért (az Új Ékkő Mozgalom – utalva Grenadára, mint a Kis-Antillák „ékségére”)⁶ előzte Sir Eric Gairyt, Grenada első miniszterelnökét, és népi forradalmi kormányt alakított. Ez már önmagában ingerelte az USA-t, ahol külpolitikai elemzők – nem túl meglepő módon – a kommunizmus előretöréseként értékelték az eseményeket. Bishop nyomasztó gazdasági helyzetben került hatalomra, ezt jelezték az egyre erősödő lakossági tüntetések is. Ezt enyhítendő, Bishop segítséget kért Kubától és más kommunista országoktól. Ennek megfelelően a következő időszakban kelet-európai „turisták” tömegei érkeztek Grenadára, akik katonai és gazdasági tanácsadói feladatot láttak el.⁷ A kubai diktátor, Fidel Castro örömmel segített Bishopnak, hiszen ezzel katonai-gazdasági-politikai szövetségest biztosíthatott volna a körülzárt Kubának. Bishoppal együtt megtagadták az amerikai követelések teljesítését, melyek demokratikus választásokat akartak kikényszeríteni a szigetországban; ez is hozzájárult a konfliktus kiteljesedéséhez St. Georges és Washington közt.

2.2. Egy újabb „lándzsahegy” az USA torkánál

A történet akkor vett élesebb fordulatot, amikor a grenadai baloldaliak – „a sziget elszigeteltségét enyhítendő, a turizmus és a gazdaság fellendülését szolgáló”⁸ – egy tízezer láb hosszú nemzetközi repülőtér építésébe kezdtek a kommunista Kuba, és valószínűleg a Szovjetunió segítségével is igénybe véve. Ez már nyílt fenyegetést jelentett a térben igen közeli USA számára, hisz egy reptér – legyen az bármennyire is polgári

jellegű – szükség esetén bármikor szolgálhat katonai célokat. Katonai elemzők azonnal kimutatták, hogy a repülőtér kiválóan alkalmas a kubai MIG-23-asok indítására és érkeztetésére, valamint a kubai vadászbombázóknak is utánpótlási bázisként szolgálhat. Emellett megkönnyítené a keleti blokkból ideérkező szállítmányok fogadását is. Ha megépül, az nemcsak a grenadai, de a kubai és szovjet légierőnek is nagy előnyt nyújthatott volna mint csapásmérést indító bázis az USA ellen.⁹ Az amerikaiak ezt természetesen nem nézhették tétlenül, annál is inkább, hisz az addig reguláris hadsereggel sem rendelkező Grenadába megérkeztek az első komolyabb fegyverszállítmányok is (1979-ben például csak egyetlen hajószállítmány a sok közül 3400 géppisztolyt, és az ezekhez való, mintegy hárommillió lőszert tartalmazott).¹⁰ Így Grenada már az Egyesült Államokat is fenyegette, valamint az USA szempontjából politikailag amúgy sem túl stabil Dél-Amerikát. Egy esetleges kommunista hatalomátvételen esetén a grenadai repülőtér kiválóan alkalmas lett volna a dél-amerikai kommunisták támogatására is. Ronald Reagan, az USA elnöke nyíltan megvádolta Grenadát, hogy elősegíti a kubai és szovjet katonai létesítmények építését a Karibi-térségben, amivel nem állt messze az igazságtól. Szót emelt még emellett a rengeteg beérkező fegyverszállítmány miatt is.¹¹ Az USA-ban ekkoriban – ugyanúgy, mint keleti vetélytársában, a Szovjetunióban – élt egy bizonyos felfokozott hidegháborús gyanakvás és félelem gyakorlatilag mindennel szemben, amit nem ő maga kezdeményezett és kivitelezett. S mint ilyen, feljogosítva érezte magát, hogy beleavatkozon mindenbe, amiről úgy gondolja, hogy az érdekeit veszélyezteti. Ennek, valamint a térbeli közelségnek a tudatában érthető az USA fokozott aktivitása ebben a kérdésben. Van azonban még egy fontos amerikai vonatkozása a grenadai eseményeknek. Ebben az időpontban ugyanis körülbelül 600 amerikai

orvostanhallgató (az országban amerikai orvosi egyetem működött), továbbá még 400 külföldi állampolgár tartózkodik Grenadán¹² (köztük amerikaiak is), akiknek érdekképviselete és védelme szintén az USA-ra tartozott.

A beavatkozás szükségessége akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a grenadai forradalom már – ahogy ez lenni szokott – önmagát kezdte felszámolni. Ennek a folyamatnak fontos lépése volt, mikor Maurice Bishopot, a forradalom kezdeti vezetőjét is meggyilkolták 1983. október 13-án.¹³ Ez a tett egy hadseregen belüli csoportot irányító szélsőbaloldali vezető, Bernard Coard számlájára írható, aki Bishopnál jóval tevékenyebb és agresszívbab figurája a grenadai eseményeknek. Kezdetben helyettes miniszterelnöki posztot töltött be, később (Bishop eltávolítása után) ő nyerte el Bishop posztját. Természetesen lecsérélte a teljes volt kormányt, és újat alakított helyette, ami – Reagan ekkor elhangzott szavaival élve – „baloldali banditák brutális csoportja” volt.¹⁴ Ez a kijelentés már önmagában is jelzi a közelgő amerikai katonai beavatkozást. A PRA¹⁵ ekkor már – köszönhetően a kubai és szovjet fegyverszállítmányoknak és katonai tanácsadóknak – a karibi térség egyik erős hadereje volt, ami miatt nemcsak az USA, hanem a többi karibi ország is veszélyeztetve érezte magát.¹⁶ Az hadseregfejlesztés és a népszerű politikusok bebörtönzése a grenadai lakosság számára is kezdett egyre nyomasztóbbá válni. Ennek megfelelően tömegtüntetésekre került sor, melyek közül néhány folyamán a tüntetők olyan börtönöket is megostromoltak, amelyekben politikai foglyokat tartottak fogva. A leghíresebb ilyen a Mt. Royal börtön elleni támadás volt. Ebben a börtönben tartották fogva Maurice Bishopot is. Mikor a tüntetők kiszabadították a politikust, a börtön védelmét ellátó erők parancsnoka sortűzet vezényelt a tömegre. Ekkor vesztette életét Bishop, és rajta kívül még körülbelül 100

tüntető.¹⁷ Ez az esemény megrázta a közvéleményt és hatására több karibi ország, például Jamaica és Barbados segítséget kért a környező országoktól, és természetesen az Egyesült Államoktól.¹⁸ Az USA ettől kezdve komolyan odafigyelt a grenadai eseményekre és 1983. október 19-én 1400 fős haderőt vezényelt a térségbe. Miután több felderítőrepülést hajtottak végre Lockheed SR-71 típusú felderítőgépekkel – felmérve így a pontos katonai helyzetet – Reagan elnök elrendelte a támadást, mely 1983. október 25-én kezdetét is vette.¹⁹

3. Egy tipikus „Low Intensity Conflict”²⁰

3.1. A SZEMBEN ÁLLÓ ERŐK

Az amerikai hírszerzés adatai szerint a velük szemben álló erők összetétele a következő volt: 1200-1500 főnyi PRA-katona, 2000-5000 főnyi milícia-tag, 784 főnyi kubai munkásegység,²¹ akik az épülő repülőtéren dolgoztak, szerepük „nem tisztázott” (nem tudták, végeznek-e majd katonai tevékenységet)²², kisebb egységek a szovjet Spetznazból,²³ akikről csak feltételezték, hogy ott vannak, de sem szerepük, sem pontos hollétük „nem tisztázott”, ám valószínű, hogy több tevékenységben részt vettek, melyek nem feltétlenül harci jellegűek voltak.²⁴ A kubai-grenadai erők nem rendelkeztek számottevő légierővel, ám léghéjárításuk veszélyesnek látszott: szovjet típusú ZSU-23-as ikercsővű gépágyúk, képzett katonák. Páncéloserejük azonban már említésre méltó: a gerincet alkotó BTR-60-as szovjet gyártmányú páncélozott szállító harcjárművek (PSZH) mellett különféle, bár igen kis számú páncélosokkal, elsősorban lövészpáncélosokkal rendelkeztek.²⁵ Haditengerészettel a szó hagyományos értelmében nem rendelkeztek, ha-

csak azt a néhány partmenti járőrfeladatot ellátó alig felfegyverzett járőrhajót nem tekintjük annak.²⁶

Az amerikaiak ezzel szemben mind felszerelés, mind katonai képzettség szempontjából fölényben voltak. A szükség esetén bevethető egységeket felesleges lenne felsorolni, egyrészt nagy számuk miatt, másrészt pedig azért, mert alkalmazásukra nem került sor. Ennek megfelelően csak azokat az egységeket sorolom fel, akik tevékenyen részt vettek a grenadai háborúban. Ezek a következők: a 82. légideszant-hadosztály 505. és 508. gyalogezerde, kisebb támogató egységekkel, a 160. Különleges Rendeltetésű Légiezred („Night Stalkers”),²⁷ a Különleges Rendeltetésű Erők különféle egységei (A Szárazföldi Erő különleges rendeltetésű csapataitól elsőként kell megemlíteni a 75. rangerezredet, a Delta Force kommandót, a Különleges Erőket, továbbá a 4. Lélektani hadviselési csoportot²⁸; A Haditengerészet különleges rendeltetésű csapataitól a Tengeri, Légi, Szárazföldi Csoportok (SEAL) játszott fontos szerepet (ezen belül is a Seal Team Six)²⁹; A Légierő különleges rendeltetésű csapataitól pedig az 1. különleges hadviselési repülőwing volt jelen³⁰). Már a háború kirobbanásától kezdve jelen volt a haditengerészet részéről a helikopterhordozó USS Guam hadihajó, melynek fedélzetén a támadó- és szállítóhelikopterek mellett egy 1700 fős kétélű egység is jelen volt a 22. Tengerészeti Kétélű Egységtől, valamint a USS Barnstable County, a USS Manitowoc, a USS Fort Snelling, a USS Trenton és a USS Corsair³¹, emellett a konfliktus kitörésekor már útban volt a térségbe a USS Independence vezette hadihajó-kötélék is, szintén légi egységekkel a fedélzetén. Ez a kötélék a USS Independence mellett a USS Richmond K. Turnert, a USS Coontzot, a USS Caront, a USS Moosebrugget, a USS Clinton Spraguet és a USS Suribachit foglalta magába.³²

Később a következő hadihajók vettek

még részt a tengeri hadműveletekben: USS Aquila (PHM-4), USS Aubrey Fitch (FFG-34), USS Briscoe (DD-977), USS Portsmouth (SSN-707), USS Recovery (ARS-43), USS Saipan (LHA-2), USS Sampson (DDG-10), USS Samuel Eliot Morison (FFG-13) és a USS Taurus (PHM-3).³³

–a légítámogatás biztosítására létrehoztak egy JTF.120 (Joint Task Force: Egyesített Alkalmi Harci Kötélék) elnevezésű kombinált repülőegységet is,³⁴ melyet – a fentebb felsorolt tengerészeti és szárazföldi egységekkel együtt – Metcalf admirális parancsnoksága alá helyeztek, a parancsnokság központját a USS Guamon rendezték be.³⁵

3.2. A KEZDET: CÉLOK ÉS TÉVHITEK

Az amerikaiaknak két hét kellett, hogy a grenadai puccsra katonailag is reagáljanak. Az első amerikai egységek 1983. október 25-én hajnalban landoltak a grenadai partokon, megkezdve ezzel az Operation Urgent Fury fedőnévre keresztelt akció első szakaszát. Ebben, és a hadművelet egyéb részeiben is segítségükre volt a Keleti Karibi Államok Szervezete,³⁶ melynek tagjai közül Barbados, Jamaica, Antigua, Dominica, St. Lucia és St. Vincent említhetők meg, mint főbb résztvevők,³⁷ ám segítségük nekik is csak jelképes volt, a fő feladatok az USA-ra hárultak. Ők alkották tehát a szembenálló felek közül az egyik oldalt, míg grenadai és kubai katonai egységek, továbbá szovjet, keletnémet, észak-koreai, bolgár és líbiai katonai tanácsadók³⁸ a másikat. Az amerikai beavatkozás célkitűzései a következő három főbb csoportra oszthatók: a mintegy 600 orvostanhallgató kiszabadítása; a kormányzó, Sir Paul Scoon megmentése; a szigeten található kubai-grenadai ellenséges erők legyőzése.³⁹ Ennek megfelelően az amerikai

4. A 75. Ranger-ezred tevékenysége

4.1. A SALINES REPÜLŐTÉR

Első akciójuk helyszínére október 25-én repülőgéppel érkeztek volna a rangerek a Salines repülőtérre, még-hozzá oly módon, hogy az őket szállító gépek a kifutón landoltak volna.⁴³ Ezt a tervet keresztülhúzta viszont az a felderí-

hadműveleteknek két fő csapásiránya volt, melyek a mellékelt térképen nyíllal vannak jelölve.⁴⁰

Ha az amerikai közbelépés első felét akarnánk pár szóban összefoglalni, akkor azt mondhatnánk rá: ami elromolhat, az előbb-utóbb el is romlik. Az akcióban azonban minden inkább „előbb” romlott el, s ráadásul szinte minden egyszerre. Véleményem szerint egy ilyen nagyságrendű bevetés igényelte volna a pontosabb, átgondoltabb tervezést, amire nem került sor az akció előtt.⁴¹ Egy ilyen jellegű megbeszélést egyébként egyedül Patterson dandártábornok hiányolt,⁴² aki a légiutánpótlást szállító légicsapatok parancsnoka volt, a többiek nem. Feltehetőleg úgy vélték, az akció nem igényli a pontosabb tervezést, ám ezzel ellentétben az akció már majdnem az elején kudarcba torkollott. Ezt persze a háború szerencsés végkimenetelére hamar elfeledtette.

tóktól érkezett jelentés, hogy a repülőtéren a grenadai-kubai erők szovjet típusú, ún. leszállásgátló akadályokat helyeztek el.⁴⁴ Emiatt a terv eredeti formájában keresztülvihetlenné vált. Sajnos a jelentés viszonylag későn érkezett a parancsnokságra, így sokat változtatni nem maradt idő, a küldetést viszont mindenképpen végre kellett hajtani. Így született meg az a kényszerdöntés, hogy a landolást kikerülve a rangereket ejtőernyővel kell a területre eljuttatni.⁴⁵ Sejtethető, hogy a művelet részletes megtervezésére nem maradt idő, mincként következtében előfordult, hogy némelyik ejtőernyős több mint kétszeres teherrel ugrott. A rangerek olyannyira nem voltak felkészülve az ugrásra, olyan hirtelen jött a parancs, hogy felszerelésüket összeállítani már csak a repülőgépben volt idejük.⁴⁶ A módosított terv értelmében eredetileg nem a rangereket kellett volna elsőként a repülőtérre juttatni, hanem egy ejtőernyős egységet, akik számukra a terepet biztosították volna. A ledobási övezet fölé történő szállításra külön a légierőhöz tartozó egységeket bízták meg. Azonban – és itt újra utalnék az uralkodó káoszra – a légierő

egyszerűen elutasította a kérést, megtagadva a végrehajtást.⁴⁷ Emellett az esetleges becsültek azonnali kimentésére és evakuálására sem lehetett számítani, mert a légierő ekkor bevetett helikopterei nem voltak felkészítve a hadihajókon végrehajtandó landolásra. Ez természetesen nem derítette jobb kedvre a bevetésre készülődő katonákat. Kitűnő példa az összefegyvernemi rivalizálásra és szervezetlenségre, hogy Norman Schwarzkopfnak, a résztvevő erők megbízott helyettes parancsnokának a hadbíróssággal való fenyegetés eszközét kellett bevetnie egy tengerészeti tiszttel szemben, mert az nem akarta engedélyezni, hogy a katonákat a tengerészet helikopterein szállítsák a ledobási övezetbe.⁴⁸ Végül sikerült ugyan „meggyőzni” az ezredet, ám az akciót később mégsem ilyen módon hajtották végre, hanem a helikopterek helyett C-130-as szállító repülőgépeket használták.⁴⁹

A bevetés kezdő időpontja, az ún. H-óra hajnali 5.36-ra esett. A rangerek a korai órákban hagyták el a barbadosi előkészítő támaszpontot az USAF⁵⁰ 1. különleges hadviselési repülőwingnek a Hulburt Field (Florida) támaszponton állomásozó 8. Különleges hadviselési százada⁵¹ MC-130E Hercules repülőgépeinek fedélzetén.⁵² Ezeket a gépeket kíséretként AC-130 Hercules repülőerődök követték,⁵³ melyek a vietnami háborúban harcoltak ki maguknak hírnevet, s becenevüket („Spectre”)⁵⁴ is itt kapták. A kísérő gépek a 16. Különleges hadviselési század⁵⁵ parancsnoksága alá tartoztak. A dolgok szinte azonnal baljóslatú fordulatot vettek, ahogy az akció elindult. A bevetés kezdő időpontjában ugyanis még sötét volt. Ez önmagában nem is lett volna baj, ha a felderítés megfelelő információkkal rendelkezik, vagy ha a rangereket szállító gépek fel vannak szerelve a kellő lokátorberendezésekkel. Ám ez nem így volt.⁵⁶ A gépek ugyanis nem voltak felszerelve azzal az antennatípussal, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy a légierő által

nekik továbbított információkat a kellő időben megkaphassák.⁵⁷ Már egy ideje a levegőben voltak, mikor eljutott hozzájuk a hír, hogy az ellenség szovjet típusú akadálypályát létesített a kifutókon. Választani nem lehetett, a küldetést végre kellett hajtani. Ekkor határozták el, hogy a landolás helyett az ejtőernyős ugrást választják. A hirtelen változtatás miatt az embereknek teljesen át kellett rendezniük a felszerelésüket, s minden olyan tárgyat el kellett távolítaniuk, ami nem létfontosságú, hogy az ejtőernyőnek helyet biztosíthassanak. Emiatt persze olyan tárgyak is kikerültek a felszerelésből, amik később nélkülözhetetlenné váltak volna. Közben folyt az átpakolás, az élen haladó MC-130-as gép pilótája bejelentette, hogy a kommunikációs rendszer meghibásodása miatt valószínűleg nem fogják megtalálni pontosan a ledobási zónát.⁵⁸ Ehhez hozzájárult még a heves légvédelmi tűz, amit a grenadai-kubai erők a földről irányítottak a repülőgépekre, szovjet ZSU-23-as ikercsővű gép-ágyúkból. Hunter ezredes (a rangerezzel parancsnoka), ahogy megkezdődött az ellenséges tűz, azonnal parancsot adott a repülőszázadnak, hogy viszonzozzák a tüzet, ám az ugrást el kellett egy pár perccel halasztani, és a teljes repülőoszlopnak kellett tennie egy kört a célterület felett, hogy az ún. *pilon* fordulattal⁵⁹ valamennyire semlegesíthessék az ellenséges légvédelmet. Az élen haladó gépek egyike azonban félreértette az ugrás elhalasztására vonatkozó parancsot és a gép belsejében utazó rangereket kidobta a célterület felett – közvetlenül az ellenséges légvédelem elé.⁶⁰ Csodával határos módon azonban a harminc katona közül egy sem sérült meg, ellenkezőleg, mikor földet értek, gyorsan alakzatba fejlődtek, s a „Spectre”-ék támogatásával megkezdtek a támadást.⁶¹ Az időhiány a többi gépen, valamint a közben megeredő heves cső lehetetlenné tett minden további nagyobb változtatást. Ezért – s mivel más lehetőség nem maradt – 5.34-kor a

rangerek megkezdtek a kiugrást és a támadást Port Salines ellen. Közben a heves „Spectre”-tűz és a kibontakozó földi manőverek ellenére a grenadai légvédelem súlyos károkat okozott két „Spectre”-ben és egy MC-130-asban.⁶² A grenadai légvédelem egészen 6.15-ig folytatta tevékenységét, amikor is a rangerek elfoglalták az állásokat a földön, és megsemmisítették őket. Az ugrást a 75. rangerezred „B” századának egy szakasza és a zászlóalj harcászati-műveleti központja (TOC) vezette, ami a későbbiekben a logisztikai feladatokat látta volna el.⁶³ Ezt majdnem 25 perccel később az „A” század egy része követte, majd újabb fél órával később a század többi része. 6.34-re a teljes „A” század (hét ember veszteséggel) földet ért, ám a 75. rangerezred többi – bevetni kívánt – egysége körülbelül reggel hét óra után pár perccel jutott el a célterületre, több mint másfél órával az első egységek után! A katonák 500 láb magasságból ugrottak,⁶⁴ így 12-15 másodpercnél többet nem töltöttek a levegőben, ami azért volt veszélyes, mert ennyi idő alatt nehéz a megfelelő helyre irányítani az ejtőernyőt. Ez a probléma itt halmozottan is fennállt, hisz a célterület meglehetősen kicsi volt, és északi és déli részén – pár méterre a kifutótól – máris víz következett. A „C” század egy része a kifutó keleti végén ért földet. A század, valamint még egy hatvan főnyi, nem a rangerezred kötelékébe tartozó (Special Operations Forces) egység feladata a közeli, Richmond Hill nevű börtön elfoglalása volt,⁶⁵ amit később taglalt nehézségek miatt fel kellett adni. Az ugrás közben ezután nagyobb nehézségek nem támadtak, ennek az is oka lehetett, hogy a grenadai-kubai erők készültek ugyan egy repülőtéren elleni támadásra, ám nem a levegőből várták azt, hanem egy kételtű partraszállás formájában. Ez volt az oka annak, hogy légvédelmük nagy részét nem a repülőtéren koncentrálták, így a kiugró rangerek ellen nem volt hatásos ellenszerük. S ami

volt, azt is megsemmisítették az első ugrások után azonnal megjelenő tengerészeti A-7-es vadászgépek, az AH-1 Cobrák, melyek – az A-7-esekkel ellentétben – a repülőtéren elfoglalásáért indított harc végéig, s még azután is ottmaradtak a légifedezetet biztosítani,⁶⁶ valamint a „Spectre”-ék és a rangerek maguk. 7.07-kor a második zászlóalj is megkezdte az ugrást.⁶⁷ Ez már jóval olajozottabban ment, ugyanis az őket szállító repülőgépek már néhány órája körpályán keringtek, várva, hogy a katonák kiugorhassanak. Sokkal rövidebb idő és kevesebb áldozat árán sikerült végrehajtani a műveletet: mindössze egy ember vesztette életét az ugrás ideje alatt. Egy ranger eltörte a lábát, és egy másik katona ejtőernyő-bekötő zsinórja összegubancolódott, ahogy kiugrott a gépből, nekivágva őt a gép farkának, mielőtt még cselekedhetett volna.⁶⁸ A második zászlóalj a kifutó nyugati felén ért földet. Közben az első zászlóalj – mivel nem nyitottak rájuk komolyabb tüzet – hozzáálltak, hogy megtisztítsák a kifutót az akadályoktól, amiket keresztbefordított teherautókkal és bulldózerekkel hoztak létre. Néhányban ezek közül benne volt a kulcs, ezeket könnyedén eltávolították, a többiben összekötötték a gyújtáskábeleket, és így gurultak el az útból velük.⁶⁹ Egy kubai bulldózerrel távolították el a szintén akadálnak szánt cölöpöket is, ami már jóval könnyebben ment, ekkorra már ugyanis megszűnt az ellenséges tűz, így a rangerek zavartalanul folytathatták ténykedésüket.⁷⁰ 10.00-ra az első zászlóalj egyik szakasza már elérte az egyetemi negyedet (True Blue Campus), ahol az orvostanhallgatók laktak, két másik szakasz észak felé tartott a kifutótól. Az arcvonal közepén, ahol az első zászlóalj „B” százada volt, közben jelentős előrenyomulás északi irányban, majd megtorpanás történt, a század ugyanis majdnem beleütközött a kubai „munkások” főhadiszállásába.⁷¹ Mikor felismerték, hogy erősítés nélkül itt nem tudnak áttörni, berendezked-

tek a védelemre, és tartották az állást. Ezalatt a második zászlóalj egységei megtisztították a területet a kifutótól nyugatra és a ledobási zónájuktól északra egészen Canoe Bay-ig.⁷² A leszállópálya így megtisztult, s a C-130-asok (amelyek közben visszarepültek Barbadosra üzemanyagért és felszerelésért) visszatérhettek, hogy leszálljanak, s kirakodják a felszerelést, amit nem dobhattak le ejtőernyővel. A rangerek így utánpótlásként dzsippekhez, motorbiciklikhez és Hughes 500 Defender típusú helikopterekhez jutottak, ami elegendő volt ahhoz, hogy az akciót sikeresen folytathassák.⁷³

Nyolc órával a landolás után a 2. zászlóalj „B” századának parancsnoka észrevette, hogy két katona nem tartózkodik a kijelölt pozícióján. Valószínűsítette, hogy fogságba estek – mivel lövést nem hallottak – s valószínűleg annál az épületnél lesznek, ami a rangerek és a kubai erők közt helyezkedett el, ezért egy kubai építómunkást⁷⁴ és egy tizenegy rangerből álló szakaszt küldött az épülethez – fehér zászlóval – hogy utánajárjanak a dolognak.⁷⁵ Mikor odaértek, a munkás bement az épületbe, hogy tárgyaljon a kubaiakkal, miközben a rangerek kinn várakoztak elrejtőzve, készen arra, hogyha a kubaiak nem mutatnak hajlandóságot a foglyok szabadon bocsátására, fegyveres behatolással szabadítsák ki őket. Ez nem történt meg, ugyanis a kubaiak készségesnek mutatkoztak a kérdésben. Ennek megfelelően tizenhét kubai sebesültet cseréltek ki a két foglyul ejtett rangerre. Ezt követően a századparancsnok megadásra szólította fel a vele szemben álló kubaiakat, akik közül 80-100 katona (a számot nem tudni pontosan) eleget is tett a felszólításnak. Ebben valószínűleg közrejátszott az, hogy ekkorra a kubai-grenadai erők kezdték érzékelni gyengeségüket az amerikaiakkal szemben, s ezt alátámasztotta a sikeres ejtőernyős-akció is. Miután megkapták a kívánt erősítést az amerikaiak – ami harci helikoptereket és földi járműveket is

tartalmazott – gyakorlatilag nem is maradt esélyük ezen a szakaszon kitartaniuk az amerikaiak ellen. Így hát azok, akik ekkor nem is adták meg magukat, nem sokkal később – egy rövid, mindössze pár perces harcot követően a 82. légideszant-hadosztály katonái ellen – csatlakoztak magukat megadó társaikhoz.⁷⁶

4.2. AZ ELLENTÁMADÁS

Még aznap, délután fél négykor sor került egy kubai ellentámadásra, melynek fő erejét három BTR-60-as páncélos és az azt kísérő gyalogság képezte.⁷⁷ A támadás első szakaszában a kubaiak áttörték a velük szemben álló, a támadásra felkészületlen 2. szakasz harcálláspontját, majd folyamatosan tüzelve megindultak a repülőtér kifutópályája felé. A támadás célja valószínűleg az volt, hogy a rangerek által már megtisztított és használatba vett repülőteret – legalább egy kis időre – visszafoglalják, így akadályozzák ill. késleltessék a további utánpótlás eljuttatását a harcoló amerikai csapatokhoz. A kubaiak és a grenadaik számára ekkor már csak ez az egyetlen út létezett a győzelemhez ezen a frontszakaszon. A rangerek természetesen viszonzták a tüzet, eleinte csak géppisztolyokkal, majd ahogy az ellenség egyre mélyebben hatolt az amerikai vonalak mögé, már M-60-as géppuskákkal és különböző, nagyobb kaliberű páncéltörő puskákkal is, mint például a 90 mm-es hátrasiklás nélküli RR.⁷⁸ Mikor az élen haladó kubai páncélos észlelte az amerikai páncéloselhárítás gerincét alkotó RR-ek nagy számbeli fölényét, hirtelen fékezve megállt, nehogy az amerikaiak lőtávólába érjen, ám a mögötte igen nagy sebességgel haladó két másik páncélos – a hirtelen fékezés miatt – szabályosan egymásba rohantak.⁷⁹ A sorban másodikként haladó ugyan még meg tudott állni, ám a harmadik már nem, s beleütközött a másodikba, minek

következtében mindketten mozgásképtelenné váltak. Ezt látva a vezérpáncélos fejvesztett menekülésbe kezdett, s viszonylag nagyra tudta növelni a távolságot maga és az amerikai vonalak között, ám ekkor már a helyszínre érkezett az amerikai légierő egy AC-130 „Spectre” típusú gépe, mely a levegőből gépágyútüzzel harcképtelenné tette az utolsó BTR-60-ast is.⁸⁰ Egy katona, aki maga is átélte a harcot, így emlékezett az összecsapásra:

„Elég furcsa terv volt ez az ellenségtől, ugyanis ennél rosszabb időpontra nem is tehették volna a támadást. Mikor megpillantottuk az ellenséges páncélosokat, éppen gyülekezőt tartottunk a kifutón, ezért a harcba vethető gyalogosegységek kétharmad része éppen ott tartózkodott, ahol az ellenség az áttörést tervezte. A támadás első pillanatában az első zászlóalj eleve kitűnő védekezési pozícióban volt, a második zászlóalj már felénk tartott, s első egységei már ötszáz méternél is közelebb voltak, a 82-esek⁸¹ pedig épp akkor érkeztek, és hátulról⁸² közelítették. [...] Én odarohantam az egyik 90 mm-esünk mögé, így páholyból élvezhettem az előadást. Az első és a második zászlóalj RR-esei is halálosan pontosak voltak. Először bemértük a távolságot a tüzelési pozícióinktól, ez 380 méter volt, ami majdnem a maximális lőtávolságunk volt!⁸³ Ezután tüzet nyitottunk a többiekkel együtt, de láttuk, hogy a BTR-ek – a sok találat ellenére – folytatják az előrenyomulást. Nem ártottak nekik a lövedékeink!⁸⁴ Viszont közben az M-60-asaink szétverték a kísérő grenadai gyalogságot, akik BTR-ekben [és valószínűleg a BTR-eken is – B.L.] érkeztek, és mikor megpróbálták kimászni, a géppuskák kidekorálták őket. Emlékszem, az egyik szerencsétlen megpróbált kimászni, de hosszú lábai beakadtak, s azután sem esett le, miután már rengeteg lövés érte, és a később menekülő BTR tetején lógott egész végig.”⁸⁵

A támadást tehát sikerült visszaverni.

4.3. HÁZ A DOMB TETEJÉN

A nap utolsó harci cselekményére a True Blue Campustól keletre került sor, mintegy egy kilométerre a kifutótól keletre.⁸⁶ Valaki hirtelen tüzet nyitott a járőröző rangerekre egy domb tetején álló házból, géppisztolyokból és aknavetőkből. A rangerek – arra hivatkozva, hogy egy frontális támadás a ház ellen veszélyes lenne és nagy veszteségekkel járna – egy AC-130 Spectre támogatását kérték. Ez nem volt lehetséges, így egy A-7 típusú támadó repülőgéppel semmisítették meg a házat, miután több befulladt lövedék ért földet közvetlenül a rangerek mellett.⁸⁷

Az első grenadai nap végére tehát a rangerek elfoglalták és ellenőrzésük alatt tartották a repülőteret, a True Blue Campus egyetemi lakónegyedet felszabadították, s visszavertek egy ellenséges támadást, mindent öt halott és hat sebesült árán.⁸⁸

4.4. RICHMOND HILL

Ám ehhez a sikeres képhez hozzátartozik még valami, ami kissé beárnyékolja a rangerek sikereit, ugyanis a Richmond Hill börtön elfoglalására küldött „C” század⁸⁹ feladata kicsit nehezebbnek bizonyult, mint gondolták. Blackhawk típusú helikoptereken érkeztek a börtönhöz, s a feladat az volt, hogy berepülve a börtön területére, a „C” század katonáit kötéllel leeresztve foglalják el a börtönt, ám mikor megérkeztek, meglepődve vették észre, hogy az előzetes hírekkel ellentétben igenis vannak légvédelmi célok ellátására is alkalmas géppuskák a börtön közelében,⁹⁰ melyek azonnal tüzet is nyitottak a Blackhawkokra. A feladat innentől lett jóval bonyolultabb, mint remélték, ugyanis a rangerek azzal sem számoltak, hogy a börtönt 20 láb magas falak övezik. Emiatt nem tehették le a helikopterek a rangereket a

börtönön kívül, hisz azok így egyszerűen nem tudtak volna bejutni. Ha viszont a börtön fölrepülnek, s ott próbálják meg köteleken leeresztetni a katonákat, azzal könnyű célpontot nyújthatnak a börtönt védő egységeknek, s a két – már így is folyamatosan tüzelő – géppuskának. Más választás nem lévén, emellett döntöttek.⁹¹ A folyamatos légelhárítási tűz ellenére a helikopterek kétszer próbálták meg a rangereket a börtön területére juttatni, ám ezen kísérletek közben találat érte nemcsak a pilótákat, hanem a helikopterekben ülő és a támadásra készülő katonákat is. Ráadásul a Blackhawkok – hiába voltak felszerelve nagy teljesítményű tűzfegyverekkel – nem tudták viszonyozni a tüzet, hisz olyan gyorsan repültek ide-oda, próbálva elkerülni az ellenséges tüzet, hogy a célzott lövések leadása szinte teljesen lehetlenné vált, s csak vaktában lövöldözhettek. Ezután lezuhantak az amerikai helikopterek, s mindenki nekiállt menteni azt, amit lehetett. Aki nem, vagy csak kicsit sérült meg, igyekezett azonnal elhagyni a területet, ám a súlyosabb sérültek erre képtelenek voltak, s várták az evakuálást.⁹² Ekkor történt meg az az eset, amit ezután még nagyon sokáig emlegettek: az egyetlen lehetőség az evakuálásra az lett volna, hogy a közelben tartózkodó – szárazföldi hadsereg alárendeltségébe tartozó – pilótákat küldjék a sebesültekért, s onnan azokat a haditengerészet hajóira szállítsák, ahol ellátták volna őket. Ám ezek a pilóták nem voltak kiképezve arra – a haditengerészet pilótáival ellentétben – hogy hajókon landoljanak,⁹³ így a sebesültek légi úton történő kimentéséről le kellett mondanuk. Ezt az esetet később nagyon sokat emlegették mind a közvélemény, mind a hadsereg különböző köreiből, s nagymértékben hozzájárult a már hagyományosnak mondható ellentét további éleződéséhez, mely a szárazföldi erők s a légi között régóta fennáll.

4.5. A GRAND ANSE

A hírszerzés tehát csődöt mondott a börtönt védő erők felbecsülésénél, csakúgy, mint a második egyetemi negyeddel, az ún. Grand Anse-el kapcsolatban is, ugyanis egészen október 25. délelőtt fél tizenegyig arról sem tudtak, hogy itt is tartózkodnak diákok.⁹⁴ Mikor ezt megtudták, gyorsan telefonos kapcsolatba léptek az ottrekedt egyetemistákkal, akik jelentették, hogy a közelben ellenséges járőrtevékenységet észleltek. Ennek ellenére a rangerek úgy döntöttek, megkísérlik a diákok kimentését. Úgy határoztak, az akciót a USS Guamról kiindulva helikopterekkel hajtják végre.⁹⁵ Tengerészeti helikoptereknek kellett a kimenekítésre szánt helikoptereket kísérniük, a tűztámogatást pedig a már jól bevált AC-130-asokra bízta, valamint a part mentén járőröző hajókra és két tengerészeti Cobra típusú helikopterre. A tulajdonképpeni feladat végrehajtásával a rangerezred 2. zászlóalját bízták meg. A célterületre jutást három hullámban képzeltek el. A hullámok mindegyike három CH-46-os szállítóhelikoptert tartalmazott, így egy hullám körülbelül ötven főnyi rangert tudott eljuttatni a célterületre. A ranger-századok ábécésorrendben érkeztek volna a terv szerint a célterületre, elsőként az „A” század, majd a „B”, aminek feladata a terület biztosítása lett volna az esetleges külső támadás esetén. Ezután érkezett volna a „C” század, ami a diákok felkeresését és kivezetését végezte volna a part mentén várakozó CH-53-as gépekhez.⁹⁶

Felszállás közben azonban el kellett térni a tervtől a körülmények és különféle logisztikai problémák hatására. Az első „szállítmánnak” ugyebár az „A” század célterületre juttatása volt a feladata, ehelyett azonban – mivel a század bizonyos részei nem álltak készen a felszállásra – e századból csak egy szakaszt tudtak a helikopterekbe szállítani, a maradék kettő szakasz a „B” századból

került ki.⁹⁷ A dominó elv itt érvényesült: a második hullám két szakaszt tartalmazott az „A” századból (azokat, akiknek már régen el kellett volna repülniük) és egyet a „B”-ből. A harmadik hullám – kizárásos alapon – a tervnek megfelelően a „C” század embereit tartalmazta.⁹⁸ Az első hullámnak nem sikerült azonosítania a célterületet,⁹⁹ és – igaz, nem ott, ahol tervezték, de attól nem messze – máshol szálltak le. Eközben mindössze elszórt kézifegyvertűzzel találkoztak, ami nem tudott jelentős kárt tenni a helikopterekben. Annál nagyobb bajt okoztak viszont a magasra nőtt fák, ugyanis az egyik helikopternek sikerült beleakadnia egy kiálló faágba, minek következtében a tengerbe zuhant. Szerencsére a bent utazó rangereknek sikerült kimenekülniük, mielőtt a víz elöntötte volna őket. Később egy másik gép is meghibásodott, szintén a kiálló ágak következtében. Az egyetemistákat a problémák ellenére sikerült kimenekíteni, s az őket elszállítani hivatott CH-53-os, ún. „Sea Stallion” helikopterek is időben megérkeztek és végrehajtották feladatukat. Ezután a rangereket ide szállító CH-46-osok visszatértek és kimenekítették a katonákat, befejezve ezzel az akciót, ami nem vett több időt igénybe mindössze 26 percnél.¹⁰⁰ Csak miután elhagyták a partokat, vették észre, hogy egy tizenegy fős egység, akiket a szárnyak biztosítására küldtek ki, nincsenek a helikoptereken.¹⁰¹ Egszerűen elfelejtették kimenteni őket, s azok, észre sem véve, hogy a többiek már elmentek a helikoptereken, tovább tartották a szárnyat. Felismerve a hibát, azonnal rádiókapcsolatba léptek az otthagyt katonákkal, s közölték velük, hogy mi a helyzet, hogy visszamenni már nem tudnak értük, ezért próbálják meg elérni a 82. légideszant-hadosztály állásait, melyek tőlük nem messze helyezkedtek el. A katonák sietve el is indultak, ám menet közben úgy döntöttek, hogy – mivel nem voltak benne biztosak, hogy a 82-esek vonalait biztonságban elérik szárazföld-

ön – használatba veszik az egyik lezuhant helikopter gumicsónakját.¹⁰² A lezuhant gépet könnyen meg is találták, a csónakot is, ám felfújás közben vették észre, hogy – valószínűleg a lezuhanáskor – a csónak is megsérült. Ennek ellenére továbbra is a vízi út mellett voltak, a csónak mellett úszva próbáltak biztonságba érni.¹⁰³ Sokáig küzdöttek az erős hullámveréssel, valamint az éppen kialakuló dagálllyal, ami minduntalan visszafelé sodorta őket, ám végül, körülbelül éjjel tizenegy tájkán felfedezték őket és a közelben horgonyzó USS Caron fedélzetén biztonságba jutottak.¹⁰⁴

Eltekintve a kisebb-nagyobb problémáktól, az akció végül sikeresen zárult, nem úgy, mint a 75. rangerezred utolsó grenadai küldetése, a Calivigny laktanya ellen indított támadás, mely teljes kudarccal végződött.

4.6. A CALIVIGNY LAKTANYA

A laktanya megközelítőleg 5 km távolságra helyezkedett el a már elfoglalt repülőtérről, s a helyi erők szállásaként és kiképzőbázisaként funkcionált. A támadást a 82. légideszant-hadosztály ezredparancsnoksága szervezte, a frontális támadás végrehajtása pedig a 75. rangerezred második zászlóaljának feladata volt, tartalékként kiegészítve az első zászlóalj „C” századával, valamint tengerészgyalogosokkal és légideszantosokkal.¹⁰⁵ A támadást négy hullámban tervezték, melyek mindegyike négy Blackhawk típusú helikoptert foglalt magában, így hullámonként egy századot tudtak volna a célterületre juttatni.¹⁰⁶ A helikoptereknek a támadás megkezdése előtt ki kellett repülniük a nyílt tenger fölé, így kerülővel kellett a célterületet megközelíteniük, a jobb támadási irány elérése érdekében.¹⁰⁷ A tenger felől 100 tengeri mérföld/óra sebességgel¹⁰⁸ kellett haladniuk. A nagy sebességre azért volt szükség, mert ha a légvédelem felfedezi őket, még

mindig tudjanak a meglepetés erejével élni. Ezt nagyon fontosnak tartották, s mindennél előbbre helyezték, mint látni fogjuk, a biztonság és a manőverezhetőség is háttérbe szorult, aminek meg is lesznek a következményei. Ám az előzmények¹⁰⁹ ismeretében érthető, hogy ekkorra már tartottak kissé a grenadai légvédelemtől. A tűztámogatást ismét AC-130-asokra és A-7-esekre bízta. Emellett a Salines repülőtéren a hadsereg felállított tizenhét tarackágyút, mely szintén bevethető állapotban volt. A közelben állomásozott még a USS Caron is, ami szükség esetén szintén be tudott volna avatkozni a küzdelembe. A második zászlóalj „A” századának a hadrend déli (közép) részén kellett földet érnie, míg az „C” századnak a jobb- és a balszárnynon. A „B” századnak a laktanya délkeleti részén kellett landolnia, majd azonnal támadást kellett intéznie a vélhetően ott felállított grenadai légvédelmi egységek ellen.¹¹⁰ Erre azért volt szükség, mert hogyha ezeket az egységeket megsemmisítik, az amerikai légegységek veszélyeztetés nélkül tudnak beavatkozni a harcba, ezzel megteremtve az egyértelmű amerikai légifölényt. Eközben a tartalék szerepét ellátó első zászlóaljbéli „C” századnak szintén a déli részen kellett várakoznia, szükség esetén tartani azt a részt.¹¹¹

A Blackhawkok nagyon gyorsan közelítették a célterület felé. Mikor annak közelébe értek, valamennyire lelassították a gépeket, hogy legyen idejük észrevenni a célterületet. A vezérgéppel még nem volt semmi probléma, biztonságosan kirakodta a katonákat a laktanya déli részén, majd felszállt és elhagyta a területet. Ezt követte a második gép, ami szintén problémamentesen elvégezte feladatát, ám ekkor már – nem tudni honnan – erős elhárítótűzet kaptak, minek következtében a harmadik gép komoly sérüléseket szenvedett, megpördült és belecsapódott a területet épp elhagyni készülő második gépbe.¹¹² Látva a katasztrófát, a negyedik gép pilótái

kemény jobb fordulatot vettek, nehogy ők is így járjanak, ám a nagy sebesség miatt nem volt idejük a gyors irányváltoztatást korrigálni, s belecsapódtak egy vízesárokba. A zuhanás miatt súlyosan megsérült a negyedik gép hátsó rotorja, amit a pilóta nem vett észre. Megpróbálta gyorsan mozgásra bírni a gépet, ami egy ideig fel is tudott emelkedni, ám hirtelen – a sérült hátsó rotor miatt – megpördült és megint a vízesárokba csapódott. Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy ezzel a géppel nem lehet továbbmenni, s a szerencsétlen bent utazók megpróbálták kimászni belőle. Ez sikerült is nekik, ám nem vették észre, hogy a gép rotorjai még mindig forognak, s próbálva elfutni a szerintük felrobbanni készülő géptől, pont belefutottak a sebesen forgó rotorokba. Ennek következtében négyen súlyosan megsérültek, a sérültek közül hárman hamarosan meg is haltak.¹¹³ Az akciót azonban nem fűjták le. Az „A” század megmaradt katonái újraparendeződtek, a „C” század baj nélkül landolt, csakúgy, mint a „B” század és az első zászlóaljbéli tartalék „C” század. Közben a harminc főnyi kubai védő megállás nélkül tüzelt, aminek az lett a következménye, hogy két UH-60-ast lelőttek, egy másikat és egy OH-58-ast súlyosan eltaláltak.¹¹⁴ Mikor a Blackhawkok visszatértek a USS Guamra, az egyiken 45 lyukat számoltak össze a géptörzsön. Ezzel a helikopterszerencsétlenségek sora még nem ért véget. Egy CH-53D típusú mentőhelikoptert küldtek, hogy a lezuhant helikopter vízbe esett katonáit mentse ki. A helikopter pilótái csörlővel próbálkoztak, mivel a katonákat más módon nem lehetett kimenteni a hullámozó tengerből. A csörlős akció nem járt sikerrel, a katonák képtelenek voltak elkapni a kötelek végét. Mivel máshogy nem lehetett próbálkozni, a katonákat magukra kellett hagyni, s be kellett látni, hogy kimentésük nem lehetséges.¹¹⁵ Közben a katonák megkezdtek a támadást a Calivigny laktanya ellen, s mikor odaértek, meglepve tapasztal-

ták, hogy a laktanya a harminc kubai kivételével teljesen üres.¹¹⁶ A grenadaiak valószínűleg megneszelték a támadást, s felmérve az erőviszonyokat, a laktanya kiürítése mellett döntöttek. A rangerek, miután felszámolták a maradék ellenállást, az éjszakát az előzetesen már a saját tüzérségük által rommá lőtt és teljesen üres laktanyában töltötték.¹¹⁷ Ez a támadás volt a rangerek utolsó grenadai bevetése. Pár nappal később hazautaztak az Egyesült Államokba.¹¹⁸

5. A helyzet október 27-én

Az október 27-én délre kialakult helyzet – saját bevallásuk szerint is – egy kissé meglepő volt az amerikaiak számára. A lakosság barátságosnak bizonyult, nagyobb incidensekre nem került sor, az amerikai állampolgárok legnagyobb részét kimentették s hazaszállították az Egyesült Államokba, az ellenség pedig vagy visszavonulóban volt, vagy megadta magát, ill. legyőzték.¹¹⁹ Ekkorra már csak egyetlen olyan tényező maradt, ami veszélyeztethette a további amerikai tevékenységeket a szigeten, ez pedig a Calivigny laktanyában állomásozó kubai erő volt. Az itt végbement akciót azonban fentebb már részleteztem. Ezután nagyobb harctevékenységre nem került sor, sem a 82-esek, sem mások részéről, annak ellenére, hogy a 82-esek – a rangerekkel és a tengerészgyalogosokkal ellentétben – még sokáig a szigeten maradtak, mint békefenntartó erő.¹²⁰

6. Konklúziók és értékelés

Az 1983-as grenadai invázió tökéletes példája annak, hogy a modern hadviselés mennyit változott az elmúlt évek során. Minden tendencia arra felé mutat, hogy a gazdaságilag fejlett országok, amelyeknek megvan arra a lehetőségük, hogy céljaiknak megfele-

lő hadsereget tartsanak fenn, a jól képzett, viszonylag kis számú, jól felszerelt alakulatokat részesítik előnyben egy-egy konfliktus esetén. Különösen igaz ez az Egyesült Államokra, amely Grenadán (is) kizárólag ezeket az egységeket vetette be. Ezzel a taktikával kétségtelenül sikert aratott, hisz gyakorlatilag két-három nap alatt legyőzte a kubai-grenadai erőket. Ennek a győzelemnek ugyan sok összetevője volt, mint például az ellenség képzetlensége, felszerelésének hiányossága, stb., ám nagy szerepet játszott az is, hogy az amerikai parancsnokság a megfelelő helyen a megfelelő egységet vetette be (ha nem is mindig a megfelelő módon). Ezek a sok ideig és nagy költségen kiképzett, rendkívül jól felszerelt „szuperkatonák” győzelmet arattak az ellenségen, ám mindenképpen elgondolkodtató, hogy az amerikaiaknak legnagyobb veszteségeiket éppen saját maguk okozták, hisz nagyon sok esetben a logisztika és a hírszerzés hiányosságai miatt történtek szomorú esetek, mint például a USS Corsair sortüze a 82. légideszant-hadosztály katonái közé, vagy egy másik eset: egy A7-es rajnak egy domb tetején álló házat kellett volna megsemmisítenie,¹²¹ ám közeledve a célponthoz, hirtelen észrevették, hogy a célpont mellett civilek állnak. A vezérgép már elkezdte a tüzelést, mikor az akciót lefűjták. A pilóta elrántotta a gépet, ám a tüzelés (20 mm-es gépágyúból) – nem tudni miért – folytatódott és végigszántott a közeli autós moziban pihenő amerikai katonákon.¹²² Tizenheten könnyebben, egy fő – Sean Lu- ketina őrmester, rádiós a 82. légideszant-hadosztály híradószázlójánál – súlyosabban sérült a lábán. Késett a kimentése is, állítólag az orkánerejű szél miatt.¹²³ Az őrmester később belehalt a lábán kialakult fertőzésbe az Egyesült Államokban, a Walter Reed kórházban.¹²⁴ Ez azért érdekes, mert a fertőzés kialakulásához legalább egy napnak kell eltelnie a sebesülés időpontja, és az orvosi ellátás megkezdése között. Mi történt

egy segész napig? Mivel egy-két esettől eltekintve a grenadai-kubai erők nem tudtak komolyabb ellenállást kifejteni, a fentiek ismeretében talán kijelenthető, hogy az amerikaiaknak a legnagyobb ellensége Grenadán saját technikájuk és összehangolatlanságuk volt.

Lássunk egy rövid összehasonlítást a vesztések tekintetében:

Hadviselő államok	Meghaltak (ill. eltűntek)	Megsebesültek
Grenada	60	184
Kuba (hivatalosan nem hadviselő fél)	24	40
Amerikai Egyesült Államok	19	45 ¹²⁵

A katonai fejlesztések tendenciáit figyelembe véve nem kerülheti el figyelmünket, hogy miközben a fejlett országok dollár-milliárdokat ölnek hadi fejlesztésekbe, az ellenfelek ezen összegeknek mindössze csak töredékével gazdálkodhatnak. Ennek ellenére nem lehet azt mondani, hogy ez a teljesítményükön is meglátszik; lehet, hogy egy átlag amerikai katona harcértéke mondjuk három-négyszerese egy grenadai PRA-katonának, ám ez a gyakorlatban nem volt ennyire egyértelmű. Láthattuk, hogy a kubai-grenadai erők az esetek többségében nem azért hátráltak meg az amerikaiak elől, mert a földi egységek támadásainak nem tudtak ellenállni, hanem azért, mert egyszerűen nem tarthattak ki a nagy erejű légitámadások és a hadihajók tüze ellen. Ez viszont nem a gyalogság érdeme, hacsak annyiban nem, hogy a pontos célkoordinátákat többnyire ők adták meg. Erre viszont nem biztos, hogy csak egy „elitkatona” képes. Így kijelenthető, hogy az amerikai győzelem okai nem abban keresendők, hogy profi katonái vannak, hanem abban, hogy nyomasztó légi- és tüzérségi fölényrel rendelkezik. Manapság egyre gyakrabban teszük tehát fel a kérdést: megérik-e ezek a katonák?¹²⁶ Könnyen kitűnik a gre-

nadai háború történetéből (is), hogy az amerikai katonák szívesen „hagytakoznak” erre a fölényre (mely miatt sűrűn érik is őket kritikák),¹²⁷ elég itt csak arra az esetre gondolni, mikor a járőr parancsnoka nem támadott meg egy domb tetején álló házat, mondván, hogy az túl nagy áldozatokat követelhetne. Semmi gond: percekben belül érkezett egy vadászbombázó, s a föld színével tette egyenlővé a házat. Ez és az ehhez hasonló esetek tömegével megfigyelhetők az amerikai háborúk történetében, s egy olyan harcászati tendenciáról árulkodnak, ami a fejlett hatalmak sajátja: az emberélet kímélésének tendenciájáról, közismertebb nevén ez az *anyag-
elvű harcászat*. Ameddig csak lehet, nem vetik be az emberanyagot közvetlenül, csak akkor, amikor már másképpen nem érhető el a győzelem, ám ekkor is igyekeznek a lehető legtöbb terhet levenni a katonák válláról. Minden elérhető haditechnikát nagyjából ennek szolgálatába állítanak. Ez a taktika a fejlett hatalmak sajátja; ám azt is hozzá kell tenni, hogy *lehetőségük* is csak nekik van arra, hogy ezt megtegyék, hisz ehhez egy olyan gazdasági háttér kell, amivel csak kevesen rendelkeznek.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a fenti állítások többé-kevésbé igazak, úgy felmerül a kérdés, hogy ezzel szemben mennyit ér azoknak az országoknak a taktikája, akiknek gazdasági lehetőségeik nem engedik meg azt, hogy ilyen haditechnikát alkalmazzanak? Mit ér egy szuperkatona egy AK-val felszerelt helyi „katona” ellen? A válasz bonyolult és hosszadalmas lenne, arról nem is beszélve, hogy rengeteg megvitatandó összetevője van (körülmények, felszerelés, taktika, stb.), és nem is tartom feladatommak megválaszolni, ám a grenadai háborúval kapcsolatban mégis adható rá valamiféle válasz. Azok a taktikák és hadászati-harcászati módszerek, amiket az USA alkalmaz(ott), hatalmas figyelmet, tervezést és összehangoltságot igényelnek, amire az amerikaiak az esetek kb. 70%-ában

képtelenek voltak. Természetesen készítettek tervek, ám nem számoltak (vagy nem tudtak számolni) azzal, hogyha az aprólékosan kidolgozott tervek egy picike része is nem úgy alakul, mint ahogy azt előre eltervezték, az egész felborulhat. Sokszor fel is borult.

Sokszor csak a szerencsén múltott, hogy nem történt nagyobb katasztrófa, ám néhány esetben a szerencse sem segített.

Mindazonáltal a végeredmény feledtetete a kisebb „baleseteket” s az USA számára (főleg a közvéleményre kell itt gondolni) nagy jelentőséggel bírt a – külső szemlélő számára – gyors, pontos, rövid, „hibátlanul” kivitelezett akció. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a hidegháború alatt ez volt az USA első igazi győzelme, és – ha mondhatók ilyen – nagyon ráfért már az amerikai közvéleményre egy győztes háború, olyan konfliktusok után, mint Vietnam volt például.

Természetesen nem ez volt az oka annak, hogy a háború kirobbant, nagyon is valós volt például annak a veszélye, hogy – mint azt katonai elemzők kimutatták – a kubai légierő MÍG–23BN vadászgépei az épülő Point Salines repülőtérrel kiindulva bombázhatnak olyan stratégiai célpontokat, mint a venezuelai és trinidadi olajmezők, melyek az USA számára nagyon fontos beszállítók. Ezeket a légitámadásokat a venezuelai légierő F-5 és Mirage típusú gépei valószínűleg nem tudták volna megakadályozni, ami katasztrofális hatással lett volna az amerikai gazdaságra.¹²⁸

Ezért tehát a háború elkerülhetetlen volt, és a konfliktus tipikus példájává vált az USA hidegháborús (és azutáni) beavatkozásainak, mind taktika, mind harcászat terén. Különösen igaz ez akkor, ha a halottak és sebesültek számát valamint haláluk ill. megsebesülésük körülményeit, módját vesszük figyelembe.

7. A háború hatása az elkövetkezendő konfliktusokra

Nem mellékes a grenadai háború történelmi jelentősége sem, hisz fordulópontot jelent ez az ún. „low intensity conflict”-ok történetében is. Eddig nem létezett ugyanis olyan doktrína, ami ilyen esetekre érvényes lett volna: a grenadai háború mutatta meg, mi a legjobb módszer ezek kezelésére,¹²⁹ a későbbi konfliktuskezelés alapjaivá is ez a taktika vált 1983 után.

IRODALOMJEGYZÉK

Feldolgozások, monográfiák, kézikönyvek, tanulmányok, szakdolgozatok, cikkek, jelentések¹³⁰

DIÓSZEGI ISTVÁN–HARSÁNYI IVÁN–KRAUSZ TAMÁS – NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. Budapest, 1995, Korona kiadó.

NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. Budapest, 2005, Osiris kiadó. I. kötet: Európa, II. kötet: Az Európán kívüli világ.

ADKIN, MARK: *Urgent Fury*. The Battle for Grenada. Lexington, 1989, Lexington Books.
Ambitious „one man army,” Austin rules Grenada. (jelentés) Council on Hemispheric Affairs 1983. október 22-23.-i jelentései (press release).

Army Field Manual Volume 2: Operations in Specific Environments. 1999, British Army Press.

COLE, RONALD H.: *Operation Urgent Fury*. The Planning and Execution of Joint Operations in Grenada. 12 October – 2 November 1983. Washington DC., 1997, Joint History Office. Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff.

DORR, ROBERT F.: *Kézikönyv az Egyesült Államok hadseregéről*. Debrecen, 2005, Gold Book Kiadó.

DOUBLER, MICHAEL D.: *Closing with the Enemy: How GIs Fought the War in Europe, 1944-*

1945. Lawrence, Kansas, 1994, University Press of Kansas.
- ELIASON, WILLIAM T. (Major): *USAF Support for Low Intensity Conflict: Three Case Studies from the 1980s*. Maxwell Air Force Base, Alabama, 1994, School of Advanced Airpower Studies, Air University.
- FERGUSON, JAMES: *Grenada: Revolution in reverse*. London, 1990, Latin America Bureau.
- FM 100-20/AFP 3-20: *Military Operations in Low Intensity Conflict*. Washington DC., 1990, : HQs US Army and US Air Force,.
- FISCHER FERENC: *A megosztott világ történelmi-politikai atlasza. 1941–1991*. Pécs–Budapest, 1996, IKVA.
- FISCHER FERENC: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetiközi kapcsolatok fő vonásai*. Pécs–Budapest, 1992, IKVA.
- GADDIS, JOHN LEWIS: *Most már tudjuk: A hidegháború történetének újraértékelése*. Budapest, 2001, Európa kiadó.
- GLENN, RUSSELL W. – KINGSTON, GINA: *Urban Battle Command in the 21st Century*. (tanulmány) Prepared for the United States Army. Arlington, 2005, Rand Corporation.
- HORVÁTH GÁBOR: *Szuperkatonák*. Budapest, 1990, Zrínyi.
- HUNTER, THOMAS B.: *Fort Rupert and Richmond Hill Prison*. Grenada, October 1983. 1998. Elérhető: <http://www.specialoperations.com/>
- KISSINGER, HENRY ALFRED: *Diplomácia*. Budapest, 1996, Panem-Grafo.
- LAFFEBER, WALTER: *America, Russia and the Cold War: 1945-1990*. New York, 1991, McGraw-Hill.
- JONES, TIMOTHY A.: *Attack Helicopter Operations in Urban Terrain*. Fort Leavenworth, Kansas, 1996, U. S. Army, Command and General Staff College Press,
- LIND, WILLIAM S.: *Report to the Congressional Military Reform Caucus*. Tárgy: A grenadai hadművelet. 1984. április 5. AU Library Document, Ikt. sz. M-43828-U. In: Eliason 1994., 23. 46. számú lábjegyzet.
- MAY, ERNEST R.: *American cold war strategy: Interpreting NSC 68*. Boston, 1993, Bedford Books of St Martin's Press.
- MCCORMICK, THOMAS J.: *America's half-century: United States foreign policy in the Cold War*. Baltimore, 1991, The Johns Hopkins University Press.
- MILLER, DAVID – RIDEFORT, GERARD: *Modern elit-alakulatok*. 1993, Kossuth.
- NEWARK, TIM: *Sorsfordító ütközetek*. Budapest, 2004, Zrínyi.
- SELLERS, CHARLES – MAY, HENRY – McMILLEN, NEIL R.: *Az Egyesült Államok története*. Budapest, 1995, Maccenas.
- SPECTOR, RONALD H.: *U.S. MARINES IN GRENADA*. Washington DC., 1987, U.S. Marine Corps Headquarters History and Museum Division.
- TILLMANN, BARRETT: *Alpha, Bravo, Delta*. Kézirat az Egyesült Államok légierijéről. Debrecen, 2004, Gold Book.
- US Department of State and Department of Defense: *Grenada: A Preliminary Report*. *Baltimore Sun*, 1983. október 26-i szám
- ARNOLD KANTER – LINTON F. BROOKS (szerk): *U.S. intervention policy for the post-Cold War world*. New challenges and new responses. London, 1994, Norton Press.
- WIEST, ANDREW: *Gyalogos hadviselés. A gyalogsági harcászat elmélete és gyakorlata a 20. században*. Debrecen, 2003, Hajja.

Internetes szakirodalom

- [http:// www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm](http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm)
<http://www.75thrra.com>
<http://fayettevilleonline.com/airborne82dassn>
http://www.acig.org/artman/publish/article_159.shtml
<http://www.chinfo.navy.mil/navpalib/factfile/personnel/seals/seals.html>
<http://www.cia.gov>
<http://www.bragg.army.mil/www-82DV/default.htm>
<http://www.psywarrior.com>
<http://www.geocities.com/Pentagon/7963/grenada.htm>
<http://www.globalsecurity.org>. Hozzáférés időpontja: 2005. jún. 11. 10:03
http://www.jetfly.hu/rovatok/jetfly/specter_040310
 [A „specter” itt valószínűleg elírás miatt szerepel így. Természetesen az itt hivatkozott honlap a „Spectre”-ről szól. – B. L.]
<http://www.navalhistoricalcenter.com/Grenada>.

html. 1983, Operation Urgent Fury. List of US Navy Ships Participating (23 Oct. – 21 Nov. 1983).

http://www.rand.org/full_docs/MR1187.appd.pdf

<http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

<http://www.specialoperations.com/Operations/grenada.html>

http://www.suasponet.com/m_grenada.htm

<http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenadaPersonal.html>

<http://www.history.navy.mil>

<http://www.navyseals.com>

<http://www.nightstalkers.com>

JEGYZETEK

¹ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gj.html>. Hozzáférés időpontja: 2005. május 20. 8:45

² Eliason 1994. 18.

³ Teljes címe: FM 100-20/AFP 3-20: Military Operations in Low Intensity Conflict. Washington, DC: HQs US Army and US Air Force, 1990.

⁴ FM 100-20/AFP 3-20: Military Operations in Low Intensity Conflict. Hivatkozta: Eliason 1994., 18.

⁵ Cole 1997. 9.

⁶ Eredeti nevén: The New Joint Endeavor for Welfare, Education, and Liberation (New Jewel Movement). Vö.: <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>. Hozzáférés időpontja: 2005. június 8. 18:13

⁷ A Szovjetunióknak, de más, a keleti blokkba tartozó országoknak kedvelt taktikája volt az ún. „katonai tanácsadók” küldése olyan országokba, melyek igényelték a segítséget az „imperialistákkal vívott harcban”. Ezek szerepe részben valóban a tanácsadás volt, ám nagyon sok esetben ők voltak a kezelői a szintén a Szovjetunióból érkező modern fegyvereknek is. A Grenadára küldött tanácsadókról lásd: Cole 1997., 9–10.; A katonai tanácsadók általános szerepéről pedig: Newark 2004. 174–180.; valamint: Miller–Ridefort 1993., a Spetznazról és a tárgyalt hidegháborús konfliktusokról szóló részek (Grenada, Vietnam, stb.)

⁸ Maurice Bishop és kormánya nyilatkozata a repülőtér céljairól. Idézi: Cole 1997., 10.

⁹ US Department of State and Department of Defense: Grenada: A Preliminary Report. *Baltimore Sun*, 1983. október 26-i szám. 8.

¹⁰ Vö.: <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>

¹¹ http://www.globalsecurity.org/military/ops/urgent_fury.htm., valamint: <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>

¹² Adkin 1989. 12–14.

¹³ Uo. 47–85.

¹⁴ Vö.: <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>

¹⁵ People's Revolutionary Army ~ Népi Forradalmi Hadsereg, azaz a grenadai hadsereg.

¹⁶ Ez abból is látható, hogy a karibi térség államai, mint például Jamaica, Barbados, stb. a hadműveletekben részt vettek, az USA egységeit támogatták. Létrehoztak egy ún. Caribbean Peace-keeping Forces elnevezésű erőt, mely akár fegyveresen is beavatkozhatott a grenadai eseményekbe. Vö.: Cole 1997., 3.

¹⁷ <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.html>, <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>

¹⁸ Uo.

¹⁹ Cole 1997., 20–26.

²⁰ Low intensity conflict: alacsony intenzitású konfliktus. A háború után ez lett az ilyen, és ehhez hasonló erősségű konfliktusok félhivatalos neve. Vö.: Major William T. Eliason: USAF Support for *Low Intensity Conflict*: Three Case Studies from the 1980s. School of Advanced Airpower Studies, Air University. Maxwell Air Force Base, Alabama, 1994.

²¹ <http://www.geocities.com/Pentagon/Camp/7624/Grenada.htm#Grenadian%20Forces>

²² <http://www.geocities.com/Pentagon/7963/grenada.htm>

²³ Spetznaz: Különleges Rendeltetésű Csapatok a Szovjet Hadseregben. Elit katonai egység, melynek tagjai az ellenséges vonalak mögötti tevékenységre vannak kiképezve. A Spetznaz-katonák rendkívül jól képzettek és elhivatottak, méltó vetélytársai az USA különleges erőinek.

²⁴ Feltételezhetően az ő művük például a szovjet típusú akadálypálya kiépítése a Port Salines repülőtérén, melyről később bővebben is lesz szó.

²⁵ Vö.: a október 25-ei eseményekkel, mikor a PRA ellentámadása zajlik a Port Salines repülőtér visszafoglalásáért, szintén BTR-eket alkalmaznak.

<http://www.bragg.army.mil/www-82DV/>, <http://fayettevilleonline.com/airborne82dassn>, <http://www.globalsecurity.org/military/agency/army/82abn.htm>, <http://www.globalsecurity.org/military/agency/army/82abn-history.htm>, <http://www.specialoperations.com/Operations/grenada.html>

²⁶ A SEAL-ek a legelső, felderítő bevetésre felkészülésük során (a tengerészgyalogosok támadását megelőzően a partszakaszt derítették fel) számoltak grenadai partmenti járőrhajókkal. Vö.: <http://www.navyseals.com>. Hozzáférés időpontja: 2005. július 13. 19:50 <http://www.chinfo.navy.mil/navpalib/factfile/personnel/seals/seals.html>

²⁷ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² [http://www.navalhistoricalcenter.com/Grenada.1983.Operation.Urgent.Fury.List.of.US.Navy.Ships.Participating.\(23.Oct.-21.Nov.1983\). Hozzáférés időpontja: 2005. május 26. 12:20, valamint: http://www.history.navy.mil/faqs/faq95-1.htm](http://www.navalhistoricalcenter.com/Grenada.1983.Operation.Urgent.Fury.List.of.US.Navy.Ships.Participating.(23.Oct.-21.Nov.1983).Hozzáférés.időpontja:2005.május.26.12:20, valamint: http://www.history.navy.mil/faqs/faq95-1.htm)

³³ Uo.

³⁴ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

³⁵ Eliason 1994., 23.

³⁶ Organization of Eastern Caribbean States (továbbiakban: OECS).

³⁷ <http://www.psywarrior.com/GrenadaHerb.html>

³⁸ Uo.

³⁹ Vö.: U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>, valamint: http://www.acig.org/artman/publish/article_159.shtml

⁴⁰ A térkép forrásához lásd: http://www.acig.org/artman/publish/article_159.shtml/usa_grenada_invasion_map_001.gif

⁴¹ Eliason 1994., 23.

⁴² Adkin 1989., 132.

⁴³ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

⁴⁴ Vö.: Miller-Ridefort 1993.: A 75. Rangerezred grenadai tevékenységét taglaló részben mellékelte légifelvételeket a Port Salines repülőtéréről, melyen jól látszanak a leszállást lehetetlenné tevő akadályok.

⁴⁵ Vö.: http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Itt egy kissé homályos a történet. A Rangerezred hivatalos honlapja szerint így történt az eset, a légierő persze másképp emlékszik. Tisztázhatná a félreértést, ha nyilvánosságra hozná a pontos parancsot, valamint az arra adott választ.

⁴⁸ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm

⁴⁹ Vö.: Cole 1997., 3-4.

⁵⁰ United States Air Force: az USA légierője.

⁵¹ (8th SO Squadron): felszerelésük az MC-130E „Combat Talon I”, a Lockheed C-130-as Hercules négymotoros szállítógép átalakított változata. Fegyverzetük nincs, de APQ-122 típusú terepkövető rendszerre támaszkodva 76m alatti magasságban tevékenykedve rejtve maradnak az ellenséges lokátorok elől. Híres mondás róluk, hogy inkább *megkerülük* a dombokat, mintsem *átrepüljenek* felettük.

⁵² http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm

⁵³ Uo.

⁵⁴ Spectre: kísértet, szellem.

⁵⁵ AC-130H „Spectre” típusú gépeket üzemeltet, melyeken a grenadai háborúban a vietnami háborúban kialakult, változatlan fegyverzetet alkalmazták. Ez a következő: a géptest első részében két 20 mm-es Gatling-löveg található, míg a hátul egy 40 mm-es Bofors gépágyú és egy 105 mm-es tarack. Minden fegyver a gép bal oldaláról képes a tüzelésre. A célpontot ún. *pilon* fordulattal kerülik meg, biztosítva az állandó tűz alatt tartását annak. Rendkívül nagy pontosságra képes, s hatalmas tűzerőjét felhasználhatja a saját csapatokhoz közel elhelyezkedő ellenséges csapatok ellen is. Az AC-130H-ről bővebben vö.: http://www.jetfly.hu/rovatok/jetfly/specter_040310

⁵⁶ Vö.: Cole 1997., 3.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Vö.: Cole 1997., 4., valamint: http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm. Hozzáférés időpontja: 2005. május 24. 8:41

⁵⁹ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm. Hozzáférés időpontja: 2005. május 24. 8:41, valamint: <http://www.75thrra.com>

⁶⁰ Vö.: Cole 1997., 3-4.

⁶¹ Vö.: http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com>

⁶² Eliason 1994., 27.

⁶³ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com>

⁶⁴ Eliason 1994., 27.

⁶⁵ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

⁶⁶ Jones 1996. 7-8.

⁶⁷ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com>

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Cole 1997., 42.

⁷⁰ Az akadályok jól látszanak a légi felvételen: Miller-Ridefort 1993.: A 75. Rangerezred grenadai tevékenységét taglaló részben mellékelt légi felvételek a Port Salines repülőtéréről, melyen jól látszanak a leszállást lehetetlenné tévő akadályok.

⁷¹ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

⁷⁴ A kubai munkásra azért volt szükség, mert előfordulhatott volna, hogy nem a fehér zászlót veszik észre elsőként a kubaiak, hanem csak a katonák egyenruháját, s tüzet nyitnak.

⁷⁵ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁷⁶ Lásd bővebben: a 82. légideszant-hadosztály tevékenységét tárgyaló részben.

⁷⁷ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Értsd: 82. légideszant-hadosztály.

⁸² Tehát nyugatról.

⁸³ A maximális lőtávolság 400 méter az RR-nek ennél a változatánál.

⁸⁴ Ennek hatására a '80-as évek közepén a régi RR-eket felváltják az új AT-4 RR-ek.

⁸⁵ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁸⁶ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

⁸⁷ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁸⁸ Uo.: List of casualties (=vesztésglista).

⁸⁹ U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>

⁹⁰ Cole 1997., 52-53.

⁹¹ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Vö.: az előzetes tervezés alapján készült hadrendet (U.S. and Allied Forces for Operation Urgent Fury. The Invasion of Grenada, 1983. <http://www.fireandfury.com/modern/grenadaus.pdf>) és magát az akciót. Az előzetes hadrendben nem szerepelnek a Grand Anse-el kapcsolatos tervek. Valamint: Cole 1997., 45.

⁹⁵ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ A problémával feltűnően sokat találkozni a grenadai háborúban. Egyes katonai elemzők szerint a katonáknak a tájékozódásra – jobb híján – turistatérképek álltak csak rendelkezésükre. Vö.: Cole 1997., 44., valamint: http://www.acig.org/artman/publish/article_159.shtml (First Mishaps c. rész).

¹⁰⁰ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Erre valószínűleg azért volt szükség, mert ha az ellenség véletlen fel is fedezi a csónakot, kevesebb eséllyel nyit tüzet egy „a vízen céltalanul sodródó lyukas csónakra”, mint a vízben úszó katonákra.

¹⁰⁴ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

¹⁰⁵ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm,

2006/XVIII. 3-4.

valamint: <http://www.75thrra.com> és <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

¹⁰⁶ Az első három hullám a második zászlóaljat, míg a negyedik az első zászlóalj „C” századát szállította volna.

¹⁰⁷ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com>, <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

¹⁰⁸ Egy tengeri mérföld 1,852 km-nek felel meg. Így a helikopterek sebessége 185 km/h lett volna. Ez később túl gyorsnak bizonyult.

¹⁰⁹ Lásd: a korábbi akciókról szóló részeket: ekkorra már több légi szállító- és harcjárművet is vesztek az amerikaiak.

¹¹⁰ http://www.soc.mil/75thrr/75th_home.htm, valamint: <http://www.75thrra.com>, <http://www.ranger.org/rangerHistoryGrenada.html>

¹¹¹ Uo. Valamint: <http://www.specialoperations.com/Operations/grenada.html>

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Adkin 1989., 286–287.

¹²² Uo.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Glenn–Kingston 2005. 57–58.

¹²⁵ Az adatok forrásához lásd: <http://www.geocities.com/Pentagon/Camp/7624/Grenada.htm#Grenadian%20Forces>

¹²⁶ Lind 1984.: Ebben a kongresszushoz írott, rendkívül vitatott négyoldalas jelentésben Lind, az amerikai Katonai Fejlesztési Intézet munkatársa, Gary Hart szenátor korábbi főtanácsadója rendkívül kritikus képet fest a grenadai katonai

műveletekről. Azt állítja többek között, hogy a különféle alakulatok törekvései, miszerint „mindenki megpróbálja a saját részét kivenni a tortából” káros, hátrányos a tervezésre nézve és inkább az ellenség segítségére van. Éles kritikája a légierő tevékenységére nem terjed ki: róluk egy szó sem esik a jelentésben. Megállapítja viszont, hogy a különféle *elitalakulatok teljesítménye*, mint például a Delta Force, a Rangerezred, a SEAL, *nem indokolja a rengeteg rájuk költött pénzt*.

¹²⁷ Vö.: Doubler 1994. 220–221. Idézi: http://www.rand.org/full_docs/MR1187.appd.pdf, 232.

¹²⁸ Ezért egyébként ahogy kiderült a repülőtérről kapcsolatos építési szándékok 1981-ben, az USA azonnal F–16-os vadászgépeket adott el Venezuelának, amik már képesek lettek volna felvenni a versenyt a kubai gépekkel.

¹²⁹ Eliason 1994., 18.

¹³⁰ A felsorolt szakirodalom „Feldolgozások, monográfiák, kézilyvelek, tanulmányok, szakdolgozatok, cikkek, jelentések” pontja alatt a félkövérrel szedett rövidítések a dolgozatban felhasznált végjegyzetben szereplő rövidített hivatkozások. A kettőspont után következik azok feloldása. A nem félkövérrel szedett szakirodalom nem került hivatkozásként a dolgozatba, ettől függetlenül hatással volt annak elkészültére. Az Internetes szakirodalom felsorolásánál a félkövérrel szedett rész az adott weblap neve, a kettőspont után a pontos útvonala következik annak a résznek, amit felhasználtam. A dolgozatban a végjegyzetekben nem jelöltem külön a weboldalak nevét, csak a pontos elérési útvonalat. Az oldalak pontos neve tehát az Internetes szakirodalom címszó alatt található.

Azokat a műveket, amiket felhasználtam ugyan a dolgozat elkészítésében, ám a munkára nem voltak közvetlen hatással – általános jellegük miatt – a szakirodalom részben nem tartottam szükségesnek felsorolni.

KOMÁROMI CSABA

A kiskundorozsmai római katolikus templom története

Az oklevelek első említésétől a község újjáépítéséig

Az oklevelek először 1237-ben említik Dorozsmát, de lehetséges, hogy az akkor alapított monostor apátjára hivatkozik. Van egy olyan oklevél is, amely 1478-ban íródott, és szintén kapcsolható mind a templom, valamint község történetéhez. Főként tárgyi emlékek maradtak fenn erről az időszakról. Ilyen, pl. egy házépítés során előkerült palmettadíszes kockaoszlopfej, amely a XI. század környékéről való, és egyidős lehet

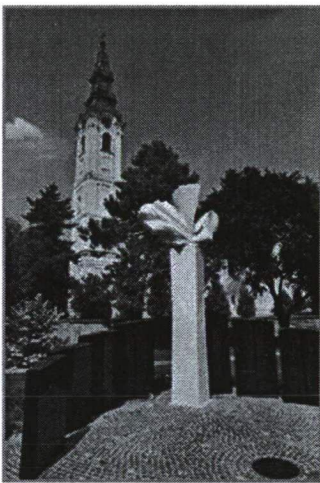
a szeri apátság feltárásakor talált oszlopfejjel. Ezt a mintázata is megerősíti. Feltehetően ez az apátság a mai templom helyén állhatott, és a XII. században épülhetett, és a tatárjáráskor pusztulhatott el. Első apátja az a személy lehetett, akit a pannonhalmi bencés kolostor, és a szávaszentdemeteri¹ görög monostor közötti vitában szerepet játszott, aminek kezdetét a kutatások 1228/29 környékére teszik. Az említett dorozsmai monostor a Szent Benedek-rendbe tartozhatott, és román stílusban épülhetett. Tehát valószínű, hogy bencés apátsággként kettő toronnyal rendelkezhetett, s fából épülhetett. Az is biztosra vehető, hogy a monostor a tatárjárás következtében elpusztulhatott, de nemcsak a monostor, hanem az egész egyházszerkezet a térségben. Sőt lehet, hogy nem is monostorról van szó, hanem apátságról. A mai templom falában másodlagos beépítésként még ma is látható egy román stílusú faragvány töredék. Ez bizonyítja, hogy a templom már korábban is létezett, és méretét tekintve akkora lehetett, mint a ma is látható templom.

A tatárjárás után újjáépült apátság külső kinézetéről már van írásos emlékün, de ez sem árul el sokat róla. Annai biztos, hogy 1408. július 12-én kiadott Zsigmond király egy adománylevelet, mely szerint a területet a Garai családnak adományozta hűségéért. Fennmaradt egy olyan, 1478-ban keletkezett oklevél, amely a templomot is említi, de többnyire a Garai és Szécsi családok közti osztozkodást taglalja. Kitér egy-két helyen

egy egyházi intézményre, amiről nem tudjuk, hogy templom, kápolna, vagy kolostor. Annyit tudunk a forrásokból, hogy Dorozsmán kívül még Szentmihályon találunk kőtemplomot ebben az időben. Az „ecclesia lapidea habens ante dou pinnacula” szerint Dorozsmán kéttornyú templom állhatott ebben az időben De az is lehet, hogy már kőből volt építve. De akad olyan nézet is, mely szerint a Dorozsma genus egyházáról van szó, valamint még azt szivárogtatja ki a diploma, hogy a dorozsmai egyházközség a Garai család Jób nevű földjén található („cuius medietas est in terra domini Job”), és feltehetően a templom kiálló oromzatára utal az oklevél, amikor templomot említ. Annyit még tudunk róla a különböző oklevelekből, hogy 1478-ban a tatárjárás előtt épült monostor romjai még álltak. Az említett templom arra enged következtetni, hogy az itteni terület birtokosa feltehetően nagyon buzgó vallásos ember lehetett, hogy ilyen jót tett a közösséggel, hogy templomot emeltetett számukra. Dorozsma lakóinak a száma mintegy nyolcszáz fő, ezért az itt található egyház sem lehetett számottevő („csak két kisebb kiemelkedő oromzattal bír, ami a szegénység jellegére vall.”)² Dorozsma egyházi viszonyainak behatárolásában

A TEMPLOM A RÉGI TRAFÓVAL

A TEMPLOMPARKBAN 2001-BEN FELAVATOTT II. VILÁGHÁBORÚS EMLÉKMŰ

A SZŐREGI MONOSTOR ROMJAI. KÖRÜLBELÜL EGYKORÚ LEHET AZZAL A DOROZSMAI APÁTSÁGGAL, AMIT AZ OKLEVELEK 1237-BEN EMLÍTENEK ELŐSZÖR

A 2005-BEN FELÚJÍTOTT SZENT ANNA-OLTÁR

segítséget nyújthatott volna az a Csongrád vármegyei dézsmalajstrom, amely 6 dézsmakerületre osztotta a megyét, és amit 1522-ben bocsatottak ki. Dorozsma nevét nem találjuk rajta, hiszen csak három ilyen terület jegyzéke maradt fenn.

Sajnálatos módon kevés forrással rendelkezünk az alábbi, a templom történetét meghatározó tényezőkről: rendi hovatartozásáról, és védőszenstjéről sem tudunk. Ez nem is meglepő, mert a korabeli 170-180 monostor közül 11-nek maradt fenn oklevele, és mintegy fele úri nemzetséghez tartozott, és ezért nemzetségi monostornak is nevezték. Ez később derült ki, hogy téves állítás, mert nem kapcsolja össze a nemzetségeket. Tehát valaki alapíthatta. Újjáépítése viszont a tatárok elvonulása után kezdődhetett el, valamikor 1300 környékén. Természetesen a források erről is nagyon keveset említenek. Az építtető feltehetően Durusmai Bernát lehetett, aki a tatárok kivonulása után a területen kunokat telepíthetett le. De ez is csak feltételezés. Ahogy az is, hogy hol helyezkedhetett el egykoron ez az építmény. Az 1301 és 1526 közötti időszokról is nagyon kevés forrással rendelkezünk. Ebből kell rekonstruálnunk a templom történetével kapcsolatos ismereteinket. Az „ecclesia

lapidea habens ante dou pinnacula” szerint a templom tornyainak kinézetéről sincsenek információink. Arról sincsenek információink, hogy valaki ellátta a papi teendőket, vagy a közeli Szegedről hívtak papot, vagy dominikánus barátokat. De ne nincs információk arról sem, hogy rendelkezik-e toronnyal, ha igen mennyivel, egyúttal azt sem, hogy milyen építőanyagot használtak fel az építéshez. Nem tudjuk azt sem, hogy csonka, vagy csupán a templom mellett álló harangtornyokról van-e szó.

A templom sorsáról nagyon kevés forrással rendelkezünk a török hódoltság időszakából is. Annyit tudunk biztosra, hogy a templom feltehetőleg 1543-ban pusztult el a községgel együtt, miután a török csapatok elfoglalták Szeged várát. Az akkori dorozsmai templom megmaradt köveit a törökök 1549-ben szállították el, hogy a sérült szegedi várfalakat helyre tudják állítani. A templomot ebben az időben egy kőbárányt ábrázoló dombormű díszítette, amit a törökök szintén magukkal vittek. Napjainkban a Szent Dömötör-templom megmaradt csonkatornyának déli oldalán látható a másolata, az eredetit a Móra Ferenc Múzeum őrzi. De nemcsak a dorozsmai templom romjainak, hanem minden jelentős lerombolt egyházi intézménynek a köveit elhordták törökök ebben az időben a szegedi vár újjáépítéséhez. A terület 144 évig maradt

török uralom alatt. Fontos megjegyezni itt még azt is, hogy a dorozsmai templom ebben az időben a váci püspök fennhatósága alá tartozott. Ennek alátámasztására nem rendelkezünk írott forrással. Csak annyival, hogy a legrégebb ilyen jellegű dokumentum, 1629-ből való, amit Pázmány Péter a nagyszombati zsinat anyagához függelékként mellékel. Ebben utalt a püspökség állapotára, és dorozsmai apátságára.

Annyi azért biztosra vehető, hogy már a török kiűzése után már újból állhatott egy újonnan építetett templom, hiszen Balajthy Mátét (nevét utca őrzi Dorozsmán) a község akkori első plébánosát, már ennek a templomnak a kriptájába temették el 1745-ben. De kinézetéről ennek a templomnak sem tudunk sajnos semmit, hiszen ebből az időből nem rendelkezünk forrásokkal.

A község újjátelepítéstől a mai templom építésének kezdetéig

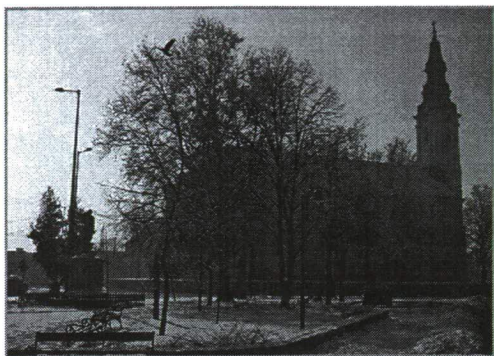
A templom feltehetően a mai helyén, egy kb. két méter magas dombon állhatott, és az új lakosok körülötte építették fel házait. De vita volt a kőbárányt ábrázoló dombormű miatt is. A korábban már említett kőbárányt ábrázoló dombormű egykoron a dorozsmai templom díszje volt, és a törökök építették be a szegedi várnak falába. Nos, a

A TEMPLOM A PIAC TÉR FELŐL

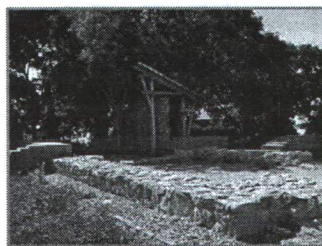
SZTRÍHA KÁLMÁN EMLÉKTÁBLÁJA

A TEMPLOM A DÍSZ TÉREN TÉLI ELLENFÉNYBEN

birtokperек idején mindegyik tanú azt vallotta, hogy az egykor Dorozsmán állt kéttornyú templom díszje. Később Szeged városának címerébe is bele került. Igazi győztese nem lett a pernek, mert az algyőiek, akiket szintén bevontak a perbe a szegediek, azok váltig azt állították, hogy a szegedi vár díszje az előbb említett dombormű. A per végén megindult a község fejlesztése. A házak kiépítése után egyből új templomot építettek az itt lakók. Feltehetően oda építhették, ahol napjainkban is áll. Mivel az újonnan idetelepültek nagyon szegények voltak, ezért egy parasztházat építettek át, mint templom. A templom tetejét nád-födéllel vonták be, és egy kis oltárt alakítottak ki benne. Tornya nem volt, ezért a harangot (ez inkább csengettyű volt) – amit 1719-ben öntöttek Budán, és később az elsőként épült iskolának adtak – egy haranglábra állították fel. Később azért adódtak a templommal gondok: az ígéhirdetés megoldatlansága, és főleg a férőhelyek hiánya. Ezért a váci püspök Balajthy Mátét nevezte ki a templom plébánosának, és ezzel az ígéhirdetési gond

megoldódott. Mivel a férőhelyek száma a lakossághoz képest nagyon alacsony volt, ezért kénytelenek voltak új templomot építeni. Ezt egy szükségképpen felállított parasztházból kialakított kápolna egészen 1726-ig látta el. Erre a gondra később gyógyírt jelentett, hogy a császári udvar Orczy István közbenjárásának is köszönhetően 3066 rajnai forintor³ biztosított egy új templom építésére, valamint a hívők adományaival együttesen 4283 rajnai forint gyűlt össze a templom megépítésére. A templomot a régi templom helyén építhették fel. Tornyt ekkor sem építettek hozzá, mert az oltár elhelyezése, és a hajók építése sokkal fontosabb volt a lakosság számára. Viszont a dombot, amire épült, körbe árkolták, és oda is temetkeztek az oldalába. A templomot Sax Zakariás tervei alapján az 1730 körül építhették. A templom épület 13 öl hosszú, 4,5 öl széles, és 5,5 öl magas lehetett. A lakosság száma olyan ütemben növekedett, hogy 1735-re már ezt a templomot is kinőtte, ezért nagyfokú átalakításokon esett át. A lapos mennyezetet felváltotta a boltíves mennyezet, vala-

FELÜL SZER, ALUL SZÖREG MONOSTROÁNAK ROMJAI: EGYIDŐSEK VOLTAK A DOROZSMAI APÁTSÁGGAL

mint cseréppel fedték be a tetőt. 1752-ben végre tornyt is építettek hozzá, és aminek a belsejében három oltárt alakítottak ki. A templomot felszenteléskor Keresztelő Szent Jánosnak ajánlották fel a lakók, azóta ő a védőszentje is, és napjainkban is a róla elnevezett téren áll. Június 24-én minden évben templombúcsút rendeztek Keresztelő Szent János tiszteletére. Ez a templom majdnem negyven éven keresztül tudta ellátni hivatását, amíg újat nem voltak kénytelenek építeni a helyére. Egy új templom építésének fontosságát az 1778., és

az 1784. évi Canonica Visitatio is sürgeti, amelyben kéri egy új templom minél előbbi megépítését, vagy a meglévő kibővítését és átalakítását.

A templom a későbbiekben nagy szerepet játszott az iskolai nevelésben is. Az első ismert ilyen vallási tanító Szabó Mátyás volt, akiről először 1761-ben írnak a források. A templomnak ebben az időben számos fiókegyháza is volt a környező településeken.

A mai templom építésétől az első világháborús vereségig

A mai is látható templomot ugyanarra a dombra építették, mint a korábbiakat. Ahhoz, hogy a templom építését ne kelljen megszakítani, minden évben a költségvetésből 408 Ft-ot tettek félre erre a célra. A domb mind a négy oldalára egy-egy széles lépcsőt építettek, és köré egy 1154 négyszögöl területű parkot építettek ki köré. A templom klasszicista stílusban épült fel. A falfelületek simák, ornamentikának nyoma nincs, nagy méretei lenyűgözik az idelátogatót, boltívei szélesek, a szentély tágas. Az építtetést kezdeményezők közül sajnos egyik sem élte meg a templom befejezését. Nem tudhatták, hogy a templom, amit felépítenek még évek múltán is elegendő lesz a hívek befogadására. Szeretném felsorolni kik is voltak ezek az emberek: Dianovszky János plébános (sírja ma is látható a templom bejáratánál található márványfeszület előtt), Dudás István főbíró, és Komáromy Elek főjegyző. Mindhárman hatalmas pénzügyi áldozatot vállaltak. Az építkezés azzal kezdődött, hogy a régi templomot először lebontották, hogy az újnak legyen helye. 1793. április 6-án kezdődött el az építkezés. Első lépésként a templom elhelyezkedésének szögét be kellett állítani. Nem egyenesen, hanem az utcákhoz képest ferde irányban építették fel, ugyanis másképpen nem fért volna

el a dombon. Előfordultak hibák is az építkezés során. Ahogy tervezték, és végül is megépítették volna, rájöttek, hogy nem éri elegendő fény, és nem látszanak jól az igazi méreti adottságai. Viszont a főoltárt jó helyre építették, mert alapszabály, hogy annak keleti irányba kell néznie. Ha minden szabályt betartottak volna, akkor a templomdombot ki kellett volna szélesíteni, de a talaj, amire épült, az sem volt elfogadható minőségű, valamint teljesen le kellett volna bontani a régi templomot. Tehát jóváhagyták azt a tervet, ami elsőnek kitaláltak. A régi templomot 1793. április 26-án kezdték bontani szépen fokozatosan. Az új templom alapkövét 1793. június 24-én helyezték el, Keresztelő Szent János ünnepén. A régi templomban 1794. április 1-én végezték el az utolsó szertartást, utána ideiglenesen egy házat szemeltek ki. Odavitték át minden egyházi kelléket, és alakítottak ki oltárt is. Az új templom építtetésének feladatait Rábel György kapta meg, és 4890 rajnai forintot kapott érte. 1795-re már álltak a falak. Ezt követte a szentély boltívezése, és a templom hajójának megépítése. 1796 októberében már az ácsmunkák is készen voltak, ez év október 20.-n a szentély fölé kitzúzták a tetőzet hátsó homlokzatára a kettős keresztet, és november 11-re tető került a sekrestye fölé. 1796. november 13-án tartották az első keresztelőt az új templomban, valamint két hét múlva már misét is mondtak. Az építész azonban nagy hibát követett el, amikor nem a szerződésbe foglaltak szerint építette meg a falakat, és ennek eredménye az lett, hogy a templom főoltára feletti boltív 1797. július 19-án leszakadt, és 19 ember súlyos sebesülését, és egy ember halálát okozva ezzel. A halálos áldozat – talán a sors fura fintora akarta így – azaz asszony lett, akinek gyermekét Dianovszky János, a község plébánosa éppen a tragédia pillanatában keresztelte meg. A plébános is majdnem ott lelte halálát. A templomot az új községháza megépítésével

egyidőben, 1804-ben bővítették ki. Ekkor még tornyot nem építettek hozzá. A torony építéséről jóval később, 1818. október 25-án tartott tanácsgyűlésen határozták el. Ekkor mondták ki, hogy a göbolyjárasi földek jóvedelmét 3 éven át a templom építésére használják fel. A templomhoz ekkor kezdték hozzáépíteni az akkor még nem álló tornyot. A plébános, és a község főjegyzője ekkor házról házra járt, hogy az építéshez szükséges anyagi fedezet meg legyen. Végül 1822-ben épült meg a torony Nováky János kecskeméti építész tervei alapján. Összesen 18 ezer váltóforintba került. A templom felépítése összességében 31 318 forintba került, amiről 1804-ben számadás készült, és 1805-ben jóvá is hagytak. Ez a számadás Tajthy István birtokába került. Részletes adatokkal rendelkezünk arról is, hogy mekkora mennyiségű építőanyagot használtak fel, és arról is, hogy a templombelső díszítésére szánt kiadások is mekkora pénzösszeget emésztettek fel. Miután a templom hajója 1804-ben megépült, egy csonka tornyot is építettek hozzá, ami 6 méterrel magasabb volt, mint az elődjének tornya, és a tetőzetnél viszont alig pár öllel volt magasabb. Még egy dalocska is fennmaradt abból az időből, amikor a tornyot építették:

„Dorosmai széken lengedez a szél
Édes szerelemről, hűségéről mesél
Dorosmai nyájnak ezüst gyapja van:
Az én galambomnak barna szeme van.

Barna szemű nagylány egy igaz világ
Az egész Kunságban a legszebb virág
Dorosmai templomnak fateteje van:
Az én galambomnak arany szíve van!⁴³”

A templom tetejének renoválása után a második versszak utolsó kettő sorát később átírták:

„... Dorosmai toronynak rézsisakja van:
De a galambomnak arany szíve van!”

A templomhoz tartozó torony hosszú idő után végre 1822-ben el is készült. Ez a mai látható templom tornya is egyben. A torony magassága 52 méter magas karcsúan nyújtózik az ég felé. A benne található harangok 32,8 méter magasán helyezkednek el benne. A talaj, amin a templom áll 2700 db palamárványból készült kőlap fedte be egykoron, valamint a község tanácsa 16-16 hold földet adományozott Gyuris Gergelynek, és Gyuris Józsefnek az adományozott építőanyagért cserébe.

Érdemes a templomnak a belső kialakításának történetéről is beszélni. Dianovszky János plébános úr 1782-ben színezüstből Szentségtartót készíttetett. Ezt követte 1821-ben a Sinkó Imre adományából készíttetett tömjénfüstölő, és tömjéntartó. Nem sokkal később a község főjegyzője, Komáromy Sándor és neje egy pápai disensatio alkalmával ezüst kelyhet adományozott a templomnak. Ugyanígy cselekedett Lajkó István 1843-ban. A templom 1806-ban tölgyfából készített padokat kapott 3300 forintért. Ennek a költségét fedező pénz többségét a hívek adták össze. 1800-ban készült el a főoltár, amihez a Szentségházat építettek. A templom főoltárának oldalszárnyai feltehetően a toronnyal egyidőben épülhettek hozzá természetesen klasszicista stílusban. 1801-ben, klasszikus stílusban épült szószéket építettek a templomban Christined József tervei alapján, és ekkor készült el a keresztelőkút is vörös márványból kifaragva. Nepomuki Szt. János szobrát is ekkor építették be, amit 1811-ben emeltek. 1807-ben vasráccsal választották el a szentélytől a templom hajóját, amit később márványkorlással helyettesítettek. Ebben az évben adományozta Liszka Erzsébet a templomnak az ún. öröklámpát, miután a dorosmai sziksovízben kezelte magát betegségével, és isteni csodának tartotta, hogy kigyógyult belőle. Ekkor építették meg a kántor, és a kórus előtti farácsot, aminek oldalrácsait később elbontották, és

ekkor készült el Pesten, a főoltáron található 8 db sárgaréz gyertyatartó. Ekkor készült el a sekrestyében lévő kézmosó edény is, és azt megelőzően a ruhásszekrény. Az 1831. évi kolerajárvány idején a templom lelkipásztorai éjjel-nappal prédikáltak, imádkoztak, ápolták a betegeket, és próbáltak vigaszt nyújtani az elesetteknek. A járvány viszonylag hamar elvonult. A kolera elvonulásának évfordulóján minden évben „Kisbúcsút” tartottak, amit minden évben a Kisasszony ünnepe utáni vasárnapon ünnepeltek. Az ünnepi menet a templomtól a kolera elmúlásának emlékére állított kápolnáig vezetett. Később a kápolna elé 1855-ben, 14 stációt állítottak fel, melyek 1931-ig álltak itt. A tornyon lévő órát 1837-ben készítették el Budán. Oly precíz munka, hogy napjainkban is eléggé pontosan jár. Minden évben egy külön erre szakosodott szakember állítja be, és igazítja a nyári időszámításhoz. A község tanácsának összesen 1100 forintjába került ez a munka.

Az 1822-ben épült torony tetőzetét vörös rézlapokkal borították. Ez a megoldás 1863-ig megoldotta a gondokat, amikor is felújították a tetőt, de 1889-ben teljesen ki kellett cserélni az egészet. Az ekkor felújított torony teljesen ugyanúgy nézett ki, mint elődje, amiből csak a tetején található gömb, és a kereszt maradt csak meg. A gömb azért érdekes, mert állítólag oda van elhelyezve a mai templom építésének elrendeléséről szóló okirat. A munkálatok 20 ezer aranykoronába kerültek. A templomot végül is 1856. szeptember 8-án Kisasszony ünnepén szentelte fel Roskoványi Ágoston váci püspök. Azt helyet, ahol a templom fel lett szentelve olajjal, ma keresztek jelzik. A ma is álló oltárok közül 1861-ig csak Szt. István, és Boldogságos Szűz Mária oltárai álltak. Ehhez épült hozzá 1861-ben a Szt. Anna oltár. 1862-ben az alábbi oltárok épültek fel: Szt. József, Szt. Antal. Később mellékoltárok is épültek hozzá: Szt. Félix, Szt. Teofil, és Szt. Abundantius. Tajthy Ferenc váci kanonok, aki

– gondolván szeretett szülőföldjére Dorozsmára –, 4000 forintnyi tőkét helyezett el a váci káptalannál, és úgy határozott, hogy ezt a pénzt és kamatait a templombelső majdani felújítására kell fordítani. És ez így is történt, hiszen utódainak 40 év után nagy szüksége lett erre a pénzre. 1864-ben freskók kerültek a templom mennyezetére, de ezek hamar eltűntek a gombásodás, és a gyertyák füstje miatt. Ma már sajnos nem láthatóak. A munkálatokat egyébiránt Ulmann Glázer végezte el.

A templomot végleges elkészülte után a község lakosai mindig gondozták, mindig próbálták összeszedni a szükséges összegeket, amibe a felújító munkálatok kerültek. 1863-ban renoválni kellett a tetőt. A 17 változatú, két manuális orgona is elkészült 1872-ben, melyet Kovács István szegedi orgonakészítő mester készített el. A templom nagy szerepet kapott az 1879. évi tiszai nagy árvíz idején. A lakosság nem tehetett mást, mint felmenekült a templomdombjára, és ott várta ki az árhullám elvonulásának végét. E szomorú esemény emlékére, minden évben március 10-én, délelőtt 9 órakor megszólalnak a harangok, és ezzel emlékeztettek mindenkit a szörnyű eseményre.

1889-ben a templomtorony teljes tetőzetét kicserélték, 1903. március 10-én elkezdtek az oltárok bearanyozását, és 1904. októberében be is fejeződtek a munkálatok. A munkákat Schmiedt készítette. Az orgonát is felújították, amit Szukanik János vállalt el. A templom ebben az időben kapta meg külső párkányzatát, ami támasztékként szolgált az esővíz elvezetésére, mert a falak annyira sérültek voltak, hogy már az összeomlás fenyegette. Ekkor minden kocsis saját költségen legalább két koci földet hozatott, hogy a templom körüli dombot fel tudják tölteni, és ne dőljön össze a templom. A falakat vaskapcsokkal húzták össze, megmentve így az összedőléstől. Ekkor épültek ki a templomhoz vezető feljáró lépcsők is.

Mint már utaltam rá, a templombelső kifestése, Ulmann Glázer munkája. Meg kell említeni a seccók alkotóját, Barsy Rudolfot is, aki az ún. Lotz-iskola egyik jeles tanítványa volt. A templom festett üvegablakai 1903-ban készültek el Walter Gida üvegfestő művész műhelyében Budapesten.⁵ Vízvezető ereszcatornát viszont elfelejtettek építeni a tetőzet alá, ami magával hozta azt, hogy egy bizonyos idő után a falak állaga jelentősen leromlott. A falak külső felújítása is 1904-ben történt, amikor renoválták egyúttal a belső festést is. A templom, mint megannyi más magyarországi templom megszervezte az I. világháborút. Nem a front közelsége miatt, hanem az ipar szükségletei miatt. A háború vége felé annyira híján volt a magyar ipar a fémnek, hogy az ország minden templomának harangját kénytelenek voltak leszerelni, és átadni az iparnak. Dorozsmán mindez 1917. február 6-án történt meg. Ez a harang mintegy 959 kilogramm súlyú volt, de elvittek még egy kisharangot, amely 176 kilogramm volt, amellet egy csengettyűt is, mely 27 kilogramm volt. A különböző dorozsmai külterületekből begyűjtött harangok összes tömege 1910 kg volt. Ekkor vitték el az orgona ónból készült sípjait is, amiket a hadpénztár szintén kifizetett. Ez jelentős kár volt abban az időben, főként a tekintetben, hogy a háborús vereség után a harangokért, és a sípokért kapott pénz teljesen elértéktelenedett, és gyűjtést kellett rendezni, hogy a község új harangokat, és orgonasípokokat tudjon készíttetni magának. A gyűjtést nehezítette a háború utáni nélkülözés is.

Az I. világháború végétől napjainkig

1922-ben újra restaurálni kellett a templomnak a belső terét. Ennek oka volt az, hogy a hívók által behelt pára, és a gyertyák

füstje teljesen befedte a falakat. Szinte semmi nem maradt meg a korábban szépen befestett falakon. Még az ablakokat is ki kellett cserélni. Ekkor készült el a 14 stációból álló dombormű is, amelyet 1932. május 5-én szenteltek fel, amelyek később a Ligetbe kerültek ki. Sajnos elég lepusztult állapotban vannak. A község lakosai a különböző adományokból új harangokat öntettek, amelyeket Seltenhofer Frigyes harangöntő készített el. Az új harang 1126 kilogramm tömegű, és 129 cm átmérőjű. Az egyik oldalát a község címere, a másik oldalát Keresztelő Szent János arcképe díszíti. A beolvasztott kisharangot is ekkor pótolták, csakúgy, mint a község külterületében lévő templom összes harangját. Az összegek 11760 aranypengőt tettek ki. Dorozsma ekkor magában foglalta a mai Bordányt, Üllést, Zsombót, valamint Forráskutat is. Az új harangokat 1924. november 2-án szentelték fel hatalmas ünnepség keretében, amin az I. világháború során elesett dorozsmai katonák parancsnoka, József főherceg is részt vett. Kicserélték a templomnak a tetőzetét is. Korábban fazsindellyel volt lefedve, majd ekkor már bronzszínű palával fedték be. Ekkor készült el a templomon körbe futó bádogcsatorna is, ezzel együtt hófogó rácsot is kapott. A templomba 1926-ban vezették be a villanyvilágítást, mert ekkor került ide a régi szege-di színházból az a mennyezeten egykoron látható csillár is, amit később leszereltek, mert a leszakadás veszélye fenyegette. Az orgona is visszakapta a sípjait, amelyeket Fittler Sándor készített. A templom 1931-ben új ajtókat is kapott. A templompark kialakítása 1934-ben történt meg. Ugyanekkor készültek el a gyóntató székek is. Ezek után a község a későbbiekben rendkívüli szűkös költségvetésből volt kénytelen gazdálkodni. Az 1937. évi költségvetésből az egyházra 6268 pengőt szántak. Mivel alig volt pénz a község pénztárában, ezért pótdókat vetettek ki, hogy a hiányzó összeget

előteremtsek. Hasonlóan hiánnyal küszködött a község 1941-ben, és 1944-ben is. 1941-ben 98%-on felüli hányadát a község állami segélyből rendezte volna, és ugyanezt tette 1944-ben is, amikor is 184%-os pótdótot kellett volna kivetni. A templommal kapcsolatban szakadatlanul folytak a felújítások, amelyeknek gátat vetett az, hogy a harcok elérték a község határát. Szerencsére számottevő kár nem érte a templomot a II. világháború idején. Dorozsmát 1944. október 7-én érte el a frontvonal, és október 11-én már meg is szűntek a harcok a község közelében. Az 1944. október 27-i Felhívásban a megbízott szovjet parancsnok úgy rendelkezett, hogy nem látja semmi akadályt, annak, hogy a templomban istentiszteletet tartsanak.

A háborús időszak lezárásával újraindult a hitélet is. Mint már utaltam rá, hogy a megszálló szovjet csapatok megbízott parancsnoka semmi akadályt nem gördített az elé, hogy a templomban istentiszteletet tartsanak. A templomot a háború után fokozatosan kezdték helyreállítani. Kijavították a tetőszerkezetet, valamint a lövésnyomokat eltüntették a falakból. A megsérült orgonát is kijavították, valamint újrhangolták. A kommunista fordulat után a hatalom minden eszközzel azon volt, hogy ellehetetlenítse az egyházat. Sorozatos támadások miatt majdnem lehetetlenné a templomokban a hitoktatás és a misézés. A Rákosi-rendszer egyházüldöző politikájának köszönhetően a papok a templom sekrestyéjében, valamint a plébánián tartották a szentmiséket teljes titokban. Ezek után néhány évvel a templom teljes elektromos áramrendszerét felújították. Meg kell említeni azt is, hogy az 1926-ben felszerelt csillár tartó elemei annyira előregedtek, hogy félfő volt, hogy leszakad, ezért inkább leszerelték a helyéről. A templom történetében még további jelentős eseményeket érdemes megemlíteni. Az 1970-es évek közepén a templom harangjait is villa-

mosították, azóta elektromos meghajtás vezérli a harangokat. Az 1980-s évek végén a Szent Család (József, Mária, és a kis Jézus) nevet viselő szentélynél tűz ütött ki. Ennek oka mai napig nem tisztázott. A szerencse az volt, hogy a szentély mögött elhelyezkedő fal masszívan állva maradt, és nem dőlt ki. Különben a kár még nagyobb is lehetett volna. A szentélyt később sikeresen helyreállították arra a helyre, ahol napjainkban is áll. Ezt elsősorban a hívők adományából és állami támogatásból sikerült fedezni. A rendszerváltás után a hitoktatás visszatért az iskolákba is, és az egyház is visszakapta méltó helyét. A papok tehát újból hitre oktathatják a diákokat az iskolában, valamint a templomban egyaránt, és újra lehetett miséket tartani. 1992. májusában került megrendezésre a templomban és a plébánia udvarán az Egyházzenei Napok elnevezésű rendezvénysorozatra.⁶ Igaz, a templom felújítási munkálatok kicsit hátráltatták a rendezvényt. *A Váci Egyházmegyétől 1993-ban a Szeged-Csanádi Egyházmegyéhez került a templom, és 1995-ben a régi minták alapján kívülről teljesen újra vakolták, és újrafestették. 1993-ban kezdődött el a templom belsejének felújítása is, amelyet a Bécsi János – Pintér Attila – Faragó Ferenc – Mányoki Sándor összetételű budapesti díszítőfestő csoport végzett el. Munkájuk során először a falfestményeket megtakarították a ráakódott szennyeződésektől, majd a megmaradt részeket rögzítették. Másodszor az így előkerült nyomok alapján a színeket, és a formákat megpróbálták visszaadni, akárcsak az eredetieknek. Aprólékos és hosszú munkával sikerült is befejezni ezt is 1995 tavaszára. De nemcsak ők, hanem egy másik festőbrigád is dolgozott itt Majerik István, és Gajda György vezetésével. Ők a mennyezetet festették újra. Az igehirdetés addig a plébánia udvarán, valamint a sekrestyében folyt. 2000-ben a millennium közeledtére Nemeskürty István kormánybiztos pályázatán 2 millió forintot*

nyert az egyházközösség. Erre a Műemlék-védelmi Felügyelőség áldását adta. Ekkor újult meg a templom tíz festett üvegablakából három. A többire egyelőre nincs pénzügyi fedezet. Ekkor újították fel a padokat is, valamint a padok alatt bevezetettek egy vezetéket is, melynek segítségével tudják felmelegíteni az üldőhelyeket, és elérni azt, hogy a hívek ne fázzanak a szentmise alatt. Tervbe van véve az orgona felújítása is, amire egyelőre várni kell.⁷ Még ez év elején egy alapítvány jött létre, amely felkarolta azt a célt, hogy a II. világháborúban elesett dorozsmaiaknak emlékművet állítsanak. Az emlékművet Popovics Lőrinc tervezte meg, és készítette el, és 2001. január 18-án avatták fel a templom parkjában.⁸ Az 1862-ben épült Szent Anna oltárt a napokban újította fel Szabó Tamás restaurátorművész Simon Ferenc festőművész, és Petrov András asztalos segítségével, valamint a dorozsmai Nagymihály család Amerikában élő leszármazottainak jelentős anyagi támogatásával.⁹ A templom körül 2005-re lámpatesteket helyeztek el, melyek segítségével kívülről ki tudják világítani az épületet. A munkát az egyházmegegyének 6 millió forintjába került.

Zárszónak álljanak itt Sztriha Kálmán, Dorozsma történetírójának szavai:

„Az a cél lebegett előttem, hogy e kun község tiszteletreméltó szép múltját magával a lakossággal is megismertessem, akiket ily módon szeretnék a szűkebb szülőföld szeretetére, és megbecsülésére fokozatában buzdítani.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

SZTRIHA KÁLMÁN: *Kiskundorozsma története*. Kiskundorozsma, 1937, Kiskundorozsma község kiadása.

KÖVÉR LAJOS–TÓTH SANDOR LÁSZLÓ (szerk.): *Kiskundorozsma tanulmányok*. Szeged, 1995, Somogyi könyvtár.

KRISTÓ GYULA (szerk.): *Szeged története*. I. Szeged, 1983, Somogyi könyvtár.

ANDERLE ÁDÁM (szerk.): *Dorozsma: ezredvégi mozaik*. Szeged, 2000, Hispania.

FELPÉTZI GYÖRY JENŐ: *Dorozsma régi életéről: néprajzi adatok és más apróságok*. Kiskundorozsma, 1937, Kiskundorozsma község.

CHOBOT FERENCZ: *A váci egyházmegye történeti névtára*. Vác, 1915, Pestvidéki Nyomda.

Új Dorozsmai Napló IV. évf. 12. szám 3. oldal

Új Dorozsmai Napló IV. évf. 3. szám 3. oldal

Délmagyarország VC. évf. 87. szám 2005. április 15. 4. oldal

Dorozsmai Napló 1992. III. évfolyam 3. szám

Új Dorozsmai Napló 2000. IV. évfolyam 2. szám

Új Dorozsmai Napló 2000. IV. évfolyam 12. szám

Dorozsma VIII. évfolyam 4. szám 2005. április 16.

JEGYZETEK

¹ Szávaszentdemeter a mai Szerbia területén található Belgrád közelében. Nevét templomának védőszentjéről kapta. Mai neve Sremska Mitrovica.

² Sztriha: i. m.

³ A rajnai forint a kor fizetőeszközeinek számított. 1 rajnai forint 60 krajcárral egyenlő.

⁴ Felpétzi: i. m.

⁵ *Új Dorozsmai Napló*, IV. évf. 12. szám

⁶ *Dorozsmai Napló*, 1992. III. év. 3. szám.

⁷ *Új Dorozsmai Napló*, IV. évfolyam 12. szám 3. oldal.

⁸ *Új Dorozsmai Napló*, IV. évf. 2. szám Címlap

⁹ *Délmagyarország*, 95. évfolyam 87. szám 2005. április 15.

Tiszti kaszinó

BÚS JÁNOS–MARUZS ROLAND–RÁCZ BALÁZS: *Tiszti kaszinó, avagy szilárd bástyánk rései. Nevetséges esetek az '50-es évek Néphadseregének fegyelmi ügyeiből.* Varietas '93 Kft., Budapest, 2003, 272 oldal

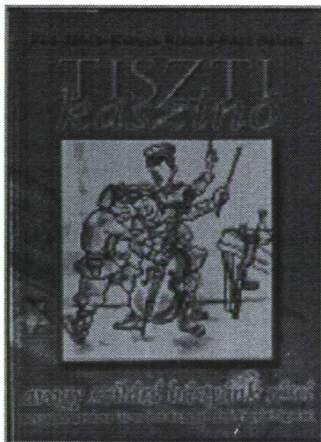
E kötettel egyedi forráskiadványt vehet kezébe az Olvasó. A könyvben több tucat, az 1950-es évekből származó, néphadseregbeli fegyelmi ügy ismertetése olvasható. Ezen ügyek komikus volta az, mely összeköti őket. A szerzők nem titkolt célja volt az ilyen – esetlegesen egyéb kutatásaik során fellelt – eseteket összegyűjteni a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM) Központi Irattárában őrzött tiszti személyi okmánygyűjtők anyagából. Maga a gyűjtemény természetesen nem teljes, a szerzők állítása szerint a kötetben közölt anyagok nagyjából ötezer okmánygyűjtő érdekesebb eseteit tartalmazzák és megjegyzik, hogy körülbelül még tízszer ennyi tartalmazhat hasonló érdekességeket.

Hogy a szerzők mennyire komolyan gondolták a katonai bürokrácia által regisztrált humoros események közzétételét, azt bizonyítja személyük is. Bús János alezredes, a hadtudomány kandidátusa, a HIM Központi Irattárának igazgatója, Szabó Péter hadtörténésszel közösen szerkesztették a *Béke poraikra...* címmel 1999-ben és 2001-ben megjelent kétkötetes, monumentális művet, mely a II. világháborúban elhunyt honvédeknek és munkaszolgálatosoknak állít emlé-

ket. Szerzőtársai közül Maruzs Roland 1998-ban végzett a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán, társ-szerzője a 2001-ben megjelent *Vitézségért* című kötetnek, míg Rác Balázs 2000-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karának történelem szakán. Mindkét fiatal kutató a Központi Irattár egy-egy részlegének vezetője.

A szerzők személyén kívül a humoros esetek elé illesztett rövid bevezető tanulmány (*A nevetséges esetek komoly bevezetője*) alaposága is biztosíték arra, hogy nem holmi

bulvárjellegű, hanem igényes történetírói munkával ismerkedhet meg az Olvasó, mely minőségi volta mellett még szórakoztató is. E tanulmány először megmagyarázza a könyv címét. A tiszti kaszinó a Horthy-korszak zártkörű katonai szórakozóhelye volt, a Rákosi-diktatúra idején viszont a régi tisztikar színönimájává, s pejoratív jelzővé vált. Némi kultúrtörténeti ismertető és a kötet összeállításának kulisszatitkai után a szerzők rátérnek a tanulmány

lényegi részére, melyben magyarázatot adnak arra, hogy miért sűrűsödtek meg a nem ritkán mulatságos, fegyelmi ügyek a Rákosi-diktatúra idején. Ennek fő okát abban találják meg, hogy, míg a Horthy-rendszerben a minősítés a tapasztalaton, iskolázottságon és szellemi-fizikai felkészültségen alapult, addig a kommunista hatalomátvételt követő sztálinista diktatúrában a rendszerhez, az ideológiához és a Szovjetunióhoz való feltétlen hűség volt a legfontosabb. Csökkent a képzési idő, szükségtelemmé vált a műveltség. A tiszti iskolára legnagyobb részt csak 6, 8 elemi iskolai osztályt végzettek kerültek, míg

az érettségivel rendelkezők száma elenyésző volt. Az új, Farkas Mihály vezette Néphadseregben alacsony műveltségű, de politikailag megbízhatóbb elemek kerültek magas pozíciókba. A Néphadsereget szovjet mintára tömeghadsereggé építették ki, a csökkenő képzési idővel párhuzamosan többszörösére duzzasztották a tisztikar létszámát, a minőség azonban feloldódott a mennyiségben. Ennek egyik távlati következménye a tisztii állomány társadalmi megítélésének mélypontra zuhanása lett, amint arra a szerzők tanulmányuk végén rámutatnak.

A könyv fő fejezetét (*Esetek és „balesetek”*) a vicces, humoros történetek gyűjteménye teszi ki, minden ügy külön címet kapott és egy, a szerzők által írt rövid bevezetőt, amelyet maga a dokumentum, az adott eset jegyzőkönyve követ. Az iratokban szereplő helységneveket és a dátum pontos évét a szerzők kicsillagozták, a szereplők neveit pedig – a személyiségi jogok védelme nyomán – ún. „beszélő nevek”-re (pl. „But Alajos”, „Lumpe Norbert”, „Abszint Aladár”, „Mimó Zalan”, stb.) változtatták. A dokumentumok ezenfelül változatlan helyesírással kerülnek publikálásra, s bizony, így még inkább képviselik a jegyzőkönyveket tollbamondó, illetve papírra vető katona elvtársak szellemi színvonalát. Az egyes esetek iratmintáiról készült fényképek is bizonyítják a gyakran katasztrofális helyesírást vagy alulműveltséget („élyel”, „24-óra 15 perckor”, „ijen”, „töltöte”, „ításalapotánál”, „szeméjek előtt”, „melén a köpent”, „büzeráncs”, stb). Utóbbival kapcsolatban megjegyzendő, hogy az ismertetett dokumentumok helyesírási hibái nem mindig egyeznek az esetlegesen iratmintaként mellékelte eredeti dokumen-

tumról készült képen láthatókkal. Természetesen ez egy árnyalatnyit sem von le a mű értékéből, csupán a recenszens szörszálhasogatása.

A jegyzőkönyvek mellett más egyéb dokumentumok is helyet kaptak a kötetben, – bár az előbbieket szerepelnek nagyobb számban – ilyenek a *Dícséretes és fenyítések lapja*, a *Feljegyzések*, a *Minősítési lapok*, a *Jellemzés*, a *Népköztársaság nevében* és a *Felülvizsgálati lap* című fejezetek iratai. Mivel, ahogy az már fentebb említésre került, a dokumentumok eredeti helyesírás szerint szerepelnek, ezért az azokban szereplő katonai és egyéb rövidítések feloldását a kötet végén egy külön részben találhatjuk. A szerzők minden egyes dokumentumot szakszerűen lehvivatkoztak. A kötetet mindezekon felül Ruttkay Sándor karikatúrái teszik színesebbé.

Összességében a könyv rendkívül élvezetes olvasmány, szakszerű (had)történész munka. Legnagyobb erényét szórakoztató volta adja, illetve az a tény, hogy bárki nagy érdeklődéssel forgathatja, egyszerre készült a laikus és szakmai közönségnek. Örömtelnek tekinthetjük, hogy a hagyományos történelmi eseményekkel kapcsolatos, szórakoztató eseteket csokorba gyűjtő munkák mellett, nem csak magyarul, de magyar szerzők tollából is napvilágot látott egy olyan könyv, mely ráadásul a ridegnek, zártnak tekintett hadtörténelem (illetve jelen esetben kicsiny hazánk – „a Béke frontjának szilárd bástyája” – Néphadseregének) humoros eseteiből csemegézve, egyszerre komoly s könnyedebb hangvételben, de tudományos igényességgel csál mosolyt laikus és szakember arcára egyaránt.

ILLÉS ANDRÁS

A szoknya vázlatos története

Van feszes, bő, maxi, mini, ceruza, szatén, szövet, mintás, egyszínű, fodros, egyszerű és még sorolhatnám. Űkanyja a krinolin, dédunokája a mini. Bizony a szoknya sem volt mindig olyan, mint amit manapság hordunk. Több tucat változtatáson ment keresztül, mire elnyerte mai formáját.

Az eredeti középkori szoknya nyaktól térdig ért, redőzött ruha volt, a derékon övvel kötötték meg és férfiak is hordták. A XV. században vált ketté ruhaderékká és szoknyává, ezzel kezdődött meg a mai értelemben vett szoknya története. Állandóan változó hossza, bősége, nemritkán komikus kinézete alapvetően meghatározta a divat képét. Kezdetben a változás igen nehézkesen ment. Évtizedeknek kellett eltelniük mire egy kis masnit, vagy hajtást módosítottak rajta.

Napjainkban már azon sem botránkozunk meg, ha a szoknya épp hogy csak olyan hosszú, mint amit egy öt éves kislány hord. A középkorban, sőt még az 1920-as években is a boka kivillantása ledérségnek számított! A hosszú, földig érő szoknyák olykor több tíz méter anyagból készültek, gazdagon díszítettek voltak. A derékrész hol a mell alá kúszott fel, majd visszatért eredeti helyére, ezáltal is változtatva a női sziluettet.

XIV. Lajos ideje óta a divat végérvénye-

sen egyet jelentett a francia divattal. Az öltözékek gazdagon díszítettek voltak, a reprezentációs jelentőségük megnőtt és ezáltal

a szoknyák mérete is.

Az abroncs szoknya előkerült a láda mélyéről, most ismét hódított. Ezt az abroncsokkal merevített, a testtől messze elálló szoknyát kezdetben zörgő viaszosvászon szerkezettel, később finomabb anyagból készült szalagokkal fogták össze. A dáma beleállt az „abroncs-hordóba”, ezt hozzáerősítették a derekához. Ez a fajta viselet egyébként a spanyol udvarból terjedt el, elnevezése: *vertugadin* – jelentése: erényőr. Ebből arra

ALSÓSZOKNYA, ALATTA ABRONCS. E FÖLÉ HÚZTÁK FEL A RUHÁT

következtethetünk, hogy ez a fajta viselet a hölgyek erényét hivatott megőrizni, óvni őket a kíváncsi férfiúi pillantásoktól. Érdekes mód ez a szoknya a vártnál éppen ellenkező hatást ért el. Igaz, hogy semmit sem láttatott a női testből, sőt még csak nem is sejtetett, de annál több férfi fantáziájának vált titkos, izgató fejtörőjévé: vajon mi van a ruha

OLDALCSÍPÓ, AKÁR KÖNYÖKTÁMASZKÉNT IS SZOLGÁLT

alatt...? Ha igaz az anekdota, egy ízben a vertugadin beleszólt a történelembe. Szent Bertalan éjszakáján a hugenották IV. Henriket keresték, hogy meggyilkolják őt. Teremről teremre közeledett a gyilkos csapat. Henriknek egyetlen esélye nyílt a menekülésre: felesége, Valois Margit óriási abroncs szoknyája. A leendő király bebújt hát asszonya szoknyája alá, ő pedig óriási lélekjelenléttel odaszólt a terembe beözönlő gyilkos hordának: „A madár, akit kerestek, kirepült az ablakon”.

Később a vertugadin változtatásokon ment keresztül. Több elliptikus formájú abroncsot használtak fel hozzá, a legelső volt a legnagyobb kerületű, a legfelső a legkisebb. Az abroncsok halcsontból vagy nádból készültek, szalagok, pántok tartották össze. Erre a kalitkaszzerű építményre húzták rá a

szövetet. A szoknya fejlődése azonban ezzel még közel sem ért véget.

A század közepén (1750-es évek) az udvari nagy gála viseletben megjelent az ovális alakú abroncs szoknya, az úgynevezett *panier à coudes*. Rövidebb nevén *panier*. Az elől-hátul ellaposított csípőkosár akár könyöktámaszként is szolgálhatott a legyező használatában elfáradt karnak és olyan széles volt, hogy a hölgyek csak oldalazva fértek át az ajtón. Ha a dáma gyalog ment elfoglalta a fél utcát. A lovagja nem tudott mellette haladni, egy lépéssel előtte vagy mögötte kellett lépdelnie. A leülés valóságos tortúra volt, sokat kellett gyakorolni, hogy zajtalanul történjen, mert a szerkezet hangosan nyikorgott mikor a hölgy súlya az abroncsokra nehezedett.

Az 1800-as évek elején eltűnt a testet

TURNŰR - A SZOKNYA HÁTSÓ RÉSZÉT HANGSÚLYOZTA. VISELÉSÉVEL AZ ŰN. „S” ALAKOT ÉRTÉK EL. AZ 1860-AS ÉVEKBEN TÖBBEN LETÉK E RUHADARAB VISELÉSE MIATT HALÁLUKAT

ALUL ÉS FELÜL:

A SZOKNYÁK KÖRMÉRETE GYAKRAN ELÉRTE A TÍZ MÉTERT IS

sanyargató fűző és a nagy abroncsos szoknya. A „Vissza a természethez jelszó” érvényesült a divatban is. Könnyű anyagokból készült, a mell alatt összefűzött ingszerű ruhát hordtak az asszonyok. A test ily mértékű szabadsága azonban nem tartott sokáig.

A XIX. század közepétől a női divatot az egyre nagyobb mennyiségű anyagfelhasználás jellemezte. Rövid száműzetéséből visszatért az abroncs szoknya, méghozzá új néven: *krinolin*. A divat most már végletes túlzásokba esett. A szoknya olyan bő volt, hogy az azt viselő hölgyek nem tudtak kezét fogni egymással. Egy-egy szoknya körmérete elérhetette a 10 métert is, elképzelhetjük hát milyen súlya volt. Ezeket az óriási monstrumokat a krinolin tartotta meg, amely lószőrből és lenvászonból készült merev alsószoknya volt, amit halcsontokkal erősítettek meg. Az ingóbingó szerkezetben külön meg kellett tanulni járni. Egy szobában csak hárman- négyen fértek el az ezt viselő hölgyek közül. Tűzveszélyesek is voltak, különösen a titokban dohányzók számára. Ha apjuk vagy férjük hirtelen rájuk tört, a cigarettát a hátuk mögé dugva a hatalmas tüll-monstrum könnyen lángra kaphatott. 1860-körül többen lelték így halálukat.

Amikor a szoknyák már nem tudtak hátra terjeszkedni, elindultak oldalra. A krinolint rövid időn belül a *turnür* váltotta fel. Ez a kis párnácska flanelből készült, lószőrrel volt kitömve. A viselője derekára és tomporára volt erősítve, erre szabták rá a szoknyát. A hölgyek sziluettje így nyerte el az ebben az időben rendkívül nőiesnek talált S-formát. A turnür volt a ruha leghangsúlyosabban díszített része. Csipkék, szalagok, művirágok kerültek rá. A hóbertos divatrajongók akár műmadarakkal díszített fészkeket is elhelyeztek rajta, a hatásfokozás kedvéért.

Az 1900-as években többen szembeszálltak a kényelmetlen és egészségtelen női visellett, megjelentek a reformruha mozgalmak. Ha a hölgy földig érő szoknyájában

MARILYN MONROE: VAN, HOGY NEM IS A SZOKNYA A LÉNYEG...

végigment az utcán, hosszú uszálya alatt összegyűjtötte a faleveleket, az eldobált sze-

metet, nemritkán még a kutyaagumit is. Esős időben sáros lett a szoknya alja és az úrhölgy ezt a sok szennyeződést mind bevitte otthonába. Az első merész újító Amelia Bloomer

A KRINOLIN MINDEN SZEMPONTBÓL HASZNOS RUHADARAB VOLT

volt, aki elsőként próbálta meg divatba hozni a nők számára a nadrágot – kevés sikerrel. A legtöbben kinevették őt, azért is, mert féltek tőle. A férfiak úgy gondolták, ha a nők „hordják a nadrágot” az ő uralmuknak vége. A reformerek ekkor még nem értek el jelentős változtatásokat. A XIX. században még néhány erőtlen próbálkozással visszatért a turnür, de a XX. század elejére teljesen eltűnt.

TURNÜR

A női test felszabadult, a ruhák funkcionálisabbá váltak. A nők egyre inkább részt vettek a közéletben, sportoltak, utaztak. Megváltozott a szépségideál és az ízlés. A cicoma, a túlzott díszítettség helyett az egyszerű formákat kedvelték.

Az I. világháború idején keskenyebbek és rövidebbek lettek a szoknyák. Már nem csak a lábfejet, hanem a bokát, sőt néha a vádli egy részét is láttatni engedték! A nagy áttörést az 1920-as években Coco Chanel modelljei jelentették. Rafináltan vegyítette a női és férfidivat jellegzetességeit, ezáltal létrehozva valami egészen újat. Az asszonyok elfeledehtették a nehéz szöveteket, helyettük utat tört magának a dzsörzé, a kötött és műszálas anyagok. Az 1930-as években ismét rövidült a szoknya és már csak épp hogy takarta a térdet, még szűkebb lett. A kényelmes járást csupán egy hajtás szolgálta.

A II. világháború után felbukkant egy fiatal divattervező, aki új irányvonalat adott a női divatnak. Ő volt Christian Dior és a „new look”. Dior volt az első divattervező, aki már visszafelé is kacsingatott a női sziluettek történetében. Újra divatba hozta az alsószoknyát és a térdig érő bő vonalat. Az 1970-80-as években a szoknya szabásvonala gyors egymásutánissággal változott. Volt harang, ceruza, cső, banán majd megjelent a mini, a még rövidebb midi, és amikor a szoknya már alig takarta a feneket, a forró nadrág.

Napjainkban a legkülönbözőbb szabások és hosszak divatosak. Mindig van egy aktuális trend, ami a fő irányvonalat adja meg. Ezen belül ki-ki válogathat saját ízlése szerint. A divattervezőknek már igen nehéz újat felmutatni ezért sokszor fordulnak vissza a régi idők szabásvonalaihoz. Így ki tudja, lehet, hogy a mi ükunokáink már újra a turnür vagy a krinolin módosított változatában fognak járni.

BOBKÓ ANNA

A Belvedere Meridionale nyári tábora Lakiteleken

Nagy Tamás képriortja

A hagyományoknak megfelelően 2006. augusztus utolsó napjaiban rendezte meg a Belvedere Meridionale Alapítvány hatodik nyári táborát. Az idei tábor helyszíne a lakiteleki népfőiskola, a téma pedig – obligát módon – a rendszerváltás politikatörténete volt. Tizenöt – a történelmet szerető – hallgató képviselte az anyaintézményt, közöttük többen a Belvedere Meridionale szerkesztői és munkatársai.

XXI. századi módon, személygépkocsikkal közelítettük meg augusztus 28-án Szegedről a tábor otthonát. A négyzet alapú telken felépült Népfőiskola Tisza vendégházában nyertünk elhelyezést. Kiss Gábor Fe-

renc főszerkesztő-táborvezető eligazítása és a finom vacsorát követően megérkezett Lezsák Sándor országgyűlési képviselő, a Parlament alelnöke, aki a főépület könyvtártermében tartott előadást az első és második lakiteleki találkozó körülményeiről és a Magyar Demokrata Fórum megszervezéséről. A hallgatók Zakar Péter tanár úr vezényletével előre izgatottan készültek kérdéseikkel. A politikus – az éjszakába mélyen belenyúló további elfoglaltságai ellenére – készséggel fogadta a kérdéseket, és alapos, gondos válaszaival lebilincselte hallgatósága figyelmét.

Másnap reggel a Népfőiskola egyik előadótermében Kiss Gábor Ferenc tartott elő-

A TÁBOR RÉSZTVEVŐI

LEZSÁK SÁNDOR

adást a rendszerváltás külpolitikai aspektusairól. A hozzászólások Zakar Péternek és jelen sorok szerzőjének köszönhetően szubjektív nosztalgiázássá fajultak. A helyi ízeket bemutató ebédet követően házigazdánk bemutat-ták nekünk a Népfőiskola épületeit és intéz-

ményeit. A délutáni órákban előbb Mészáros Ferenc tanár úr (Szeged, Dugonics András Piarista Gimnázium) tartott előadást az egyházi iskolák újjászerveződéséről, majd Olajos István tanár úr, helytörténész mutatta be a táborlakóknak Lakitelek és környékének múltját, természeti és teremtetett értékeit. Táborhelyünkre visszatérve a sötétedés és az egész napos fáradtság sem akadályozta meg Zakar Péter tanár urat abban, hogy megtartsa előadását Mindszenty József esztergomi érsek pályafutásáról.

A harmadik nap ígérkezett a legeseménydúsabbnak és ebben a feltételezésben nem is csalódtunk. Délelőtt Bíró Zoltán irodalomtörténész, aki immár két évtizede oktat a főiskola Magyar Irodalmi Tanszékén hosszú előadásában mutatta be a Magyar Demokrata Fórum szervezésének történetét. (A párt első elnöke 1988–89-ben ő volt.) Őt követően Bakos István a Bethlen Gábor Alapítvány nyolcvanas évekbeli aktivitásáról mesélt. Ezután Jancsák Csaba szociológus-ifjúságkutató, a rendszerváltás korának hallgatói mozgalmairól tartott előadást.

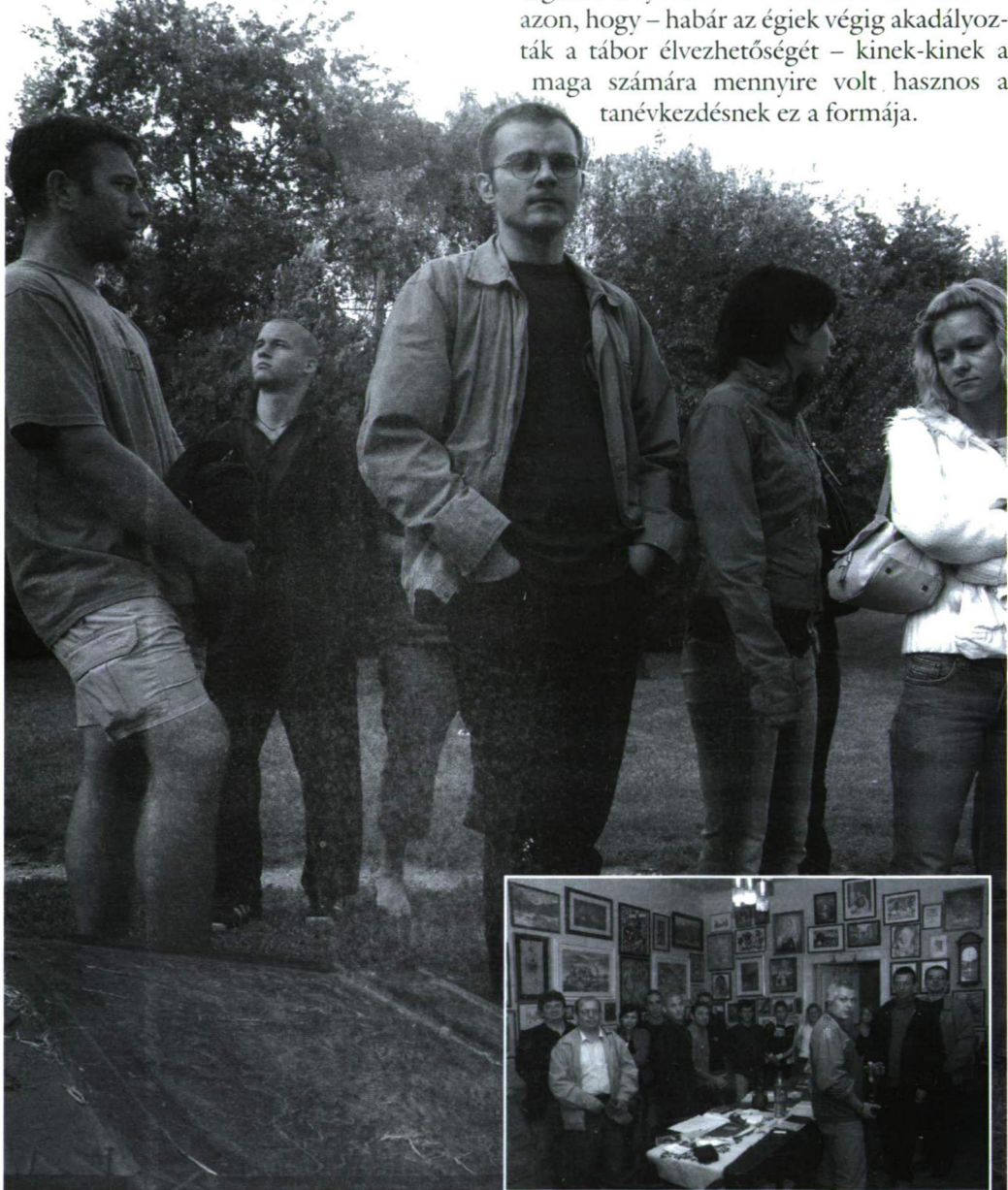
A hódmezővásárhelyi Emlékpont múzeum a Terror Háza „filiájaként” jött létre a közelmúltban, azzal az elsődleges céllal, hogy a szocialista diktatúra életmódtörténetét mutassa be az érdeklődőknek. A múzeum kiállí-

A KÖLCSEY-HÁZ A NÉPFŐISKOLA KONFERENCIATERMÉT REJTI MAGÁBAN

tásait és programjait két munkatárs, Madácsy Tamás és Mészáros Tamás mutatta be. Az eseménydús nap végén Bíró Csaba szegedi középiskolai tanár arról beszélt, hogy milyen problémákkal kell megküzdeni a rendszerváltás történetének oktatásakor a honi középiskolákban.

Az előadásokat, hozzászólásokat „világ-megváltó” éjjeli beszélgetések tették még színesebbé. Így érthető, hogy az utolsó nap reggelén csak az erős feketekávéval tudott felélénkülni a szellemiekben gyarapodott, fizikálisan viszont megviselt társaság. Szege-dig hazazötykölőde mindenki eltűnődhetett azon, hogy – habár az égiek végig akadályozták a tábor élvezhetőségét – kinek-kinek a maga számára mennyire volt hasznos a tanévkezdésnek ez a formája.

A PLÉBÁNOS VENDÉGSÉGÉBEN ÉS A VILÁGHÁBORÚS ÁLDOZATOK EMLÉKMŰVÉNél,
A KÖZSÉG PARKJÁBAN

ZAKAR PÉTER

„Hazám sorsa
az én sorsom”

Az Esztergomi Érsekség
1848/49-ben